

Lapszámunk illusztrációit Gajzágó Sándor (1942, Budapest) festő- és grafikusművész munkáinak felvételeiből Oláh Katalin Kinga válogatta. A reprodukciókat Olajos Neumann Ildikó készítette.

SZEMHATÁR

- 3 | Mezey Katalin: *Az év legszebb hónapja*
- 4 | Tomaji Attila: *Anyám*
- 5 | Gábor Felicia: *Mámokám;*
- 6 | *Tátokámat mágjártam*
- 8 | Györffy Ákos: *(A sötétség 1.)*
- 9 | Lokodi Imre: *Angyal hegyes sarkúban*
- 14 | Villányi László: *Most; Vizeshordó*
- 15 | Ficsku Pál: *Isten vize*
- 18 | Boga Bálint: *A gátfutó;*
- 19 | *Idő*
- 20 | Luzsicza István: *Az összetartozás napszámosa*
Interjú Hegedűs Imre Jánossal
- 22 | Adam Zagajewski: *Új tapasztalatok; Még nem élhetek a versben*
- 23 | Manuel José de Lara Ródenas: *Roosevelt tér*
- 24 | Monostori Imre: *Németh László és...*
- 36 | Bakó Endre: *Németh László Bolyai-drámáinak*
szépirodalmi előzményei
- 41 | Cs. Varga István: *„Minden fej Isten kápolnája”*
Németh László kariatidái és a „mitoszi csóva”
- 44 | Csillag Tamás: *Eszter álma; Anya hangja*
- 45 | Móser Zoltán: *Mit üzen Radnóti Miklós, mire példa Lisztius László?*
- 47 | Miklya Luzsányi Mónika: *Búcsú*

NYITOTT MŰHELY

- 54 | Luchmann Zsuzsanna: *Pótolni a hiátusokat*
Interjú Miklya Luzsányi Mónikával

KÖNYVSZEMLE

- 62 | Hegedűs Imre János: *Glossza színes tinták festőjéről*
Árkossy István: Világsíkok. Ábrázolás és tükrözés
- 64 | Minya Károly: *„Medveölő útnak indul”*
Andrejs Pumpurs: Medveölő. A lett eposz
- 66 | Bakonyi István: *Tamás Menyhért két új kötete*
Tamás Menyhért: Trianon szédületében;
Utazás Bekóciába, Halparádé
- 68 | Szemes Péter: *Örök otthonok*
Pósa Zoltán: Jászolbölcsőd trónusánál – válogatott versek
- 70 | Péntek Imre: *Fejvágó Gaszton összegzi életét*
Dippold Pál: Vértérkép. Mozaikregény

MAGYAR NAPLÓ

A Magyar
Írószövetség
lapja

Megjelenik havonta
ISSN 0865291 0

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Erős Kinga, Horváth Antal, Kalász Márton,

Kő Pál, *Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza*

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: **Jánosi Zoltán**

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: **Bíró Gergely** (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasajjai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasajjai@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (tanulmány)

E-mail: ekler.andreaanna@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

Hambalkó Dalma (szerkesztő, Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)

E-mail: hambalkodalma@magyarnaplo.hu

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó (szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János (ügyvezető)

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-8147

Címlap- és belívterv: **Vincze Judit**

Grafikai kivitelezés: **Oláh Mátyás László**

A címlapon: **Miklya Luzsányi Mónika**

(Fotó: Vadócz Dávid)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg,
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.*

Az év legszebb hónapja

Mezey Katalin
(1943, Budapest) költő, író,
a Széphalom Könyvműhely
vezetője, Kossuth-díjas

Milyen egyszerű volt, még akár két májussal ezelőtt is, erről a gyönyörű időszakról gondolkodni! Amikor a tél szürkésége után a világot a zöld legkülönbözőbb árnyalatai, a virágok színpompája és illatai borítják be, és napról napra több lesz a fény, az éltető világosság. Vidám várakozással, a létezés gazdagságának, a növény- és állatvilág megújulásának ígéretével köszönt be „az év legszebb hónapja”. A születés öröme, a repülni tanuló madárfiókák, az édesanyjuk mellett futkosó kiscsikók a jövő ígéretét hordozzák. Májust a kereszténység is Szűz Mária hónapjaként tartja számon: a hívek sokasága mindennapos litániával, rózsafüzér imádsággal ünnepli ma is az Istenanyát.

Ennek hatására született meg a 20. század elején az Egyesült Államokban az „anyák napja”, a földi édesanyák ünnepe, amely hamarosan elterjedt az egész világon. Mi, magyarok kezdetektől május első vasárnapján tartjuk, de más országokban is májusban ünneplik. Az északi féltekén tehát az egész esztendő termését, gazdagságát megalapozó virágzás, a születés jelképe május, amikor hálás szívvel fordulunk életünk forrása, az édesanyánk felé is.

Különös jelentősége van ennek a reményteljes hónapnak idén, hiszen már több mint egy esztendeje a világjárvány okozta rendkívüli állapotban élünk. Munkavégzésünket, szórakozási lehetőségeinket, intézményeink működését, gazdaságunk teljesítményét, életünk minden eseményét meghatározza a pandémia. Egyik

fertőzéshullámot követi a másik, a vírusmutások megjelenése újabb és újabb kérdéseket vet fel, a kormányok anyagi erőfeszítései, a tudomány kétségbeesett igyekezete, az egészségügyben dolgozó szakemberek elszántsága mind eddig elégtelennek bizonyult ahhoz, hogy bárki megjósolhassa a járvány kimenetelét, végét.

Nehéz kérdésekkel kell mindannyiunknak szembenéznünk, mikor egyre nő ismeretségi körünkben is a fertőzöttek, az elhunytak száma, és a médiában nap mint nap elhangzik, hogy közeledik felénk az újabb mutáns okozta járványhullám, és jön a még veszélyesebb, a még újabb vírus. Itt meg ott már ki is tört.

De még ha a betegség el is kerülne minket, nem tudjuk, hogy meddig kell még egymástól elszigetelten élniük a családtagoknak, barátoknak? Mi lesz a gyermekeink, unokáink jövője? Meddig nem fogad még minket a fogorvos, meddig nem érhetőek el az orvosi vizsgálatok, kezelések, úgy, mint azelőtt?

Csak, ha a mindenek ellenére vidáman kellő ibolyamezőket, a virágzó meggy- vagy cseresznyefákat nézzük, akkor költözik a szívünkbe remény: lám, a legszeszélyesebb télen, tavaszon, márciusi fagyon, áprilisi hóviharon túl is győz a természet élni akarása. A minden szál fűbe, fába beoltott program, hogy az élet nem adja meg magát. És ebben még a legmakacsabb járvány kellős közepén is bízunk kell.

Mezey Katalin

Tomaji Attila

Anyám

Tomaji Attila
(1959, Budapest)
költő, irodalomtörténész,
Zebegényben él

Belépek hozzá, a kórteremben
ül, ablak melletti vékony fényben.
Halkan beszél hozzám, alig értem.
Felolvas. Első fia lehettem.

Mond ezt-azt, csupa lényegtelen
dolgot, mi később fontossá válik.
Alig tudott elmenni az ágyig.
Nézem arcát, hosszan kérdezgetem,

sebei honnan, szereti apámat,
csalódott-e bennem (hiszen mindig
az a fia voltam, ki félresiklik),
mivé szelídült szívében a bánat –

Jövök, ha van időm. Üldögél, vár rám
az ablak melletti poros fényben.
Megszokom, már beszédét is értem,
fogom kezét, kisimítom a párnát.

Még nem fáj, csak lassan lüktet. Odanyúl,
hol kimetszhetetlen bennem fészkel.
(A függöny meglibben, szelet észlel.)
Árnyéka arcomon színtelen lazúr.

Nem nyit ajtót már soha. Mobilja
a fiókban hever limlomok között,
hangját nem őrzi, sokáig küszködött,
majd lemerült, mint élete titka.

De a meleg, amit tőle kaptam,
táplálgat odaát is, s ahogy itt a
madarat egy-két vékony ág is tartja,
felröpít, ha végre ellobbantam –

Gábor Felicia
(1976, Lujzi-Kalagor)
csángó-magyar író,
Budapesten él

Gábor Felicia

Mámokám

Mámokám¹, olyan felettá sok idő általt, mitőtá² mágszülátett.

Ott fenn a hegyen, e téli napon, mikor a hó befádtá Kalagort, s a szél várdestá a kék házescska oldalát, nagymámánk álső bubescskája³ a tizánnégy közül mágszülátett.

Kiszóllá nagytatának sutúból⁴ az asszony: lyiánka, Anti. S a lyiánka nává Anna lett.

Imándes⁵ hátvánhárom⁶ ásztándájá.

Mágörágedett, Mámokám. Az örcán barázdák ásottak, s máglágyultak árós kázái.

Dá szemáibá ég az áró s az élni akarát.

Adjon az Istán világosságot a szeménák. Hoj álscsitilja⁷ a sok írást, mit nám vot idájá a sok buba sa sok dolog mállát. Miről scsak álmodozott, mikor ástá⁸ láhunya minkét szemét, s álszenderült. Arról, mit máséknák⁹ tartott régen, s most lássa, igaz. Mákkora emberek születték s hotak mág a földhátán úgy, hogy kend scsak most scsitsil¹⁰ rioluk. S mánnyi minden van még a világba, mit kend scsak most tud mág.

- 1 édesanyám
- 2 amióta
- 3 babája
- 4 a kályha mögötti alvószobából
- 5 immár
- 6 hetvenhárom
- 7 elolvassa
- 8 este
- 9 meséknek
- 10 olvas

Adjon az Istán jó hallást a filjénák¹¹, hoj hallja még a bászédünket telefonon, mát áasztándóktól a filivál öllálgát nünket. Filivál szárátget¹² nünket. Mát másszá¹³ menták Kendből darabkáí.

Adjon az Istán árós térgyáket¹⁴, hoj mág tudgya még hágni¹⁵ a Bércet, Kálvárét, sö még kitudgya, Szinyiszlot es, láhát. Álmehássen válám s Pétervál még a Patakfájábá, beszíppanscsja¹⁶ az árdő ájérját¹⁷, lássa a patakot szabadon folyini, lássa a patbál lapi sárig virágescskáit¹⁸. Fonjon székescskét az útifűből, mint réges-régen, mikor kicská-korába¹⁹ itt ügyltá a lovakat, scsak álmodozott arról, hoj eccer örág lesz.

Adjon az Istán árót a kázáiba, hoj még jövő asztándóbá es bédugja a hárpáscskát²⁰ a gondosan álkészített ágyásokba, hoj mágvágja a szülöt²¹ az Oldalba, hoj leszedgyá a virágot sa buszozokat²² a kárthá, s kitegyá e nagy borkánba²³ az

- 11 fülének
- 12 szeretget
- 13 messze
- 14 térdeket
- 15 hogy fel tudjon még menni
- 16 beszíppantsa, beszívja
- 17 levegőjét
- 18 a mocsári gólyahír sárga virágocskáit
- 19 kicsi korában
- 20 dughagymát
- 21 szőlőt
- 22 bazsalikomot
- 23 befőttesüveg

ablak alá, hoj szépség s jó bűz²⁴ lejen. Hoj mágtörjá a gyijót²⁵, sö felosztva a sok kölyök között a világba küdgyá, ki márrá él.

Hoj mággárábléjá tátokánk²⁶ sírját, mágöntözzá nagyra nőt bokrokat a keresztcsénél²⁷.

Adjon még az Istán könnyáket, hoj bögni tudjon még. Örömeben. Az unokák esküvőjén, a dédunokák születésekor. A hangunk hallatán. A szemünk látásán. A karunk ölelésén.

Péterem viccein. Annám éneklésein.

Adjon az Istán árót a szüjinák²⁸, hogy dobbanjon még nákün. Sok ásztándön hátul.

Hoj lejjén nákün még sokidáig:

Máma²⁹.

Nagymáma³⁰.

Öragnagymáma³¹.

Tátokámat mágjártam

Sietősen lépkedtem hedráfálé³² az úton. Hányszor, de hányszor tettem meg ezt az utat gyermekkoromban! Amint a templomot elhagytam, mindig a nagymamám háza lebegett előttem. Fuss-csak hedrá, Felicsika, mámo, a nagymámádhoz, sö vidd csak ál náki ázt a coskát³³. Ösz-tá ha ott vacc, kérdezd mág, hoj káll-e vaj-e

göleata³⁴ víz a kútról. Jól tudhatta édesanyám, hogy ha nem is mondja, a nagymamának mindig vittünk friss vizet a kútból, ha mágjártuk³⁵. Akkoriban, ha erre az útra léptem, mindig is a nagymamám volt a gondolataimban. De mára ez megváltozott. Már két éve, hogy nem csak a nagymamára gondolok. Ugyanezen az úton kísértük végig édesapámat a temető felé. A nagymamám háza a temető közelében van. Ott játszottunk a temető mellett gyermekkorunkban. A sok városi unokatestvéremmel, akik a nyarukat a nagymamánál töltötték, velünk együtt. A játszóterünk a temető melletti füves rész volt. Ott soha nem zavartunk senkit. Olyan természetes közeg volt számunkra.

Hja mámé, ázek a kölykök ásme³⁶ támató fálé játszódznak? – kérdezte néha anyám. Ott há, dá ná félj, fel nám kötik a hotakat, ott zsjábegjánák³⁷, máddig jól ásik, jó az ájér, hály van, ott mind játszodzsának – mondta a nagymamám.

Most sietős lépteim közben édesapámhoz kötnek gondolataim. Ki kell hozzá mennem, hogy vele legyek egy kicsit. Ott fent, a temetőben. Tátokám, majték³⁸ ott vajak³⁹. Majté g má-sélek. Péterem mágnött, tátokám, áróst akart vona, hoj ő es jöjjön, dá most abbá a rendibá⁴⁰ nám láhátet. Látná, milyán lágényká kárákedt bálóle! Mámo scsántatott⁴¹ náki e kalapot, dá ámá ulyant, mind kendnák lágény korába. Mikor felteszi, drept idá személ⁴², Kalagorba. Annescska ulyan szépen énekel csángosan, hoj még én es mágkönyyádzem. Jaj, tátokám, áróst akarnám, hoj lássa őket!

24 illat

25 diót

26 édesapánk

27 fejfánál

28 szívének

29 anya

30 nagymama

31 dédnagymama

32 felfele

33 szótt vászontáska

34 vödör

35 meglátogattuk

36 ismét

37 hangoskodjanak

38 mindjárt

39 vagyok

40 ez alkalommal

41 csináltatott

42 pont olyan, mint az idevalósiak

Volt időnk elköszönni tőle, az összes testvéremnek. Mindenki hazament a halála előtt, és elköszönt. Majd mindenki visszatért a saját életéhez. Ő maradt. Várva a halálát. Kérve azt a jó Istentől. Nap mint nap. Imádkozva.

Azon a hajnalon a halálos ágyán, az utolsó szavaival gyermekeit hívta. Minket. Kiszáradt ajkai neveinket remegték, sorban.

Mimika, Ádrika, Petrika, Felicsika, Virika, Ángyika, Morinescska, Liliána, Jánika, Lucsika.

Hul vattok, tátokám, hul vattok? Hátok⁴³ haza.

Míg a repülő, az autók a különböző országokból megint hazavittek minket, már nem láthatta. Hogy hazaértünk. Őhozzá.

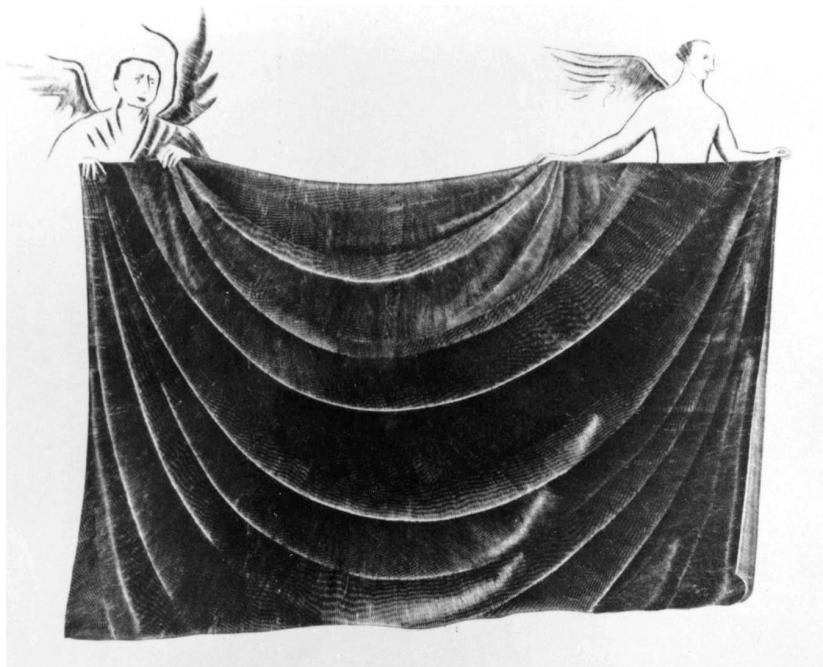
Fájdalom nélkül, kisimult arccal fogadott. Meggörnyedt teste most szálegyenesen feküdt a koporsóban. Imára kulcsolt keze végleg jelezte felénk. Elhagyta testét. Útja véget ért.

A temető kapuját nyikorogva nyitom meg, lábaim önkéntelenül is tátokám sírja felé fordulnak. Sírdombok között elhaladva, odaérek.

Itt vajak, tátoka! Átölelem sírkeresztjét. Becsukott szemeim mögött az ő ölelését képzelem. Tenyeremmel megsimogatom a földet a sírján. Olyan érdes, mintha az ő kezeit érezném, amelyekkel ezernyi bútordarabot készített. A virágok a sírján kedvenc színeiben pompáznak. A színük, az illatuk letről, a mélyből hoznak fel egy kicsit. Nekem. Tátokámból. Hálásan megköszönöm nekik. Majd hangosan mesélni kezdek. Tátokámnak.

Arról, hogy hogyan megy a kicsi világunk.

A családunkról, a testvéreimről. Édesanyámról. Gyermekeimről. Közben itt-ott egy-egy száraz levelet leszedek, igazgatok a síron. Mint ha bármit is lehetne rajta igazítani. Hisz édesanyám, testvéreim gyakran kilátogatnak.

Lepel (rézmetszet)

Kitudja, mikor érek lesz még ide. Mikor fogok újból hazajönni.

Tátokám. Most mennem kell. Kend, tudom, marad. Ugye több nám fáj semmije?

Maradjon békévál. Zistánká⁴⁴ adgyon kend-nák békét.

Menj, Felicsika, járj békével, mondaná.

Könnyes szemekkel kisietek a temetőből.

A kerítés melletti játszóterem, ahol sok éven boldogan játszottam, most olyan, mint egy csendélet. Füleimben még ott van némelyik városi unokatestvérem sikítása, ahogy egy ártatlan bogárka a lábára mászik. Mi meg csak nevetünk.

Eltölt Apám emléke, és sietősen hazafutok, útközben csak épp egy pillantással ráköszönve nagymamám házára.

Fuss, siess. Értékes percek múlnak el.

Otthon még vár az én mámokám.

Egyidáig⁴⁵ még vár.

43 gyertek

44 Isten

45 egy ideig

Győrffy Ákos

(A sötétség 1.)

Győrffy Ákos

(1976, Vác) költő,

újságíró, Börzsönyligeten él,

József Attila-díjas

A fenyők miatt, vagy hogy halljam,
ahogy anyám elmondja, mi volt az
elmúlt hetekben, nem tudom eldönteni,
a kettő közül melyik az erősebb, hogy mi
miatt megyek haza inkább.

Anyám szavaiban egy olyan idő, amely
nélkülem telik. Egy rigóról beszél,
akivel közeli kapcsolatba
került kapálás közben. A lábfejére szállt,
ő pedig gilisztákkal etette.
Vagy hogy a garázsban végre
elkészült a fecskéfészek. Madarakat, növényeket,
bogarakat emleget, embereket alig, és akkor is
inkább indulatosan.

Állatok és növények között érzi jól magát,
ahogy én is. Esőkről és felhőkről beszél úgy, mint mások
a bolt előtt az ismerőseikről. Földtörténeti korok
bulvárhíreit meséli, ízeltlábúak, gyűrűsférgék
életének szenzációit.

Hagyom magam sodródni a szavaiban.
Mintha két méter mélyre leásnék
az orgonabokor mellett, és a két méter
mély gödör kezdene beszélni.

Átvágott gyökerekből szivárgó nedvek illata dől
a szájából. Úgy nézem, mint a kút
mélyén csillogó vizet. Odalent csillog az
arca, kisebb, mint a Hold, közöttünk pedig
a páfrányillatú sötétség.

Lokodi Imre
(1960, Mikháza)
író, újságíró

Lokodi Imre

Angyal hegyes sarkúban

Elképzelhető, Hermina nénit nem is tudórák, hanem az ördög vitte el. A férje, Lajos sógor mondta, érte jött a sátán. Furcsálltuk, hogy érte jött, mivel ez nem eljárás. Köztudott, a Hollós kertben tanyázó Tihamér általában nem jön el senkiért, úgy érte, nem kell neki fárasztó utat megtegyen, Traján útján¹ vánszorgni porosan és fáradtan, óvatosan főleg, mert az ördög sem ostoba, tudja, ilyenkor árnyékokra vicsorgó, mindenre kész kutyák falkákban bóklásznak szabadon vert ösvényeken. Ősz volt, szeptember vége, a kukorica megkésétt érése valósággal csábította a vadakat, többnyire vadkondák csörtettek, ezért a csöszkunyhók előtt tüzek égtek, csöszök dudáltak, kiabáltak, csárrogtak, mint szőlőtőkéket dézsmáló seregélyek. A mi ördögünknek mindösszesen annyi tenni valója van, hogy holdvilágban belessen az ablakon, mindent eldöntően szóljon, Hermina, most velem jössz. Általában egyedül jár, teljesen polgári neve van, úgyhogy a mi ördögünket egészen természetesen Tihamérnek szólítjuk.

Sógor elmondásából annyit tudunk, Hermina nénit nem is Tihamér szólította el, hanem idegen, feltehetően palóc ördög jött érte, ami egészen természetes dolog, ha szem előtt tartjuk, hogy az elszólított palóc származású volt. Mindösszesen annyi a baj, hogy nem tudjuk az ördög nevét.

A völgy emberének egyszerűen sehogy, legfeljebb többszöri nekifutásra sikerült kimondani az asszony szülőhelyét, feltéve, ha egyik

percről a másikra nem felejtette el, hogy azt a bizonyos palóc falut Karancslapujtőnek nevezik. Még egy támpont, ami okvetlen ide kívánczik: csakis Nógrádból jöhetett, tekintve, hogy sógor sem értette, mit beszélt Hermina néivel. Mellékes, de egyáltalán nem vet jó fényt sógorra, hogy képtelen felismerni a mi ördögünktől idegen akcentust. Különben is sógoron nemcsak a Parkinsor-kór kezdeti tünetei mutatkoztak, hanem beszédesen jelentkeztek a meghülyülés alapvető jelei.

Nem tudtuk, mi van, melyik vélemény mellé csatlakozzunk fel, ilyen esetben ugyanis nem lehet közömbös az ember, állást kell foglalni. Még nem beszéltünk arról, hogy a kukorica-csőszök szerint azon az estén erősen fogtak a kutyák, noha szál vadat sem láttak a lejtőkön befelé ereszkedni, csak furcsa, a sötét légnél árnyalattal világosabb, páraszerű képződményt láttak közeledni tőlünk északnyugatra fekvő román falvak felől. Úgy írták le a képződményt, mint sötét téli éjszakában kéményekből jövő, égbe kapaszkodó füstöt, ezzel viszont nem mentünk sokra, továbbra is tanácstalanok voltunk.

Valaki szól, ebben a szorongató kérdésben nem ártana megkérdezni Gyulai bácsit, pontosabban Gyulai mérnök urat, a baróti szénbányák hajdani bányász mérnökét, aki Selmecbányán szerzett bányamérnöki oklevelet. Elképzelhető, bonyolult számhalmazok, mérnöki rajzok, geológiai ismeretek megszerzése közben talán hallott idevágó, autentikus értesülést, amit kiindulópontnak okvetlen el tud-

1 A limesen állomásozó római légiók útja

nánk fogadni. Csakhogy a gyorsan öregedő, demencia kezdeti fázisát mégis jól viselő mérnök komolytalan embernek tekintette sógorunkat, azt mondta, nem is mondta, mint inkább állította, a szóban forgó személy kétségtelenül meghülyült, elmekórház zárt osztályán lenne a helye. Figyelmeztetett, ha nem tartóztatjuk meg magunkat eszement történeteitől, nem is vesszük észre, hogy egyszer csak rólunk is azt fogják mondani, amit ő mondhat erről az emberről. Vagyis hogy sógor futóbolond. Itt álltunk mindenféle forrás nélkül, ami a palóc ördögéről valamit is elmondana.

Annyit tudtunk, sógor vadházasságban élt Hermina nénivel, bár megtehetette volna, hogy házasságot kössön Isten szent színe előtt, nem lett volna akadálya, mert jó, hogy Hermina néni nem járt el misére a ferencesek templomába, de katolikusként katolikus, ő pedig megözvegyült férfiként hozta magának Kolozsvárról, miután Ilon nénének Isten akaratában megnyugodva végképp elköltözött ebből a világból. Nem az, hogy az ember a dolgok természeténél fogva vér szerinti rokonához húz, viszont biztosra veszem, Ilon nénémet a ferencesek templomának tornyában lakozó Klári angyal vitte el reménykeltő biztatással: Ilonám, még kis türelemmel a tisztítóútz gyötrelmét is szépen elviseled. Sógor erősen sértve érezte magát, hogy a Marci fogadó törzsvendégei éppen új asszonya miatt villázták feszt, mert egyáltalán nem volt képes felvenni a völgy népének nyelvjárását, észjárési különbségekről nem is beszélve. Tudvalevő, miért nem. Hermina néni ebben az időben csak Pestről hozott ponyvákat olvasott, a völgyiektől meg van szólva rendszeren, ők ugyanis könyvek, ponyvák olvasásától erősen megtartóztatják magukat, Mikszáth Kálmánról például csak elvétve hallottak.

A faluban oláhoztak rendszeren, zsidózni alapfokon zsidóztak, de tótozni eddig egyáltalán nem szoktak, viszont sógor attól tartott, ha ez így megyen, a tótozást sem röstellnék. A Marci

fogadó valamennyi törzsvendége tájékozatlan ember, fogalmuk sem volt, igaz, sógor sem volt tisztában, a szóban forgó palóc falu, mármint Karancslapujtó a történelmi Nógrád túlsó vagy innenső felén van, mert tudvalevő, Felvidéket elcsatolták, aztán meg vissza, a fene sem tudott eligazodni már. Az emblematikus eseményből, közszájon és szalagcímben jól hangzó „Felvidék visszatért” történelmi fejleményből még nem következne, hogy azon tájt, amikor a szóban forgó rész az anyaország öleléséből újra távozni kényszerült, sógor kapjon egy Herminát, akinek származása, léte, megkerítése nagyon is homályos, akár a magyar őshaza. Sajnos, Gyulai mérnök úrnak sem volt épkezláb tudása, mindössze feltevése, ami a palóc asszony – szerinte tragikus – sodródását illette. Értekezése csakis a szlovák–magyar lakosságcsere történelmileg megrázó vetületeit érintette. Hogy a palóc asszony hogyan került Kolozsvárra, onnan milyen eszement megfontolásból jött le vad székelgyűlési zugokba, egyéni sorsalakulások kategóriájába sorolta.

Múltjának ismeretlenségét eszméletlenül sok cigaretta ködösítette tovább, az asszony örökös füstfátyollal vette magát körül, kezdetben a marosvásárhelyi Bolcz-féle dohánybolt finom cigarettáiból, majd a '47-es román pénzügyi reform sanyargatása miatt legolcsóbb, irtózatosan bűdös Plugar szálaiból szüretlenül szakadó füstökbe szeretett burkolózni. Sógor ebben az időben a gombamódra szaporodó népi költők számát gyarapította, csakhogy ez egy olyan kor, amikor jobb elrejtteni valamennyi költeményt, mintsem ágálni velük a Marci fogadóban, fehér parasztingben tüzesen felmondani gyújtó hangú verseket. A költemények előkerítésének gondolata akkor merült fel sógorban, amikor fél üveg pálinkát vitt a sírásoknak, holott nem fél, egész üveg gabonapálinka járt volna, amiből felet megspórolt, hangoztatva, erősen megugrott a kisüsti ára, miután a fináncok sorozatosan razziáznak,

kádakban gyanútlanul buborékoló cefrébe parajdi kósót szórnak, kiütik katlanból az üstöt, viszik a hátukon valamennyit.

Tóth Zoltán szekus tiszt sokáig kémlelte a villámcsapástól keletkezett hasadást, kétségtelenül felmerült benne a gyanú, ha ez a pimaszul rendszerellenes parasztköltő okos, akkor ő nála is okosabb, amerikaiakat váró, gyújtó hangú verseinek talán ott kell lenniük, csak hogy nem volt bátorsága felmászni a kápolna tornyába, onnan kilépni a matuzsálemi hárs combvastagnyi ágára, hogy benyúlhasson az odúba, mert éppen akkor sötét árny jelentkezett, ki tudja, hányadszorra, csak nem északnyugatról, hanem a délnyugati Cserey-pusztá felől közelített. Amikor a szekus látta, az árny ott lebeg a feje felett, mi tehetett volna, megiramodott. A kápolna tornyából éppen akkor repült ki a tollát hullajtó öreg varjú, pisztolytáskán nyugvó kéz mozdult, lőjön, vagy ne lőjön. Ugyan mire lőhetne, varjúra már nehogy... Többé nem ment a temetőbe, jelentéseiben hamisan állította, hogy a kriptákat, kápolnát darabig felkutatta, verseket nem talált.

A virrasztó legjobb akarattal sem volt átütő sikerű esemény, ha szabad ilyent mondani.

Hogyne volna szabad ilyesmit mondani. Tudom, bár furcsán hangzik, mifelénk valamirevaló virrasztót siker kell koronázzon, hiszen minden momentum az eltávozott földi létének kicsúcsosodását jelképezi. Az élet minden összeszaladó szálait itt kell megbeszélni. Felmenőktől kapott íratlan szabály szerint a virrasztó barátságos, tágasan befogadó gyülekezet, belefér az eltávozott itt hagyott élete, vagyis minden szó róla kell emlékezzen.

Úgy van, inkább eresz alatt álló, halottszagtól magát megtartóztató ember azonnal észrevételezi, ha a rózsafüzér-olvasó ímmel-ámmal, vagy mély közösségi részvétellel, teljes odaadással van mondva. Azonban percig sem állítanám, hogy halottunk porhüvelyé körül meghatódott odafigyelés lett volna jellemző, éppen

ellenkezőleg. Nem az, hogy Márika néni, a sánta és örök olvasómondó asszony jócskán elkésett a virrasztóból, hanem már a bevezető zsol-tár felmondásánál erősen krákogott, egyrészt, mert kényes a szagokra nézvést, márpedig az olcsó Plugar cigarettafüst bebetonozta magát sógorék első szobájába, mert hol tartják a halottat, ha nem az első házban.

Másrészt nem szép, de Márika néni kénytelen kínos és szégyentelen, legjobb tudásunk szerint is példátlan esettel szembesülni. Szál egyedül, na jó, a palóc ördögtől vízszintesbe hozott hült testtel maradt. A fekete ruhás asszonyok érthetetlen és észrevétlen módon elfogytak körülötte, mint mesélték, suhanó páraként elillantak valamerre. Virrasztót eléggé el nem ítéhető módon elmulasztó szemtanúk elmondása szerint aznap este soha nem látott sötét foltok lepték el az eget, rosszkedvű sötét felhőknél árnyalattal világosabb, alaktalan foltokkal volt dolgunk, ilyenek takarták el az egyébként holdvilágosnak ígérkező esti égboltunkat – megmagyarázhatatlanul. A baj csóstül jön, a gyászoló gyülekezet ismerős arccal találkozott, aki pedig hátulról nézte, teljesen tar, fényesen kopasz, rákosimátyásos koponyát látott, úgyhogy nem is kellett találgatni, mindenki tudta, Tóth Zoltán szekus tisztról van szó. Látták, a parasztköltő korábbi egzecíroztatója a matuzsálemi hárs villámcsapástól keletkezett hasadékait figyelte, pedig a szekus ebben az időben már nem a belügynél dolgozott, nem tudni, miért nem, hanem Marosvásárhelyen parkettásként sikálta fényesre bőrkeményedéses térdeit. Bevallása szerint végtisztességgel minden ismerősének tartozik, másodrészt pedig mindvégig nem hagyta nyugton a titok, sógor hol rejtegette gyújtó hangú verseit. Hogy mi van a suhanó árnyakkal? Elképzelhető, hogy a suhanó árnyak mögött Cserey Kelemen Katalin nagyasszony szelleme utazott. Valahonnan jött, mert Orbán Kati néni mondja, hogy a hajdan vidékünkön élt birtokos asszony szelleme

visszajár. Múlt ősszel történt, Máté Jancsi agglegény Cserey nagyasszony elhagyott szőlőséből kiásott tőkéket ültetett, feltett szándéka szerint kifejezetten nemes tőkéket honosított. Hiába próbálkoztak Máté Jancsit lebeszélni, ne mind nyomja az ásót lefelé, abba kellene hagynia, mert a mi vidékünk nem egy Villány, annyira hitvány, villánytalan ez a föld, hogy rossz ránézni, minek ide nemes szőlő. Mi csak jót akarunk, mondták a férfiak, de látták, nincs kivel beszélni. Még sok érvük lett volna, Máté Jancsi miért ne ültessen, végül abban maradtak, egyszer eljönnek Jancsi kertjébe megnézni, mire ment.

Köntösére sorsot vetnek (olaj, vászon)

Most, nem sokkal Hermina néni halála előtt szóltak, meg kellene vizsgálni a szőlőtőkét, hajtott-e életképes vesszőket, meghagyva, az menjen, akinek mersze van, itt ugyanis valami különös dolog történik. Vizsgálódni amúgy lugasok mellett nagyon is kellemes, valamirevaló férfiember csak tudja, ha a hárslevelű kezdi nyomni az illatát. Ha az ember ilyenkor nem vigyáz magára, az is lehet, költő lesz belőle, mondta Kafka Lipót úr, mire Lajos sógor erősen tiltakozott,

Kafka Lipót úr mégis honnan veszi, hogy akárkiből költő lehetne. Nézték a szépen fejlődő szőlőtőke vesszőit, milyen fajta lesz belőle. Mint-hogy Máté Jancsi sem tudta, mit ültetett, annyit mondott, a tőke a Cserey-szőlőséből származik, ősrégi valami. Az nem jó, ha onnan van, nehezményezte Kicsi Ángi Ferenc, maga is agglegény, nem jó eleve. Azért nem jó, mert a nagyasszony Orbán Kati néni szerint sok legényt rontott meg a szőlején keresztül, ma is van belőlük, élnek zsörtös, ecetszagú anyjokkal, jászolban hálnak teljesen szárazon.

Hírlett, egyáltalán nem alaptalan Orbán Kati néni tudása a nemes asszonyról, mert sötétedés után alig valamivel két világító szem nézett ki a lugasból.

Akármi legyenek, ha nem Cserey Kelemen Katalin két szeme, jelentette sógor megfellebbezhetetlenül, akire ilyen baljóslatú esetekben oda kell figyelni.

Azt is mondta, cselekedni kell valamit, mert Erdély magyar népe úgy fogy el, mint seregélyek dézsmáján a lugas szőlője.

Hol van a bakter, miért nem tesz jelentést?

Másnap is ott álltak kétszer-háromszor annyian, mint aznap előtt álltak gyámoltalanul és félelemmel leselekedve, várták nemes nagyasszony Cserey Kelemen Katalin két szemét kigyúlni.

Azt gondolom, nemes nagyasszony minket alaposan becsapott, szólt Lajos sógor, de megbeszélték, nincs semmi baj, másnap megint eljönnek a lugasba, hadd lássák a rontást hozó asszony két szemét kigyúlni. Kinyomjuk, kinyomjuk, mondta erőtlenséggel valaki, úgy értve, a nemes nagyasszony két szemét nyomni ki. Máskor erősen szótlan és vézna agglegény ígérte, savat hoz magával, ha jelentkezik a nemes nagy-

asszony szelleme, vagyis kigyúl a két szeme, nem habozik azonnal fröcskölni.

Nemes nagyaszonytól nem szép ez az átverés, lágyult valamelyest Lajos sógor hangja, mint ahogyan ilyenkor lágyul a szőlőszem. Hazamentek teljesen letörve, miféle villánytalan földön élnek, ahol a lugasban a szellem nem akkor világít, amikor erősen akarnák ezek az emberek. Menet hazafelé Lajos sógor jött a kézenfekvő kérdéssel:

Mit gondoltok, emberek, Erdélyben élünk még?

Hermina néni temetése után nem sokkal lehullt az első hóharmat, a csószök bejöttek a határból, de mielőtt bejöttek volna, tűzcsóvát dobtak a csószkunyhókra, ne költözzön abba zsi-vány, meg a román falvak felől közelítő ördög se.

Jó, ha van hóharmat, fehéren csillogó lepedő, mert vadorzónak megmutatja, merre járnak őzek, szarvasok, merre járnak kóbor kutyák, a senkik, a gazdátlanok. Megmutatja, merre járnak a nyulak, a varjak, a hollók, de inkább a hollók érdekesekek. A szénfekete madarak repülve a varjúnál is élesebb árnyékot vetnek a nagy fehér mezőkre. A varjak csak fagyos avar alatt piszkálnak csőrükkel, keresik a reményt. A nyulak nem húznak vonalat a hóharmatba, ilyen gyermekkorban látni csak. Műtrágyával rekordidő alatt kimérgeztek valamennyi apróvadat. A földnek kell a tápanyag, mert erősen villánytalan ez a föld.

Hanem özvegy Lajos sógor Gyulai mérnök úrnak azt újságolta, járt nála az angyal. Gyulai úr meghökkent, kinézett az ablakon, látta a szép, majdnemhogy szikrázó fehérséget. Valahogy feldobta a váratlanul festett hangulat. Talán valami készül, noha advent messze van. Annak ellenére feldobta, hogy sógor túl korán beszélt az angyalról, pedig ilyesmiről felnőttkorban nem nagyon beszélünk. Az is lehet, csak álmodta, hogy járt nála az angyal, és nem vitt neki semmit. Majd máskor, ígérte, viszont hosszú hajszálat ott hagyta a párnán.

Sógornál vájdlingban felhalmozva mosatlan, terítetlen asztalon véres-májás hurka, bűzlő hagymahéj. Ott a repedt, ezer hasadásból füstölő ókori érckályha, megesz mindent, eleven húst, tüdőt. Kéményseprők nem nyitnak be aggregényhez, sem özvegyemberhez nem szoknak benyitni. Jobb is, ha nem. Gyulai úrnak rémlett valami. Hermina néni halála után nem sokkal ágyon ülve látott Lajos sógornál hosszú hajszálat a párnán. Nem lehet, hogy Hermina hajszála, soha nem volt neki hosszú, szőke hajszála. Fekete haja volt, aztán átmenet nélkül jött rá hófehér.

Sógor a meglepetéseket jól tudta fokozni.

Az angyal hegyes sarkú cipőben járt, követtem a nyomát valameddig...

Az nem lehet, hogy róka volt?

A kertek alján ment el...

Biztosan nem Klári volt... Hm, hegyes sarkú cipő. A helyzet nem volt annyira reménytelen, mint ahogy azt sógor rossz pillanataiban hajlamos prezentálni. Gyulai úr azt mondta, lehet, az angyal eljön még egyszer nagy hóesések előtt, résen lenni, Lajos...

Déli órákra elolvadt a harmat, fenyőről víz csepegett, sógor a fészerben matatott. Jött Ambrus bácsi, megnézni, sógor mit csinál, mert híre kelt, járt nála az angyal. Sógor ült egy csutakon, fenőkövel fejszét élezett, úgy járt a keze, mint egy lendkerék. Nagyokat köpött a fejsze hideg élére, nyúlott a nyála, mint a takony.

Lehet, nem is angyal volt, szólt súlyosan.

Angyálnak kellett lennie, Lajos!

Sógor hozzáfogott hasítani sok-sok tűzgyújtóst. Könnyű, a fenyőnek csak fejszét kell mutatni, szépen, ügyesen pántlikákra hasad, de ez a fajta nehezen hasad, mert a Bekecs-hegy tetején élő fenyő erősen göcsörtös, bogos, viszont átható illata van, és sok ragacsos macskamézert ereszt.

Lehet, nem is hóharmat volt, csak lágy zúzmara, merthogy ilyen hamar elment...

Villányi László

Villányi László
(1953, Győr)
költő, Győrzámolyon él,
József Attila-díjas

Most

Váltig most van a volt
édesanyám gondosan
oldalra fésüli hajamat
haragos apám arca
elmarad a karácsony
egyedül utazom
egy éjszakai vonaton
összetolt székeken ébredek
olvasom a vágyott szavakat
kilyukad a biciklim kereke
gólpasszt adok fiaimnak
a Rábából a Vérkébe
onnan a Dunába lépek
néhány tempóval
átúszom az Adriába
voltam akárhány perce
éppen most van megint.

Vizeshordó

Ha kimerhetnéd életedből
ahogy november végén
a hordóból az esővizet
elkövetett ostobaságaidat
buta mondataidat
ha könnyedén kiboríthatnád
valamennyi vétkeidet
szégyeneid elszivárognának a földben
megtisztulva várnád a tavaszt.

Ficsku Pál
(1967, Debrecen) író,
szerkesztő, Budapesten él,
Szabó Lőrinc-díjas

Ficsku Pál

Isten vize

Elhúzó a nótádat, gyerek, mondta a férfi azon a különleges keveréknyelven, amit a hegyi emberek beszélnek, és ami a síksági ember fülének egyszerre esik kellemetlenül és tűnik egzotikusnak, főleg akkor, ha az ember idegen országban van, ami valaha a nagypapjaé is volt.

No, mi a nótád, kérdezte, és sercintett egyet a vagon deszkapadlójára.

A fiú, akit az idegen gyerekek szólított, gondolkodott, aztán azt mondta, „Száncsák az erdei utat”, az a nótám, öreg, azt húzza el. „Száncsák az erdei utat, viszik a magyar fiúkat, viszik, viszik szegényeket, szegény magyar legényeket.” Az öreg megértette, sercintett még egyet. Eltaposta, a vicinális barnás padlóján kis világos folt keletkezett. Ha teliköpködték volna a tizeshonvédek, és taposták volna, mint a Magyaros tető ösvényeit, talán tiszta lenne ez a szaros vonat.

Pelyhedzik az állad, gyerek. Még nem is voltál katona, de legyen úgy, ahogy akarod.

Belehasított a vagon füstjébe az ének, „Száncsák az erdei utat, viszik a magyar fíjúkat, viszik, viszik szegényeket, szegény magyar legényeket”.

Az öreg tárcsás hegedűn játszott, a fiú olvastott már róla, de csak most látta először. Lassan vijjogott a zene, lépegetett a vicinális. Aztán folytatta az öreg tovább, néha magyarul, néha románul, néha azon a különleges hegyi nyelven. Olykor rakott valaki a tűzre, a sarokban álló vaskályha kellemes meleggel töltötte meg a vagon. Kézről kézre járt a cujkás üveg és az alvadt

sör, a fiú is ivott belőle, érezte, hogy lassan megolvad a vére.

A fiú már egy hete utazott, stoppal, vonattal, busszal, szekérrel, csak ment úgy céltalanul, mint ahogy a céltalanok szoktak menni, ha felvette valaki az autójába, és kérdezte, hova megy, akkor azt mondta, mindegy, az ember nem azért utazik, hogy menjen valahová, hanem csak hogy menjen.

A Magyaros tetőre mennék, de nekem minden, ami van, magyaros.

A pályaudvarokon mindig az első vonatra szállt fel, ami indult, kivéve, ha volt mit enni a restiben, halfasírt, mics, puliszka, mindegy. Most is véletlenül került erre a vicinálisra. Áldotta a Jóistent, hogy erre terelte, azt hitte, a tárcsás hegedűs öreg lesz utazásának a végpontja. Bekapcsolta a diktafont, Nyugatról kapta az apjáéktól, visz haza valami ősit. De tévedett.

Zötyögött a vicinális, néha lassított, ilyenkor az első kocsiból leszállt a kalauz, előrerohant, leengedte a sorompót, aztán, amikor áthaladt a vonat a kereszteződésen, az utolsó kocsira visszaszállt. Néha megálltak, falusi népség szállt fel, hatalmas batyukkal, kaskóban kötözött lábú tyúkokkal, egyszer egy kecske is az útitársa lett. Csípte a szemét a vágott dohány füstje, de körbe-körbejártak a demizsonok, adtak neki is, újra, az idegen gyerekek.

Egyszer, egy kis állomásnál, amihez szemlátomást nem tartozott falu, elkiáltotta a kala-

Mennyei Jeruzsálem (akvarell)

uz magát. Büfé! Az emberek szedelőzködtek, csomagjaikat hátrahagyva szálltak le a vonatról. Nem féltek attól, hogy kirabolja őket valaki, hová is vitték volna a semmit.

A fiú, aki még nem ismerte sem a hegyi, sem a lapos-lapos népek becsületes szokásait, felvette hátizsákját, úgy szállt le.

A büfé egy kerek kút volt.

A kút kávájáról egy madzagra hurkolt bádoggal csupor lógott le. Sorban álltak az emberek, ittak néhány pohárral, aztán jöhetett a következő.

A fiú nem értette, mi ez a büfé, a vonat teli van pálinkás meg boros demizsonnal. Aztán, amikor megitta az első pohárral, rájött, ez az élet vize.

Ez az Isten vize, mondta egy férfi neki, aki ezt megissza, örökké boldogul.

Mégse a tárcsás hegedűs a végállomás, gondolta a fiú, nem szállt vissza a vonatra. Amikor a vicinális elment, megáztatta az arcát a napfényben, körülnézett, tényleg nem tartozott falu az állomáshoz, csak egy kis bakterház, egy váróterem, és egy sötétnek kinéző épület volt

az egy pár sín mellett. Merített még egy csupor vizet a vödörből, ivott belőle, megmosta az arcát, aztán elindult a söntés felé.

Amikor megszokta a füstöt a szeme, megálapította, hogy csak néhány ember van bent, Isten vize helyett sört meg pálinkát iszogattak. Kért egy sört, meg enni. A kövér pultos nő elé rakta a sört, aztán elnevette magát.

Enni, itt?

A fiú már két napja nem evett. Legutóbb, amikor meglátott egy pékséget, a kirakatban hatalmas kenyerekkel és kifikkal, rohant, inkább kidobálja zsákjából a ruhákat, és vesz négy-öt veknit, csak legyen mit enni, de csalódott. A boltban nem volt egy falat kenyér sem, csak néhány vágnivaló házi vaj meg lekvár. De hát ott van a kirakatban, hebegte a boltosnak. A boltos kivett egy kenyeret a kirakattól, neked adom, hogy ha kell, mondta. Elviheted. A fiú boldogan ölelte magához a kenyeret, beleharapott, nagyot koppant a foga. Parafából volt a kenyér. Kirakat az egész világ, mondta a boltos, aztán vajjat kent a fiú tenyerére, rá lekvárt, nyald le, ez ingyen van, mondta. Most meg ott ült az Isten vize söntésben, így nevezte el magában, és nem volt mit ennie.

Idegen ember idegen helyen nem sokáig üldögélhet észrevétlenül. Főleg, ha gyerek. Az egyik asztalnál három férfi snóblizott ötbanisokkal. A fiú szerette az ötbanisokat, értékük nem volt, csak verstanilag. Kedvenc költőjének volt egy verse, abban potyogtak az ötbanisok. Volt ennek a költőnek egy másik versora is, „Szülőföld helyett térképen tanultam járni”. A fiú eddig csak a katalógusszekrény és a könyvtáros pult között járkált, talán ezért is indult el, csak úgy, találomra.

A három férfi észrevette.

Hová sietsz, gyerek, kérdezte az egyik.

Csak úgy, ténfergek, mondta a fiú. Nem tudta, miért gondolják, hogy siet, már vagy egy órája itt üldögélt a sarokban.

Ha nyersz, hazaviszünk, mondta az egyik.

A fiú persze nem nyert.

Lassan beesteledett. Nem tudta, mit fog csinálni. A vicinális meleg kályhájára gondolt, bár lehet, hogy már az is bezárt a világ végén. Meg a vajas-lekváros tenyerére. Talán kár volt möhön lenyalni.

Na, gyere, gyerek, mondták ők hárman, hazaviszünk.

Álltak az istenverte kocsmá előtt, a fiú várta, hogy valamelyikük elindul, és visszatér egy rozoga Daciával, vagy talán egy köd-ette egylovas szekérrel, de nem.

Egyébként is, hova vinnék haza, hiszen a semmiből jött.

Nem volt se Dacia, se szekér. Elindultak gyalog. Este volt. Mintha behavazták volna a szemüket.

Ballagtak a homályos semmiben, falunak nyoma sem volt.

Egy útkereszteződéshez értek. Balra az volt ráírva az útjelző táblára, hogy Keresztút. Ami előre mutatott, arra meg az, hogy Keresztút. A jobbra menő is Keresztútra vezetett. A fiú megfordult, már nem is csodálkozott, hogy Keresztútról jöttek. A három férfi hívogatta magához, Keresztútra.

Van még egy kis dolgom az életben, mondta a fiú, el kell jutnom a Magyaros tetőre, de köszönök mindent, azzal visszaindult Keresztútra.

Befeküdt a fűtetlen váróterembe.

Egyedül volt.

Elővette a tárcsás hegedűs felvételét, mielőtt a füléhez szorította volna, és elaludt volna, még ráírta:

Világvége-sirató.

Boga Bálint

A gátfutó

A startnál később indultam,
 a szélső pálya megzavart,
 s a pisztolylövés is tompán hangzott,
 de emiatt nem indították újra a futamot.
 Az első gát magasnak tűnt, mintha
 nagyobbat tettek volna az én sávomba,
 ám lendületből átrepültem felette.
 A harmadik gátba beleütközött a lábam,
 a gát megingott, rezgett egy kicsit,
 de visszasorjázott helyére.
 Az ötödiknél én inogtam meg,
 elvesztettem egyensúlyomat egy pillanatra,
 majd' elestem, de vitt a nagy iram,
 nem éreztem már semmi akadályt,
 a többit már úgy vettem,
 ahogy elő van írva,
 magasból néztem felső lécüket.
 Most már túl vagyok az utolsón,
 csak nyílt terep van még a célíg,
 de egyenetlen a talaj, és zsibbad a lábam.
 Biztosan befutok,
 bár nem látom, hány méter a szalagig.
 Nem izgat, hányadik leszek,
 a babérkoszorút mindenképp megkapom.

Boga Bálint
 (1938, Budapest) költő, író, orvos,
 a Magyar Köztársasági Érdem-
 rend kiskeresztje birtokosa

Idő

Jártam a régi Erzsébet hídon,
majd láttam felrobbantása után árva kapuit.
Míves pilonjára gondolok, mikor
látom a mostani híd sima traverzeit.
Láttam a Boszporuszt,
az Ázsiát és Európát elválasztó vízhullámokat,
s jártam már a Hídon,
mely összeköt két világot.
Ó, látom Xerxest,
igen, ő jön a hídon, katonái élén Athén felé.
Jártam Berlinben,
a Fal előtt, a Fal idején és a Fal után.
Az ugyanaz nem mindig ugyanaz!
S láttam az ikertornyok bábeli magasát
New Yorkban, a pénzhatalom felhőkarcolóit,
és láttam helyükön a mélység üres árkát,
s éreztem az elégettek és lezuhantak
ott vibráló lelkét.
Hallottam Ceaușescu felháborodott ordítását
hangszórón, Konstancán '68-ban,
és láttam a tévében a kivégzését '89-ben.
Láttam Brigitte Bardot-t,
ifjúságunk női szépségbálványát,
és látom Brigitte Bardot-t,
a ráncos-tokás matrónát.

Jártam és járok, láttam és látok –
én vagyok az Idő.

Az összetartozás napszámosa

Interjú Hegedűs Imre Jánossal

Hegedűs Imre János Székelyföldre és a közelmúltra összpontosító 2019-es novelláskötete, a *Székelyek, atyámfiái* után a tavalyi év végén elbeszéléseinek új gyűjteményét jelentette meg *A vér színe* címmel, időben, térben és atmoszférájában is bővítve a balladai alaptónust. A szerzőt új kötete kapcsán kérdeztük.

– *Új novellásköteted egy évvel követte az előzőt. Az eltelt időn túl, amelynek termése e húsz novella, milyen szervezőelem fűzi egységbe A vér színe írásait?*

– Sarkítva azt mondanám: az életem és a szülőföldem. Erdély minden moccanásom rugója. Dobbantó, de elérendő cél is. Föl-földobott kő. Ám a novelláskönyvek közötti esztendő termése ennél gazdagabb: Sepsiszentgyörgyön *Az ötödik kerék* címmel a székely mártír, Moyses Márton tűzhaláláról jelent meg regényem, míg Kolozsvárott önéletrajzi esszéregényemet, az *Állóképeket* adták ki.

– *Ebben a könyvedben tovább mélyült a balladás hang, azonban kiérződnek különbségek is. Tematikában a velünk élő múlt, a megélt erdélyi szocializmus mellett történelmi időkbe is elnavigálsz az olvasót, az első világháborútól Mikes Kelemen át a Mohács után a török udvarba kerülő királyi apródig. Mi vitt a historikus utakra, hogyan kerültek eléd a figurák és az események?*

– Valóban balladát írok akkor is, amikor eszem ágában sincs: a legsötétebb dráma, a legszörnyűbb élethelyzet elmondásába is igyekszem líraiságot vinni. Ez tudatos, a lírai ballada

Hegedűs Imre János
(1941, Székelyhidegkút)
író, irodalomtörténész,
Budapesten él

életem nagy célja. A történelem pedig mindig érdekelt. Ha a világ más táján születek, historikus lettem volna. S hogyan ragadna meg e két világ, a literatura és a história, ha hőse ugyanaz a személy? Mikes Kelemen nélkül elképzelhetetlen a magyar történelem és irodalom. Sorsársam is, hiszen sokáig éltem én is emigrációban, minden bűját-baját belülről éltem át, éppen ezért nagy empátiával fordultam hozzá a *Bujdosó szivárvány* című elbeszélésben. Az alkotó szabadságával akkor éltem, amikor beteljesült szerelmet képzeltem el a fiatal kamarás és Kőszeghy Zsuzsi között. A Rodostóban megjelenő fiatal lány először Kelemen felé hajol, s csak azután nyújtja kezét az öreg, özvegy Bercsényinek. De annak is történelmi jelentősége van, hogy felidéztem, megformáltam II. Lajos történetíró apródjának alakját: ezen a nyomon indult el kiváló történészünk, László Gyula is, és fogalmazta meg a kettős honfoglalás elméletét.

– *Valós személyekről nem csak a történelmi darabokban írsz: a legsötétebb miliőjű mű, A Fekete Ház az öngyilkosságba menekült, köztisztviselőként álló brassói tanárnak, Szikszay Jenőnek állít emlé-*

ket. Mennyire lehet és kell ilyenkor a valós történésekhez nyúlni, illetve segítségül hívni a fikciót?

– A valóban élt hús-vér alakok esetén sincs novella fikció nélkül. Személyes ismerősöm, kollegám volt Szikszay Jenő, akit halálba kergetett a Securitate szörnyszervezete. Mindazokat a borzalmakat soroltam, amelyeket egykor én is a saját bőrömön éreztem, ám ki is kellett találni mozzanatok. Például Szikszay öngyilkosságát. Senki nem volt jelen, de az író bárhol ott lehet.

– Fordítva is igaz a kérdés: a fiktív történeteid, szereplőid esetében érezhető bizonyos valós alap, még az idilli szálakkal átszőtt novellákban is, így az erdész és az iskolaigazgató házasságával is illusztrált címadó novellában, vagy A vörös postakocsi nyomában soraiban, a fiatal erdélyi orvos és a pesti bölcsészlány Zemlénben kiteljesedő szerelmében.

– Talán épp ezek a kedvenceim a kötetből! Nem kötött semmilyen tény, adat, a teremtő képzelet sörényébe kapaszkodtam. De nem rugaszkodtam el teljesen a valóságtól, százezres tömeg repatriált és költözött az anyaországba a leszakított területekről. Milyen egy ilyen találkozás a szerelemben? Nem a rózsaszínű idill teremtője, hanem a beteljesülés krónikása az én szerepem. A munkácsi lány című írásomban is a Kárpátalja és a Székelyföld közötti irtatlan távolságot tüntettem el a szerelem segítségével. De hát nem 2020-ban emlékeztünk-e a diktátum századik évfordulójára? Nem jelölte-e június 4-ét a magyar alkotmány a nemzeti összetartozás napjának? Ennek az összetartozásnak vagyok én szerény napszámosa.

– Ezen írásaidban az említett különbségek jeleként hangsúlyos szerepet kap az idealizáltság, de még a leheletfinom, diszkrét erotika is, s karakteresebbek a nyelvi ízek. Balladai eszköztárad bővüléseként értelmezhető kitüntetett helyük írásaidban?

– Az író azonos a stílusával. Egy történetet bárki össze tud eskábálni órák alatt, de a szó, a mondat csak akkor kel életre, akkor zeng, ha

belül, a pszichében visszhangzik. Nem ok nélkül nevezük anyanyelvnek szép, magyar nyelvünket, és szülőföldnek a tájat, ahol megláttuk a napvilágot. Anyámat a szülőfalum minden gyermeke Édesnek szólította. Tarisznyámba a Székelyföld rakott útravalót. Ebből élek.

– Az említett címadó novella, A vér színe is idealizált darab, romantikus bűn és bűnhődés, ahol a tiltott medvehús-feldolgozás történetét a bűnbánat és a feloldozás ábrázolása teszi katartikussá. Mitől lett ez az alkotás a kötet címévé, hogyan mutat túl önmagán, és fogja egybe a többi művet?

– A címadó írás talaja sokréteggű. Nagy, tarka mező számomra a természet, már ettől keretet jelenthet A vér színe. Soha nem fogok kigyógyulni a Székelyföld szívet rengető, szemet kápráztató szépségeiből: a Hargita, amelynek lábainál bonyolódik az eseménysor, szent hegyünk, mint a japánoknak a Fudzsi. S a szerelem varázskönyvegét ugyanolyan örömmel szabom, varrom, szövöm, mint a természet szőnyegét.

– Végül jövőbeli terveidről, megírandó vagy már kiadás előtt álló könyveidről, pályád alakulásáról kérdeznék.

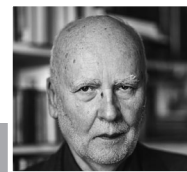
– Minden prózai alkotás archetípusával, a méssével próbálkoztam, tíz unokámra „írtam rá” egyet-egyet: nemrég adtam le a kiadónak. Ifjúsági regényem befejezés előtt áll, míg eljövendő novelláskötetem nyolc darabja folyóiratok szerkesztőségeiben.

Luzsicza István

Luzsicza István
(1975, Budapest)
költő, szerkesztő,
Fóton él

Adam Zagajewski

Adam Zagajewski
(1945, Lemberg – 2021, Krakkó)
lengyel költő, esszéíró, Janus
Pannonius Költészeti Nagydíjas

Új tapasztalatok

Új tapasztalatokat szereztünk:
örömet, aztán a kudarc ízét, bánatot,
a remény feleledését –
új tapasztalatokat, melyeket már följegyeztek
tizenkilencedik századi
emlékiratokban.

Hanem akkor mi bennük az új?
A barátság? A gyöngédség?
Az emberek viszonya egymáshoz?
A bátorság, mely másodpercekre feltárul,
majd eltűnik, mint egy körbefutó plakát?
A szívverés? A kora hajnali pillanat,
amikor rádöbbenünk, hogy valóban
együtt vagyunk, megszabadulva nemcsak
a félelemtől, de az idegenségtől is?
A templomok harangkondulása, könnyeden
és tisztán, mintha egy szitakötő dalolna?
A morzsányi túlélés? A tudás?
A kérdőjelek?

Még nem élhetek a versben

Még nem élhetek a versben,
időznöm kell a világban, a városban.
Csak a halottak lehetnek otthon a költészetben;
úgy érkeznek oda, mint szegény hegedűsök
a fagytól ellilult ujjukkal,
és hosszan alszanak a költemények ágyán.

Zsille Gábor fordításai

Adam Zagajewski életének hetvenhatodik évében, március 21-én Krakkóban elhunyt.
Személyében a kortárs irodalom egyik legrangosabb alkotójától búcsúzunk.

Manuel José de Lara Ródenas (1965, Huesca)
spanyol költő, irodalom-
történész, egyetemi tanár

Manuel José de Lara Ródenas

Roosevelt tér

A játszótereken mindig van egy gyerek
– hogy csak egyetlen példát idézzek –,
egy gyerek, aki karon fog, és kérdez,
nem számít, mit, kérdezhet akármit,
hogy hirtelen mindaz, amit
már régen elveszettnek hittem,
most újra itt teremjen,
a vállam fölé emelje kezét,
s én így szóljak: „Hol voltál, fiam?,
régmúlt időkből hívtalak.”
S amikor a szót kimondom, kidadogom: „fiam”,
apám hangja
beszél a számból, elhomályosítva
az emlékek régi kristályüvegét
a délután ereszkedő fényében,
s a nyikorgó csúszdák mellett
gyermekként ülök ismét,
nem várva most már senkire,
mert ki várhat arra, ki régen elment.

(És a lelke legmélyére bújt
gyermek, aki itt játszik a téren,
fel-le szaladgál,

ott mászik
gyermekkorom hamvaiban,
ma a karomba csimpaszkodva kérdi,
miért támadt hirtelen sírni kedved.)

Katona Eszter fordítása

Monostori Imre

Németh László és...

Személyes és szellemi kapcsolatok¹

Monostori Imre
(1945, Tamási)
kritikus, irodalomtörténész,
József Attila-díjas

Tanulmányomban Németh László néhány fontos személyes kapcsolatát vázolom fel, azokat, amelyeknek a többsége életére és életművére egyaránt hatással volt. Valamennyi lényeges kapcsolattörténeti elemnek megvolt a maga helytörténeti vonatkozása, ha tetszik: háttere. A „vidéki” Magyarországon éppen úgy, mint a fővárosban. Ezek a szellemi kapcsolatok korántsem voltak mindig azonos hőfokon, Németh László e tekintetben is megmaradt „kü-löncnek”, nehezen hajlítható egyéniségnek. (Csak azokról a párhuzamos kötődésekről írok, amelyek maguk is recepciótörténeti forrássá váltak, azaz a feldolgozásuk már megtörtént.)

Babits Mihály

Aligha lehet más személyel kezdeni ezt a kapcsolattörténeti szemlét, mint Babits Mihállyal.² Grezsa Ferenc erről szóló tanulmányában³ határozott felütéssel indít: „Kapcsolatuk akár egy görög sorsdráma: az eszmei közösség idilljével kezdődik, hogy aztán váratlan fordulatot vesz, s feloldhatatlannak tűnő antagonizmusba torkollik.” Németh részéről kezdetben,

a húszas évek végén erős az eszmei rokonság-érzés, ám a harmincas évek elején már nyilvánvaló, hogy „a kibontakozó népi írói mozgalom nem férhet meg a *Nyugat* keretei között”. Németh elítéli Babits hatalmi pozícióját, Babits viszont kárhóztatja Németh kritikusi ténykedését. S amit ezek után egymásról írnak, az már végig pamflet. Amit egyre súlyosbít a köztük növekvő feszültség és indulat. Babits jól érzékeli, hogy Németh szellemi irányító szerepre tör, s Németh is, hogy Babits ezt (és az új nemzedék megszerveződését) minden erővel akadályozza. És mégis: Grezsa kimutatja, hogy a „Németh László-i gondolkodás – egyik legerősebb gyökerével – Babits életművébe ereszkedik. Nem mulékony hatásként, hanem szerves folytonossággént.” („Szellem embere”, „európai gandhizmus”, „mély- és hígmagyarság”, regényeinek rokon problematikája és számos más párhuzam.) „Írói kapcsolatuk a ’megszüntetve megőrzés’ szép példája.” Ennélfogva tehát nem a „contra” a helyes kapcsolatjelző közöttük, hanem az „et”.

Gulyás Pál

A két íróember között kialakult barátság mélysége, valamint a harcostársi elszántság ereje és kitartása tekintetében alighanem a Gulyás Pál-kapcsolat kínálkozik a legszebb példának. 1928-ban, a Napkelet pályázatán Németh László hozta első helyre a lényegében ismeretlen ipariskolai tanár, Gulyás verseit, s ennek nyomán kezdődött el közöttük a levelezés. Pomogáts

1 Részlet egy készülő könyvből.

2 Lásd: Lackó Miklós tanulmányát: *Egy szerep története. II. Babits Mihály vonzásában*. In.: Uő: *Szerep és mű. Kultúrtörténeti tanulmányok*. Gondolat, Budapest, 1981. 189–212.

3 Grezsa Ferenc: *Babits contra Németh*. [1983] In.: Uő: *„A mintaélet forradalma”. Írások Németh Lászlóról*. Szerk.: Olasz Sándor. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 1998. 176–185.

Béla innen indította tanulmányát.⁴ A személyes találkozás egy pesti írócsoport debreceni vendégszereplése alkalmából 1931-ben történt meg: innentől kezdve Gulyás a leghűségesebb barát. Ő írja 1932-ben (a Protestáns Szemlében) azt a Németh számára sorsdöntő jelentőségű esszét, amelynek végén kijelenti: „Én Németh Lászlóban az ifjú magyarság új orientációját látom”. Ez a mélyen igaz felismerés bátorította a Tanú szerzőjét egyszemélyes folyóirata megindítására. Pomogáts pontosan leírja, hogy a baráti szálak, a kölcsönös megbecsülés mellett mi volt a fő szellemi összekötő erő közöttük. Nos, ez az erős kötés a mélykultúrák, az Európa alatti világ felszínre hozása és újra megmutatása körül forgott (görögség, más mitológiák, az eltűnt civilizációk aktivizálása), amelyek képek lehetnek a süllyedő európai kultúra megtermékenyítésére, felfrissítésére. (Teljesen egybecsengően a „mély magyarság” gondolattal, amelynek éppen Gulyás volt a leglelkesebb pártfogója a nagy vitákban, 1939-ben.)

Cs. Varga István ugyanerről a kapcsolatról szóló dolgozata⁵ részletesen kitér ennek a barátságának a kialakulására és elmélyülésére, nem leplezve a közöttük kialakult vitákat, nézeteltéréseket, s a Válasz folyóirat Budapestre telepítése miatt három évre megszakadt kapcsolat történetét sem. Gulyás bámulta Németh tehetségét és erejét, biztos akadályvételeit, ugyanakkor nem leplezte, hogy egyik-másik akcióját túlzásnak tartotta. (Szellemes satirikus versében, a *Tervhalmozóban* ezt tette szóvá.) Németh rendszeresen utazott Debrecenbe, számos irodalmi rendezvényen szerepelt, később birtokot vásárolt a Bocskay-kertben: a Cserenyés álma kísértette s a Kert-Magyarországé.

4 Pomogáts Béla: *Németh László és Gulyás Pál*. Literatura, 1982. 1. 84–89.

5 „A barát szóra Gulyás Pál nevével felelek”. *Németh László és Gulyás Pál barátságáról* [1982]. In. Uő: *Utak és távlatok*. Miskolc [k. n.] 1987. 137–149.

Nem véletlen ihlet és hirtelen ötlet volt, hogy 1942-ben megpályázta a debreceni egyetem irodalomtörténeti katedráját. A kudarc után Gulyás szép verssel vigasztalta (*Professzor Németh Lászlónak*). Németh is enyhítette az elismerésre hiába vágyó barátja kínjait, sőt valószínűleg túl is értékelte Gulyás költészetét. Cs. Varga is kitér dolgozatában a legerősebb szellemi kötődésre ketten között: „Letűnt korok mítoszai Gulyás költészetének lettek ihlető forrásai, lelke mítoszának ébresztői, tudatosítói”. Németh László Gulyás halála után is mindig vállalta ezt a barátságot és irodalmi értékelést.

1990-ben látott napvilágot a páratlan értékű Németh László–Gulyás Pál levelezés vaskos kötete Gulyás Klára tartalmas és pontos utószavával⁶, amelyben leírja a Németh Lászlóéknál talált Gulyás-levelek megmentésének történetét. Majd e levelek magyar kultúratörténeti értékeire hívja fel a figyelmet. Gulyás egyre inkább az új eszmék iránymutatóját fedezte fel Némethben, aki valóban vezéregyénisége lesz a modernizált új Magyarország gondolatnak. „E levelezés tizenhat évre esik [...] Németh hatalmas, szerteágazó írói pályájának döntő korszaka az útkereséstől a kiteljesedésig.” Gulyás Pál életében viszont végig a reménytelenséget, az elszigeteltséget, a nagy műveltség hiábavalóságának érzetét jelentette. Pedig rengeteget dolgozott, szervezett, alkotott, tanított. Németh László pedig haláláig érezte Gulyás Pál hatását, életmódjának vonzerejét. „Az itt megszerzett élmény örökké fogva tartja. Ez kíséri, hajtja a sajkódi kemény telek magányába is,

6 *Egy barátság levelekben. Gulyás Pál és Németh László levelezése*. S. a. r. és jegyz.: Gulyás Klára és G. Merva Mária. Utószó: Gulyás Klára. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1990. 493–498. A témához lásd még: Ablonczy László: *Gulyás Pál: Professzor Németh Lászlónak. Hazája Ó-Debrecen*. Reformátusok Lapja, 1999. okt. 3. 4.

ahol még mindig érzi a Bocskay-kerti nyár meleg üzenetét.”

Móricz Zsigmond

A kettős portré műfajában Móricz Zsigmond és Németh László bensőséges emberi és szellemi kapcsolatáról írtak a legtöbbet irodalomtörténetészeink. Grezsa Ferenc már 1979-ben kijelölte e szellemi rokonság alappilléreit.⁷ „Németh László életművét a magyar kultúra felől két meghatározó erejű szellemi hatás érte: Ady és Móricz. Egyik se mérhető a komparatiztika kicsinyes hatásbefogadás mechanizmusával. Egyszerre formálták – magyarságszemléletük példájával – az írói gondolkozást, s – az emberlátás tipológiai mintáival – az életmű esztétikai alkatát.” S Németh Lászlót is idézi: „Az egyetlen ember volt ebben az országban, akinek fiául tudtam volna a lába elé ülni. [...] ez az öreg ügynök, ez volt számomra akkor a magyarság.” Majd tovább: „Ő az egyetlen lángész, akivel dolgozom volt”. Az *Erdély-trilógia*, a *Rózsa Sándor-regények*, a *Boldog ember* mind remekművek, s egyben a magyarságérzés és -tudat megtestestítői. Személyesen csak 1938-ban melegedtek össze, Móriczban fenntartások éltek Némethtel szemben. Innentől kezdve viszont vállvetve küzdöttek: együtt járták be az országot, Németh beállt a Kelet Népehez, népfőiskolát terveztek. Móricz írói világa is erősítette a „mély magyarság” gondolatot. Németh László legjobb műveiben sorra kimutatható valamilyen Móricz-motívum, utalás, hatás.

Cs. Varga István tanulmánya ugyanez évből való.⁸ Több ponton érintkezik Grezsa felfogásával és gondolatvezetésével, ami természetes:

7 Grezsa Ferenc: *Móricz Zsigmond és Németh László kapcsolatáról*. Tiszatáj, 1979. 8. 10–14.

8 Cs. Varga István: *Móricz Zsigmond és Németh László*. Alföld, 1979. 7. 84–89. Lásd még: Rádics Károly: *A megőrző megőrzése. Németh László levelei Móricz Zsigmondhoz*. Forrás, 1986. 11. 65–73.

ugyanarról a témáról írnak. Cs. Varga színesen és plasztikusan elemzi Móricz és Németh műhelykérdéseit, írói világuk hasonlóságait és eltéréseit. Például: Móricznál elsősorban testi kvalitások minősítik az embert, míg Németh hőseinél szellemi értékek az elsődlegesek. Mindketten sokat foglalkoztak a rossz házasság problémakörével. Mindkét életműben remekművek születtek erre a témára. De nem hasonló módon: Móricz először az alakokat jegyezte meg, s ehhez mérte a gondolatokat, Németh fordítva. Móricz novellairóként élte az életet, Németh gondolkodóként. És így tovább: Cs. Varga bősz példatárral igazolja fontos felvetéseit. Megerősíti, hogy Móricz termékeny hatással volt Németh Lászlóra, művészetére és gondolkodására egyaránt. Miközben rájöhettünk arra is, hogy valójában mi is a tudományos értelme az efféle párhuzamos összehasonlító vizsgálatoknak: ilyenkor szeletekre bomlik az egységesnek és sokszor monolitnak tűnő életmű vagy annak egy része, s kiderül, hogy valamennyi irodalmi alkotás hihetetlenül bonyolult rendszer, s nagyon sok forrásból táplálkozik.

Bakonyi István hivatkozik Cs. Varga imént említett tanulmányára, ő maga Németh Lászlónak a Móriczról szóló főbb írásait hozza közelebb.⁹ Kezdetben Némethnek a novellista Móricz kötötte le a figyelmét, az egyik legelső esszéjét (25 évesen) Móriczról írta. Később, 1933-ban a *Tanúban Móricz Zsigmond és az őserő* címmel adott leszűkített portrét: Móricz „keleti” magyarságát állítva a középpontba. 1943-ban már Móricz halála után kis könyvben adta ki a róla szóló írásainak egy részét, s ebben már az egész életmű értékei megtalálhatók. Az utolsó korszakát tartja a legnagyobbak: „Mintha a mindenfelől szorongatott nemzet helyett kellett volna megmutatnia egy öreg embernek, hogy mit fenyeget a világ a magyarban.”

9 Bakonyi István: *Móricz Zsigmond és Németh László*. In.: *Szárászó Budapesten*. 70–74.

N. Pál József Németh László Móricz-képének *változásait* figyelte meg esszéjében.¹⁰ Hogyan jutott el Németh László (és Móricz!) a kölcsönös fenntartásos, egymást méregető szellemi burokból a nagy fölismerésekig egymásról, egymás gondolkodásáról, műveiről. A szóban forgó időtartam tizenhat esztendő: 1926-tól 1942-ig, Móricz haláláig. Németh László már a „készülődés” korszakában is a magyar géniuszt kereste. Aki meg tudja erősíteni „a mélyen szunnyadó, még alig megszólított” értékeket. A húszas években, bár Móricz jelentőségéről már akkor is meg volt győződve, még fenntartásai voltak. Mindeközben türelmetlen az ő Móricz-képe, ugyanakkor figyel minden irodalmi és közéleti eseményre. Móricz sincs még egyértelmű képe a nagy tehetségű kritikus közéleti szerepvállalásairól, 1934-ben a *Sznobok és parasztok* üzenetét például erősen félreértette. De végül Németh is folyamatosan erősödik (Tanú, Válasz), akárcsak Móricz. Az áttörés 1935, Németh jogosan elragadtatott kritikája az *Erdélyről*. Ekkor már a legnagyobb élő magyar írónak nevezi. Móriczot az 1938-ban bemutatott *Villámfénynél* győzi meg Németh útjának helyességéről. Halála után Németh László már összegez is. S talán éppen a leglényegesebb mondatokat itt fogalmazza meg: „A magam literátori felszíne alatt kerestem valami mélyebbet [...], nos amit kerestem, Móricz Zsigmondban készen volt. Ő maga volt a 'mély magyarág'. Minden munkájával és véleményével ezt képviselte s védte.”

Az időben utolsó Németh / Móricz elemzést Kiss Lajos készítette.¹¹ Úgy véli, hogy „Németh Lászlónak alig ismert a Móricz Zsigmonddal kialakult barátsága. A véletlen szötte. A vélet-

lenek.” Ez a felvetés annyiban mindenképpen valós, hogy igencsak nehéz megtalálni, megragadni ezeket a véletleneket. Nos, Kiss Lajos éppen erre vállalkozik, és sok finom fölvetéssel szolgál. Végül is ez ennek a mives esszének a lényege: a lehető legapróbb jelenségekhez hajol közel kettejük életében, ezekből párolja ki a lassan, ám folyton érő egymáshoz közeledésük jeleit és tanulságait. Többek között hosszú beszélgetéseiket Némethék lakásán (ahová Móricz Németh László feleségével hívatta meg magát) többek között Szabó Lőrinc költészetéről vagy Kaffka Margit regényeiről. S Adyról, Gyulai Pálról és sok mindenki másról. Így rakódtak egymásra a másokra ismerés jelei, üzenetei. Azt a jelenetet is felidézi Kiss, amikor Móricz megszökik a *VII. Gergely* előadásáról, s az előtérben Némethtel találkozik. Ezek a színes részletek sok-sok hasonlóval együtt érzéketlenül rajzolják ki a móriczi karaktert, egészen közelről ismerjük meg őt, éppen úgy, mint ahogyan Németh László is megismerhette annak idején.

Illyés Gyula

Greza Ferenc az Illyés–Németh szellemi kapcsolatokat is kutatta.¹² Három nagyobb erőteret jelölt ki, amelyen belül ez a rendszer – mármint hogyan látta Németh Illyés művészetét – a legnagyobb intenzitással működött. (A kapcsolat másik irányával ebben a tanulmányában Greza nem foglalkozott.) Az egyik a *Nehéz föld* berobbanása a magyar lírába, a második a *Puszták népe* mint remekmű, a harmadik pedig a Magyar Csillag, azaz Illyés mint szerkesztő a Nyugat után. A három költő-vezércsillag a húszas évek végén Németh egén: Illyés, Erdélyi József és Szabó Lőrinc. Számos esszét, kritikát írt Illyés költészetéről, erősítve saját törekvéseit is: megkeresni és megmutatni a magyar líra, és az

10 N. Pál József: „Ez az öreg ügynök, ez volt számomra akkor a magyarság”. *Németh László Móricz Zsigmond-képének változásai*. Kortárs, 2005. 6. 75–91.

11 Kiss Lajos: *Móricz Zsigmond és Németh László barátsága*. Havi Magyar Fórum, 2014. október, 50–54.

12 Greza Ferenc: *Németh László Illyés-portréja*. Tiszatáj, 1982. 11. 37–39.

egész magyar irodalom átalakulását, újjászületését a Nyugat mellett vagy éppen ellenében. Boldogan fedezte föl, hogy Illyés beleillik a saját maga rajzolta új csillagjárásba. A *Puszták népéről* többször leírta, hogy remekmű. „Illyés megéri e könyvével, amit írók csak kivételesen: másodszor olthatja be magával a magyar irodalmat úgy, ahogy írók csak »belépésük« korszakában szokták. A *Puszták népének* aligha lesz kisebb a hatása, mint hét-nyolc éve az Illyés-lírának. Nemcsak azért, mert legalább olyan jelentős; azért is, mert egész kivételesen időszerű.” Németh László végigkísérte Illyés alkotói pályáját egészen 1945-ig (különösen szép antológia lenne összeállítható ezekből az írásaiból), utána viszont inkább csak mint olvasó és barát volt jelen Illyés mellett. Ugyanakkor a már egyszer Illyésről kidolgozott portréja változatlanul érvényben maradt.

E sorok szerzője is kísérletet tett a két nagy író és gondolkodó több évtizedes kapcsolatának megrajzolására.¹³ Elsősorban az életművek szakaszolására figyel: melyik időperiódusban volt igen aktív vagy aktív ez a kapcsolat, elsősorban Németh részéről, hiszen ő sokkal többet foglalkozott Illyés munkásságával, mint viszont. Személyes megismerkedésüktől (1929) a Márciusi Front időszakig tartott a szellemileg legtermékenyebb szakasz, majd Babits haláláig kölcsönös hallgatás következett. A Magyar Csillag idején ismét harcostársak voltak. 1945 után nagy szakadék alakult ki élethelyzetüket tekintve: Illyés a legmagasabb pozíciókban, kétszeres Kossuth-díjas, Németh Hódmezővásárhelyen. Mégis: ez az időszak barátságuk talán legfelemelőbb szakasza. Majd újra apályos évek következtek, de a *Galilei* körüli tortúra újra összehozta őket. A hatvanas évek hullámzó intenzitású baráti kapcsolata után a hetvenes évek elején már csak Illyés kezdemé-

nyezhetett, ekkor írta összegző igényű esszéit Némethről.

Veres Péter

A Veres Péterrel kialakult és megerősödött baráti kapcsolat talán a legszebb fejezet az összekapcsolati hálórendszer egészében. Először Füzi László dolgozta fel ezt a témát tizenhét Veres Péternek írt Németh-levele is támaszkodva.¹⁴ Füzi ekként jellemzi ezt a barátságot, szellemi kapcsolatot: „Aligha volt író a magyar irodalomban, akit Németh László annyira becsült volna, mint éppen Veres Pétert. [...] Németh László és Veres Péter nem értett mindenben egyet, mint ezt számos vitájuk is bizonyítja; kapcsolatukban azonban mindvégig megéreződött az egymás iránti kölcsönös bizalom: a kései levelek szelíd derűjét mindenképpen ez alapozhatta meg.” A szóban forgó levelek közül csak kettő datálódott 1945 előtt, amiből az is következik, hogy az egymásra találásuk folyamata nem a korai írósguk idejére esett. Természetesen Németh mint kritikus figyelte Veres Péter munkásságát, *Az Alföld parasztságát* kiemelkedő műnek tartotta. Vitakérdéseik középpontjában szocializmus-felfogásuk állt (Veres Péter marxistának vallotta magát), több ponton vitatták egymás nézeteit. Ugyanakkor jó véleményük volt egymásról, ami 1945 után az őszinte barátság megerősödésében is megmutatkozott. Számos fontos sorspillanat közepette, emberileg is szép megnyilvánulásokkal.

Tüskés Tibor már a teljes Németh-levelezésgyűjtemény ismeretében vállalkozott e kettős portré újrarajzolására.¹⁵ Pontos anyagismeret jellemzi az írást, amelyben valamennyi kapcsol-

13 Monostori Imre: *Illyés Gyula és Németh László*. Világszövetség, 1993. január 5. 31.

14 Füzi László: *Egy barátság története. Németh László levelei Veres Péterhez*. [1985] In.: *Uő: Szerepek és lehetőségek. Irodalmi tanulmányok*. Magvető Kiadó, Budapest, 1990. 96–133.

15 Tüskés Tibor: *Németh László és Veres Péter*. Magyar Szemle, 2003. 1–2. 93–109.

lattörténeti elem helyet kapott a megismerkedéstől a végső búcsú szaváig. Tisztán, áttekinthetően mutatja be a harmincas évek zaklatott légkörét, feszült ellentmondásait. Szépen érzékelteti mindvégig e példázatszerű kapcsolatrendszer valószínűleg legfontosabb jellemzőjét: a szoros emberi kötődést mindkét fél részéről. Németh László nagy betegen, halála előtt egy évvel ezeket a mondatokat írta le gyakorlófüzetébe: „Veres Péter és köztem a kapcsolat az volt, hogy a magyarság sorsáról egyformán gondolkoztunk... Nagy megerősítés és vigasztalás volt számomra, hogy akik származásban annyira távol estünk egymástól, eredményeinkben annyira közel álltunk.”

Féja Géza

Féja Géza és Németh László között sokáig hideg, sőt ellenséges volt a hangulat. Kapcsolatuk történetét 1945-ig (Némethnek Féjához írt leveleit is közölve) Zimonyi Zoltán dolgozta fel.¹⁶ Elemzése középpontjában a két író személyiségének, pontosabban a két személyiség eltérő vonásainak a vizsgálata áll. Féja extrovertált, Németh befelé forduló, Féja mozgalmi ember volt, Németh magányos. Azokkal épített ki bensőséges kapcsolatot, akik nem simultak teljesen bele a népi mozgalomba (Illyés, Szabó Lőrinc), de nem tudott tartózkodás nélkül azonosulni Sinkával, Féjával, Szabó Pállal, Tamásival. Mégis szövetségre tudtak lépni a harmincas évek végén: a háború közeledte s a belső politikai feszültség egy táborba készítette őket.

Karácsony Sándor

Karácsony Sándor különös és különleges alakja volt a magyar művelődéstörténetnek. Németh László közelében vagy róla szólván még in-

16 Zimonyi Zoltán: *Németh László levelei Féja Gézához*. Forrás, 1983. 1. 77–87.

kább.¹⁷ Miként Szathmáry Lajos megírta, voltaképpen két utat jelentettek ők a magyarság fölemelkedésének programja tekintetében. „Németh László abban a reményben folytatta társadalomnevelő irodalmi munkáját, hogy népünk művelődését és nemesedését szolgálja, Karácsony Sándor viszont a magyar ifjúság, a magyar társadalom keresztyénnyé nevelésében fáradozott.” A *Bűn* című regényt kettős érzelemmel fogadta Karácsony, a jóval problematikusabb *Cseresnyés* drámát viszont irreálisan felértékelt, és támogatta különkiadását. Németh szívesen lett volna Karácsony professzortársa a debreceni egyetemen, ám nem fogadta el azt a teóriát, hogy a magyar észjárás a mellérendelő beszédszerkezet jellemzi. Nem értett egyet Karácsony pedagógiai elveivel sem. Nem egyszer ironikusan beszélt, írt róla. Egy szóval: ez a kapcsolat sosem vált barátsággá, az idegenkedés Németh részéről mindvégig megmaradt.¹⁸

Hatvany Lajos

Különösen feszült és tanulságos szellemi viszonyt jelentettek a Hatvany Lajossal kialakult viharos évtizedek. Először Cs. Varga István elemzte a Németh–Hatvany kapcsolatokat.¹⁹ Dolgozatának „a haragtól a megértésig” alcíme jól jellemzi kettejük kapcsolatának világát. Németh 1927-ben védelmébe vette az emigrációban élő

17 Szathmáry Lajos: *Két szomszédvár*. Délsziget, 1988. 10. 8–12.

18 Szélesebb perspektívát nyit Virt László könyve: *Magyar nevelés, népi gondolat. Adalék a huszadik századi magyar szellemtörténet egy fejezetéhez*. Pilisvörösvár, Muravidéki Baráti Kör Kulturális Egyesület, 2017. Lásd még: Vekkerdi László: *Három magyar tanár*. [1990] In.: *Uő: A Sorskérdések árnyékában*. 30–37.

19 Cs. Varga István: *Hatvany Lajos és Németh László. Egy kapcsolat útja a haragtól a megértésig*. Napjaink, 1981. 2. 23. Lásd még: *Uő: Petőfi ihletett dramolett. Az Így élt Petőfi és a Petőfi Mezőberényben kapcsolatáról*. Napjaink, 1981. 3. 19–21.

Hatvanyt, de nemsokára súlyos támadást kapott tőle. Visszaadta a neki ítélt Baumgarten-díjat, később a segílyt is. A „zsidókérdés” beleivódott az irodalmi életbe is, ekörül forgott a közbeszéd oda-vissza. 1945 után közeledtek egymáshoz: itt már a kölcsönös értékfelismerés volt a kapcsolat alapja. Hiszen Hatvany, a nagy mecénás gondos filológus is volt. Petőfi-könyvét Németh is nagy haszonnal forgatta. „Az egykori ádáz vitapartnereket és ellenfeleket az érték-tudat és értéktisztelet a megértés, az elfogulatlan és kölcsönös elismerésig juttatta el.”

Tasi József is feldolgozta ugyanezt a témát.²⁰ Mégpedig mintaszerű részletességgel és pontossággal. A harmincas évek elejének-közepének szellemi életét erősen befolyásolta a kikerülhetetlen zsidókérdés, a tényleges és vélt sérelmek fölnagyítása és állandó napirenden tartása. Tasi is innen indítja elemzését, bemutatva mindkét oldal sérelmezett eseteit és szereplőit. Németh László is céltáblájává vált ennek a hadakozásnak, továbbá mint (akkor még) Babits híve súlyos elmarasztalást kapott Hatvanytól. Az *Ember és szerep* egyes passzusainak értelmezése és félreértelmezése még súlyosabbá tette a helyzetet. Németh válaszcikkei nemkülönben kemények voltak. A jelzett időszak legélesebb polémiája volt ez, amelybe bekapcsolódott Illyés Gyula, illetve Ignótus Pál is. A vita és ellenvetés Hatvany részéről az Új Szellemi Front időszakában is folytatódott. 1945 után viszont a lassú oldódás, majd a teljes megbékélés következett kettejük között: az egymás értékeit felismerő irodalmárok egymást becsülő figyelme, sőt szeretete.

Kerényi Károly

Rendkívül fontos volt Németh László szellemi kiteljesedésének folyamatában Kerényi Károly

20 Tasi József: *Hatvany Lajos és Németh László Hatvany Lajos leveleinek margójára*. Új Forrás, 1987. 1. (február) 41–50.

szerepe és hatása.²¹ Németh görögség-vágya sokkal több, mint a görög példa utánzásának igénye: úgy látja, hogy nekünk magunknak kell „görögökké” válnunk: a görögség nem lehet csak eszmény, hanem létformává kell nemesülnie. 1935-től kezdődik a kettejük közötti intenzív kapcsolat, Kerényi megérti és támogatja Németh szellemi törekvéseit, magyarságtudományi terveit; Németh pedig igyekszik mindent feldolgozni és hasznosítani, amit Kerényitől átvesz, s együttműködnek több szellemi vállalkozásban (*Sziget* antológia). Életének ebben a nehéz szakaszában ekként értelmezi Kerényi szerepét: „Ő volt az egyetlen, aki azokban a nehéz hónapokban kiállt mellettem, azonkívül, hogy föld tudott lenni a barátság Anteusa alatt, szellemileg is megtermékenyített; a *San Remo-i napló* jórészt az ő hatásának a nyugtája”. A harmincas évek végén Németh László kevesli Kerényi affinitását a „magyar ügyek” iránt, s ez időleges elhidegülést jelent közöttük. (Tehát nem a *Kisebbségben* körüli zivatar volt az ok, miként ez a szakirodalomban többször fölvetődött: hiszen ez a hűvös kapcsolat már a *Kisebbségben* megjelenése előtt bekövetkezett.) 1943-ban Kerényi Svájcban telepedett le, Németh László elégikus fájdalommal búcsúzott tőle. Találkoztak még odakint személyesen is, ám a levelezésük szerint Németh László nem tudta magát túltenni Kerényi hiányán, illetve saját mostoha sorsának fájdalmain.

Fülep Lajos

Meglehetősen szomorú történet ez, amit Babus Antal dolgozott fel mintaszerűen.²² Bár szár-

21 Monostori Imre: „A mítosz tanít meg rá, hogy az igazi valóságban elférnek még az istenek is.” *Németh László és Kerényi Károly*. Új Forrás, 2001. 4. 35–55. Lásd még: Ritoók Zsigmond: *Németh László és a görögség*. In.: *Németh László emlékkönyv*. 82–100.

22 Babus Antal: *Németh László és Fülep Lajos barátsága és elhidegülése*. In.: *Szárszó Budapestben*. 75–93.

nyalóan szépen indult: a harmincas évek elején, közvetlenül a Tanú megszületése után Fülep jelentkezett dicsérő levéllel. Németh nagyon örült: a sok támadás közepette íme egy bensőséges hang. Személyesen még nem találkoztak, de Németh 1934-ben meghívta a Válasz egyik szerkesztőjének. Fülep elvállalta a megbízást, ám igen hamar hátat fordított a vállalkozásnak: nem tetszett neki, hogy a magyar sorskérdések helyett a lap szépirodalommal foglalkozik. Később azt állította, hogy nem ő, hanem Németh hagyta cserben a folyóiratot. Mélyebb okok is voltak ebben az elhidegülésben: Fülep valójában nem szerette Némethet. Főleg három kifogása volt: „én-központúsága, felületessége, metaforikus nyelve”. Azonban adalékként hozzátehetjük ehhez Fülep már-már beteges gögjét, szertelen ítélkezési hajlamát s egyéb rossz tulajdonságait. Németh egyszer-egyszer még igyekezett rávenni szellemi együttműködésre (például a rádiónál), de hiába. Fülep példátlan makacssága nem volt elosztható. Németh még 1945 után is fölvette volna újra a szálakat, de Fülepnek semmi sem tetszett Németh művei közül, s eszébe sem jutott a közeledés.

Bibó István

Ez a kapcsolattörténeti metszet Dénes Iván Zoltán igényes és aprólékosan kidolgozott munkája.²³ Már az elején megnevezi a leglényesebb kötőanyagot a két gondokodó között. „Bibó Istvánt inspirálták Németh László gondolatai. Elsősorban azok a *Tanú*-írások, amelyek a kelet-európai népek közötti szolidaritásra vonatkoztak, de azok is, amelyekben Németh László az európai fejlődést értelmezte. [...] A *VII. Gergely* és *Az áruló* továbbgondolásra készítették.” Szintén hatott rá „az új euópai gandhizmus”-gondolat és a Cromwell – Gandhi szem-

beállítás. Ezek mellett még számos, eredetileg Németh Lászlónál föllelhető eszmei állítás került át – persze más szövegkörnyezetben – Bibó írásaiba. Kezdetben rokonszenvezett a *Kisebbségben* gondolataival, 1945 után viszont bírálta. Ugyanezekben az időkben többször felszólalt Németh László megrágalmazása ellen. Németh László – 1945 után – nagyra értékelte Bibó munkásságát, majd 1956-os szerepvállalását. Közbenjárt Kádár Jánosnál a bebörtönzött barát érdekében. Mindvégig szívélyes kapcsolat volt közöttük egészen Németh haláláig. Ugyanarról gondolkodtak, de nem ugyanúgy: Németh volt – Dénes szerint – a „próféta”, Bibó a „citoyen”.

Tamási Áron

Nem volt éppen könnyű egymásra találás ez a szellemi-kritikai kapcsolat. Holott jószerevel Németh fedezte őt fel nagy lelkesedéssel még 1927-ben, a *Lélekindulás* kötet után.²⁴ Ám három év múlva, a *Szűzmáriás királyfi* megjelenésekor kemény bírálatot fogalmazott meg a regénnyel kapcsolatban, bár írója tehetségét nem vonta kétségbe, és megvédte Szabó Dezsővel szemben. A *Czímeresek* című regényét még keményebben bírálta. 1935-ben ellátogatott Farkaslakára, s csodálkozva vette tudomásul, hogy a Tamási-próza nyelve mennyire bele van gyökerezve környezetébe. Többek között ezt írta: „Milyen szerencsés ez az író, gondoltam. Helyette a faluja dolgozott, s a népe lelkét színésre verő évszázadok. Mást se tesz, csak mint a kútfő, bukja a mások szegénységéből, életkedvéből fölszálló ízeket...” Tamási színdarabjait jóhiszeműen kommentálja Németh, de mintha úgy érezte volna, hogy mindent elmondott róla tucatnyi írásában, s nem foglalkozott már vele. Tamási Áron publicisztikájában többször hivatkozott a nagyra becsült Németh Lászlóra, nem kétséges, hogy a legnagyobbak között tar-

23 Dénes Iván Zoltán: *Bibó, a legcsendesebb. Németh László hatása Bibó Istvánra*. In.: *Németh László emlékkönyv*. 49–81.

24 Lórinicz Emese: *Németh László és Tamási*. Művelődés, 2001. május, 12–13.

totta számon. Különös viszont, hogy emberileg nem melegedtek össze, még Tamási áttelepülése után sem. Még csak levelet sem váltottak. Sem a háború előtt, sem utána.²⁵

Reményik Sándor

Németh László már legelső írásaiban kiterjesztette figyelmét az erdélyi magyar irodalomra. Kántor Lajos a Reményik-szálat húzta ki ebből a terjedelmes kritikai munkásságból.²⁶ Németh 1926-ban tanulmányt szentelt a nagy témának: *Erdély lelke a legújabb irodalomban*, amelyben fölfedezte Reményiket, de meglehetősen kritikusan szólt róla. Egy évvel később ugyancsak kettős élű a fogalmazása, habár a mérleg nyelve a dicséret felé billen.

Az 1935-ös romániai utazás nyomán keletkezett *Magyarok Romániában* nagy visszhangot váltott ki Erdélyben is: az elutasítás – benne Reményiké is – szinte teljes volt. Németh László az elkövetkező évtizedekben nem tért vissza Reményik költészetére. „Valószínűleg nem csupán nemzedéki, hanem alkati összeférhetlenség is hozzájárult ahhoz, hogy az 1926-ban, illetve ’27-ben meglátottakon, az 1935-ben általánosítottan (legalábbis Reményik vonatkozásában) nem módosított.”

Jancsó Béla

A Németh-centenárium erdélyi ünnepén a Bányavidéki Új Szó különkiadást jelentetett meg Máriás József és Dávid Lajos szerkesztésében. Ebben látott napvilágot Cseke Péter tanulmánya Németh László és Jancsó Béla szellemi sze-

repeiről.²⁷ Maga a kapcsolat alig létezett ugyan, mégis – külön-külön legalábbis – a rokon szellem erejének működését példázza. (Jancsó Bélának életében egyetlen kötete sem jelent meg.) Cseke Péter tanulmánya nem elsősorban a szinte nem létező személyes kapcsolatokat kutatja, hanem két modell szerepét és eredményességét a saját szellemi és közéleti világukban. Németh László örömmel állt az Áprily Lajos szerkesztette Erdélyi Helikon szolgálatába, s Áprily egyetemesen kívánta a Jancsó Béla és a vele rokon Németh László-i szerepvállalást. (Mindkettejük magánélete egyébként több hasonló elemet rejtett: végzett orvosok, sőt fogorvosok és iskolaorvosok.) Jancsónak nem voltak meg igazán a szépírói képességei, ezért is menekült a népnevelés reménytelenül kusza terepeire. A harmincas évek első felében lelkesen írt Németh közéleti esszéiről, ám személyes kapcsolat nem alakult ki közöttük.

Veress Dániel

A legújabb kori erdélyi kapcsolatok közül a csíkszeredai Veress Dániellel kialakult volt a legintenzívebb.²⁸ Szinte hihetetlen, de Veress állítja: Némethnek ő volt az egyetlen erdélyi levelezőtársa 1945 után. Ennek megfelelően ide összpontosultak, tevődtek át az erdélyi írókkal való, most már hiányzó régebbi személyes kapcsolatok. A Forrásban közölt levelek csak jeleztek e szellemi kincseshánya meglétét, amit a (csaknem két évtizeddel későbbi) teljes kiadás követett. Veress Dániel több értelmiségi szakmában volt képzett szakember, s valószínűleg a legnyitottabb és legbugzóbb Németh László

25 Lásd még: Bertha Zoltán: „Világirodalmi költő”, *székely Homérosz. Németh László Tamási Áronról*. In.: Uő: „Világképteremtő enciklopédizmus”. *Tanulmányok Németh Lászlóról*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2005. 77–101.

26 Kántor Lajos: *Reményik, Németh László – és a kézilámpás*. Forrás, 2004. 10. 57–61. Lásd még: Uő: *Az erdélyi adó(sság). (Németh László levelezésében tallózva.)* Erdélyi Fénix, 2001. április 18. 7.

27 Cseke Péter: *Németh László és Jancsó Béla*. Erdélyi Fénix, 2001. április 18. Lásd még: In.: *Németh László emlékkönyv*. 135–145.

28 Veress Dániel: „*Benned róvom az erdélyi adómat*”. *Németh László levelei Veress Dánielhez*. Forrás, 1993. 11. 26–66. Uő: „*Benned róvom erdélyi adómat*.” *Németh László és Veres Dániel levélváltása. 1959–1975*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001.

rajongó, akinek ez a munkásság a legszorosabb személyes ügyévé vált. Németh az egyik levelében ezt írta róla: „Te ismersz legjobban. Nem azzal az ismerettel, amelyet a készülés szed össze egyetlen alkalomra, hanem ami egy életen át rakódik belénk egy olyan emberről, aki mint személyes ügyünk, mondhatnám: mindennapi táplálékunk foglalkoztat.” Veress Dániel a szóban forgó esszéjében bensőséges és pontos rajzát adja a Németh Lászlóhoz fűződő személyes kapcsolatainak, és szociografikus hűséggel rajzolja meg a korabeli romániai szellemi és politikai élet hullámveréseit. Miközben részletesen kitér a megjelent és meg nem jelent Németh Lászlóról írt munkáinak sorsára. Egy sajkódi találkozásról s Németh László és felesége 1970-es erdélyi útjáról is beszámol. Veress Dániel levelezése és az íróról szóló tanulmányai becses irodalomtörténeti adalékok a Németh László-életmű hiteles értelmezéséhez.

Pilinszky János

Mindenkor nagy feladat Németh László és Pilinszky János szellemi kapcsolatáról írni, hiszen itt mély és elvi jelentőségű törekvések megragadásának és értelmezésének a feladata lehet csak a cél, az írás értelme.

Vekerdi Lászlónak ez tökéletesen sikerült.²⁹ Németh László élet és mű kapcsolatát vizsgálta Pilinszky lírájában, amely beleillett a „nyugati” típusú magyar versgondolkodás vonalába. 1947-ben ismerkedtek meg személyesen Vásárhelyen, s Németh máris belekomponálta az *Égető Eszterbe*, ő lett Décsi Feri, a fiatal csodahegedűs. Mély benyomást tett rá Pilinszky szeretetfilozófiája (még az *Irgalomba* is jutott belőle). „Végül is a lélek csendjében találkozh-

tott túl kölcsönös vonzalmakon és értékeléseken immár művészete jellegében is a két nagy szenvedő; életük utolsó periódusa a lélek csendjével válaszolt az ’aki nincs ellenünk, velünk van’ – tájainkon fájdalmasan ritka – belátásra, amikor végre az egyik ember nem föltétlenül és szükségképpen kellett szenvedést okozzon a másoknak. Ezt a honi világot fogadta, fogadhatta az ő közel s távol példátlanul érzékeny lelkiismeretük nyugodt derűvel.”

Cs. Varga István szép tanulmányában³⁰ aprólékos gonddal derítette fel szövegszerűen is a sokat citált *Ama kései* Némethhez köthető vonatkozásait: kimutatja például, hogy a híres „mint viharokra emelt nyárderű” sor Németh Lászlónak a *Bethlen Miklós* című tanulmányából való (s a nagy fejedelemhez, Bethlen Gáborhoz köthető). Cs. Varga megfogalmazása szerint „kivételes emberi és szellemi-lelki mélységekbe világít bele” ennek a barátságának a története. Fontos vonatkozási pontot jelentettek egymás számára. „Mindketten a kegyelemtől átjárt emberek, Isten emberei voltak. *A lélek csendje*: a Lélek kiáradó szeretete Németh László életében, a Pilinszkyhez fűződő barátságában. Ettől a szeretettől, tragikusan fenséges szépségtől sugárzik Pilinszky János Németh Lászlónak dedikált verse. Barátságuk is bizonyítja, milyen iszonyúan hamis és kártékony a *népi és urbánus* megosztottság, hogy Németh és Pilinszky élete és műve egymástól elválaszthatatlanul és kitörölhetetlenül együvé tartozik: a valóság része.”

29 Vekerdi László: „A lélek csendje”. *Pilinszky Németh László életében*. Napjaink, 1982. 1. 9–11. Uő: *A Sorskérdések árnyékában. Kalandozások Németh László világában*. József Attila Megyei Könyvtár, Új Forrás Könyvek, Tatabánya, 1997. 62–72.

30 Cs. Varga István: *Németh László és Pilinszky János barátsága*. In.: „Magyarság és Európa”. *Németh László irodalmi vitái*. Szerk.: Serfőző Simon. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002. 56–64. Vö. még: Uő: *Ama kései. Németh László és Pilinszky János barátsága*. Árgus, 2002. 3. 51–59.; 4. 61–67.

Sarkadi Imre

Márkus Béla színes esszéjéből tudhatunk meg a legtöbbet erről a kapcsolatról.³¹ Pilinszky és Sarkadi: ők voltak Németh László számára a koalíciós évek, a második Válasz-korszak fiataljainak nagy tehetségei. Nem egyforma súllyal persze: Sarkadi ki-kiesett Németh figyelmének köréből, s emberileg sem került oly közel hozzá, mint Pilinszky. Fontos pillanatokban mégis összetalálkoztak. Legelőször 1943-ban a Bocskay-kertben, ahol a még egyetemista Sarkadi riportot készített vele az egyik helyi lap számára. Ezt követte a fölkavaró erejű *Iszony*-vita, Németh László első nagy áttörése a politikai rendszeren. S ebben Sarkadi Imre okos és bátor megnyilvánulásai is segítettek. Németh László aggódva figyelte Sarkadit: félt a nagy tehetség lassú pusztulásától. Ez a kettősség hatotta át megrendítő írását, amit Sarkadi halálakor vett papírra *A telefon* című kis sorozatának egyik darabjaként. Ebben tesz tömör vallomást a Sarkadi Imre öiránta táplált valószínűsíthető érzéseiről is: „megértem (amit később mások is megerősítettek), hogy én ennek a Sarkadinak tán voltam valami az életében, s amit író társaim közt kevésről mondhatok – szeretett”.

Vekerdi László

Bizonyára a legnehezebb téma a kapcsolatok vizsgálatának körében. Nem is ment egyszerre, csak részletekben. A legelső nagy lépés az volt, hogy levelezésük alapján Németh Ágnes összegyűjtötte és feldolgozta édesapja és Vekerdi László kapcsolatának főbb tényeit, eseményeit.³² Ezek a levelek az összes kapcsolattörténeti dokumentumok között a legfölemelőbb és leg-

meghatóbb olvasmányok az utókor számára. 1948 nyarán ismerkedtek meg Hódmezővásárhelyen: Németh ekkor negyvenhét éves, Vekerdi huszonnégy. A „Laci bácsi” megszólítás mindvégig megmaradt. Sok idő telt el, amíg Vekerdi debreceni orvosból budapesti matematikus, majd könyvtáros lett, de Németh László legendás emberismerete hamar fölismerte benne a saját magához hasonlítható zsenialitást. Vekerdi úgyszintén tisztában volt atyai barátjának képességeivel és tehetségével. Számos módon segítettek egymást – mindhalálig. Németh Ágnes írja az egyik levél bemutatása után: „Valóban itt be is fejezhetném ezt a kis összeállítást, hiszen ebben a pár sorban megnyilvánuló szeretet, megbecsülés olyan kapcsolatot jelez, amelyhez hasonlót édesapám egész levelezésében nem találtam”.

N. Pál József ihletett előadása, esszéje magasröptű és meggyőzően okos.³³ Kijelenti, hogy Vekerdi „ennek az életműnek a legmélyebb értője”. Méghozzá „páratlan módon egyedi”. Sőt: „már maga a kapcsolat ténye is egy csendes protestálás volt azzal a korrallal, amelyben a szereplőknek élniük adatott [...] Két káprázatos koponya, két tisztánlátással és morális felelősségtudattal megvert, hajlíthatatlan ember találkozott [...] Vekerdi Németh legmélyebb értője lett annak ellenére, hogy soha sem vált úgymond 'céhbeli' irodalomtörténésszé”. S mi lehetett ennek a mély és eredeti összeköttetésnek a kulcsproblémája, a leglényegesebb eleme? „Talán a tanulás és a tanítás – így, együtt.” Azért, hogy felkészülten tudjunk szembenézni a folytonosan változó világgal, Európával. És hogy megértsük egymást, ha lehet.

E sorok szerzője is megpróbálkozott fényt deríteni a Németh László és Vekerdi László között kialakult nagy szellemi intenzitású és súlyú kapcsolatvilág lényeges elemeire. Ponto-

31 Márkus Béla: „...amit író társaim közt kevésről mondhatok: szeretett.” *Németh László és Sarkadi Imre kapcsolata*. In.: *Uő: Külön sors – külön irodalom*. Nap Kiadó, Budapest, 2002. 194–201.

32 Németh Ágnes: *Vekerdi László és Németh László*. Új Forrás, 1999. 6. 43–54.

33 N. Pál József: *Németh László és Vekerdi László*. In.: *Szárászó Budapesten*. 94–99.

sabban szólva: leírni Vekerdi László Németh László-képét.³⁴ Ennek a munkának Vekerdi két Németh-könyvének elemzése volt a kiindulópontja: az 1970-ben megjelent nagy esszékönyv, a *Németh László alkotásai és vallomásai tükrében*, valamint *A Sorskérdések árnyékában* című vá-

34 Monostori Imre: *Szemponatok Vekerdi László Németh László-képének értelmezéséhez*. Forrás, 2012. 9. 46–52.

logatott kötete Németh Lászlóról. Vekerdi László – akarva-akaratlanul – kettős portrét állított elénk ikerkönyveiben: Németh László mellett a saját magáét is. Az elmúlt évtizedek európai és magyarországi eseményei nemhogy korrigálták volna, de valósággal a szemünk elé lökték Németh László és Vekerdi László igazságait. Ezek az igazságok oly nagy súlyúak, hogy hatásuk alól nemigen vonhatja ki magát a jóhiszemű olvasó.

Az igazság hét oszlopa (akvarell)

Bakó Endre

Németh László Bolyai-drámáinak szépirodalmi előzményei

Bakó Endre
(1938, Derecske)
irodalomtörténész,
szerkesztő

Németh László a Bolyai-téma irodalmi feldolgozásához a tőle megszokott elmélyültséggel látott hozzá. Felvette a kapcsolatot Vekerdi Lászlóval, a kiváló tudománytörténésszel is. Ő tanúsítja: „Aligha készültek még szépirodalmi műhöz ilyen szakmai alapossággal, mint ehhez a drámához.”¹ Bizonyítékai ennek a vonatkozó műhelytanulmányok is, melyek a maguk nemében legalább olyan relevánsak, mint a drámai kísérletek. Ezekben – mint minden művét kommentáló írásában – valósággal sziporkázik Németh műveltsége, európai látókörű tudománytörténeti tájékozottsága, a témához illő etikai felelőssége. A Bolyaiak iránti alkotói érdeklődését főképp egy erdélyi származású tanárnő (Fodor Ilona) kitartó sürgetésével magyarázza, aki édesapja révén dokumentumokat bocsátott az író rendelkezésére.

Egy levelében ezt kérdezi Vekerdi Lászlótól: „Tudnál-e nekem tanácsot adni: mit érdemes elolvasni? Olvastam egy regényt (a Barabás Gyuláét), annak bővebb forrásai lehetnek, mint nekem.”² Nemcsak olvasta, 1940-ben recenzálta is Barabás Gyula *Köd a Maroson* című Bolyai-tárgyú regényét. A kritikát egy kassai folyóiratban jelentette meg, bizonyára Gulyás Pál

közvetítésével.³ (Gulyás tagja volt a szerkesztőségnek). Érdekes, hogy az író és a Bolyai-irodalomban naprakész tájékozottsággal felvértezett Vekerdi László nem hozta szóba (vagy nem tudta?), hogy Barabás Gyulának a *Köd a Maroson* már a második Bolyai-témájú regénye. Az első, a két Bolyairól írott *Domáldi jegenyék*, 1936-ban 274 pályázó közül elnyerte az Athenaeum Kiadó Jókai-díját.⁴

Barabás Gyula (1894–1973) marosvásárhelyi születésű asztalossegéd volt, s 1914-től cikkeket írt a Népszavának. 1920-ban Budapestre költözött, a Népszava belső munkatársa és viszonylag sikeres regényíró lett. Első Bolyai-regényét többnyire elismerő kritikák fogadták.⁵ Kútfoke Barabás Gyula nem utal, jóllehet interjúkban is beszámolt vállalkozásáról. Budapestről aligha volt módja forráskutatást végezni a marosvásárhelyi anyagban. A regény előszavában gyermekkori élményekre és információkra hivatkozik: a Bolyai-ház szomszédságában laktak. „A házat (ti. a Bolyai-házat) azóta lebontották, én is elkerültem messzi utakra Marosvásárhelyről, [...] de a két Bolyai gyakran állt elém kísértőn. Sok mindenem túl, egyszer

1 Vekerdi László: *Németh László. (Arcok és vallomások)*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970. 313.
2 Németh Ágnes szerk.: *Németh László élete levelekben I. (1949–1961)* Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 669.

3 Németh László: Barabás Gyula: *Köd a Maroson*, Új Élet 1940. 11. (hátsó belső borító)
4 Bresztovszky Ede: *Négyszemközt Barabás Gyulával, a Jókai-díj nyertesével*. Literatúra, 1936. január 15. 23–25.
5 Kivétel Féja Géza, ő kevés értéket talált a regényben: Magyar Írás, 1936. 4. 84–86.

csak leültem, hogy megírjam őket. Igazul-e? Én hiszem, ilyenek voltak.”⁶ A *Domáldi jegenyék* több mint képzelt epikus motívumokkal feldúsított életrajzi krónika: *sorsregény*, a genetikai tényezők misztikus túlhangsúlyozása (például örült anya) nélkül, s mint ilyen, a klasszikus regényforma logikájának megfelelően a halállal teljeseedik be. Tehát az „elátkozott család” tragikus determináltsága nem prekonceptió benne, a dráma fokozatosan érlelődik a műben. Az első fiú ellenérzést az apa patetikus, prédikációs hangvétellő levelei gerjesztik: „Mérgecsíti ez a hang, de nem apja miatt, úgy érzi, valahogyan, mintha egész Erdély egy nagy prédikáció volna, miközben minden pusztul” (114.). Ennek ellenére büszke székely származására (187.), ám apja második házasságát nem képes elviselni, ezzel kezdődik részéről a feloldhatatlan meghasonlás, amit megpróbál elfojtani (154.). Vonások és taszítások mágnese terében élnek egymás mellett, majd Gauss szerepének megítélése és az apa nehézkessége miatt antagonisztikussá hevül köztük az ellentét. A csaknem párbajig vezető nyílt konfliktust a János házasságához szükséges kaució megtagadása okozza (209.). Amikor az apa erre mégis rászánja magát, már késő: János lelkileg-fizikailag összeomlott. Barabás a két ember tragédiáját elsősorban a magyar viszonyok fejletlenségének rovására írja, amit a jellembeli tulajdonságok – János esetében a kudarcok bénító hatása és a mániáig fokozott, dühödt munkakedv – csak betetőztek.

A szaggatott szerkezetű regény társadalomrajza (főleg írói közlés nyomán) jelzésszerű, eszerint Erdély elmaradott világ, a jobbágyok Tiborc módján panaszkodnak (164.). Az életfolyamat(ok) bemutatása hézagos ugyan, de nem széteső. Az ötödik fejezet például ezzel

a naiv szerzői közléssel indul: „Ez máskor volt” (63.). A szerző nyelve érzékletes, anélkül hogy a szóképeket erőltetné, ami egyes erdélyi íróknál gyakran modorosságba torkollik. Szinnyei Ferenc elemi kifogása viszont a művel szemben: „A szerző nem tudja igazán megragadni és megrajzolni a két kivételes és kicsinyes bajokkal küszködő emberben a lángészt”.⁷ Kérdés, hogy szépírói módszerrel be lehet-e hatolni egy olyan bonyolult tudományos témakörbe, amelyet a maga korában legfeljebb hárman-négyen értettek a világon, és ma sem sokkal többen?

A *Köd a Maroson* 1940-ben jelent meg a Singer és Wolfner kiadásában. Ezt a Bolyai-regényt már több elmarasztaló megjegyzés érte, de Németh Lászlónak tetszett a mű: „A könyv nem hivatalos életrajz, adatok, munkák felsorolása, hanem érdekes, változatos regénynek készült. Barabás Bolyaiban az embert keresi, a küzdő, harcoló embert, akit az eszme felé vezető úton minduntalan napi bajok késleltetnek és akadályoznak meg a munkájában”. Több mértékadó kortársától eltérően tehát nem volt eleve elfogult az életrajzi regénnyel szemben. Hogy Némethnek ez az ítélete sem elhamarkodott gesztus, arra bizonyíték, hogy csaknem húsz év múlva is emlékezett rá. Egy efféle munkát ekkor még európai mesterektől is hiányolt. „Nyelvünk elszigeteltségén s a megfelelő dokumentumok nehéz hozzáférhetőségén kívül nem is tudom mivel magyarázni, hogy a regényes életrajzok divatja idején annak nagy európai képviselői regényüket fel nem fedezték. Mi nem az ő munkájukat akarjuk pótolni, csak e két nagy ember sorsára, mely bizonyos tekintetben nemzetüket is tükrözi, a figyelmet felhívni.”⁸

Egyes recenziók tévesen állítják, hogy a regény a *Domáldi jegenyék* folytatásaként is olvas-

6 Az *Előszó* és az idézetek az Erdélyi Szépművés Céh tízéves jubileumára kiadott díszkiadásban találhatók (1-2.).

7 Szinnyei Ferenc: Barabás Gyula: *Domáldi jegenyék*. Napkelet, 1936. 267.

8 *A két Bolyai*. In.: *Sajkódi esték*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1961. 92.

ható, hiszen annak ez az egyik utolsó mondata: „Megholt a kapitány úr.” Bizonyos motívumok viszont természetesen ismétlődnek. Ez új konstrukcióban Barabás Bolyai Jánost állítja a középpontba, s bevallottan elégtételt akar szolgáltatni Orbán Rozália bemocskolt emlékének, noha glóriát nem von a feje köré. Apa és fiú öldöklő intellektuális és emberi küzdelmét pártatlanul igyekszik ábrázolni, de az olvasó egy árnyalatnyi távolságtartást érez János iránt. Az író e regényében nagyobb hangsúlyt vet János jellemtorzító genetikai örökségére: bár skizofréniáját mindig a kudarc szítja fel, de családját sem kímélő mizantróp kedélyvilága több mint „az elvarázsolt zseni” szeszélye: terheltség vagy erkölcsi nihilizmus. Ami a karaktereket illeti, Orbán Rozálián kívül főalak lesz Farkas testvére, Bolyai Antal; és a kisebb fiú, Gergely is lényeges szerepet tölt be bátyja életében. *A Kőd a Maroson* cselekménye ráérősebben halad, elmélyültebb a lélekrajz, ennek következtében terjedelmesebb a szerzői narráció és reflexió, ez utóbbi az elbeszélő időt néha szertelenül köti a történelmi időhöz. A 17. fejezet az 1848-as erdélyi katonai helyzet alakulását tárgyalja, különös tekintettel Marosvásárhelyre, illetve a Bolyaiak érintettségére. Az utolsó fejezetek az életrajzi krónika szintjén maradnak.

Németh László a felkészülés során találkozott más szépirodalmi kísérletekkel is. „Arról, hogy Bolyai János viszonya a nőkhöz milyen volt, keveset tudunk. De aligha volt igazuk azoknak, akik tán párbajai vagy törvénytelen házassága miatt, az apjával ezen a téren is mérkőző »szarvasbikát« csináltak belőle.”⁹ Ez nyilvánvaló utalás Tabéry Géának a *Szarvasbika* című (1925) híres vagy még inkább hírhedt regényére, amelynek egy színmű, a *Kolozsvári bál*

volt az előzménye 1923-ban.¹⁰ Ennek sajnálatosan nem maradt fenn sem nyomtatott, sem kéziratot dokumentuma, noha a mű karriert futott be, több színházban bemutatták – Budapesten is –, és mindenütt osztatlan sikerrel. A *Szarvasbika* című regényt pedig előbb erdélyi, majd Pintér Jenő értetlen megnyilatkozása után hangos magyarországi vita követte, amely akörül forgott, mennyire szakadhat el a történelmi-(életrajzi) regény írója a valóságtól?¹¹ A négy fejezetre tagolt narratíva egységes átformáltságának illúzióját rejtett korrespondenciák biztosítják. A gyújtópontban Teleki Anna áll kettős szerelmi játékaival: „Végső célja volt, hogy a kínzó széthangzás hullámain egyszer a professzorig sodorja a hír. [...] Sebezni, sajogni akart...” (102.). De a fiatal, beteg Jánosnak odaadja magát, hogy életét megmentse. „Apád ajkán a te csókjaidat szomjaztam olthatatlanul” (113.). János azonban ezután csak akkor képes szexuális aktusra, ha megalázzák. Ezt a szexuál-patológia körébe tartozó rendellenességet a cselekmény végig a felszínen tartja. „Kell, hogy az emberek megverjenek vagy szellemileg megszegyenítsenek” – mondja Anna a végső találkozón (217.). A szimbolikus szarvasbika-motívum (a tükörterembe tévedt állat halálra sebzí magát) tehát éppenséggel nem Bolyai János nőfaló természetére utal, hanem gátlásait kompenzáló agresszivitására: „Összefüggésbe kötötte életét a fejedelmi vaddal, s a tükröket egy eljövendő nappal, amikor ő is szembe kerülhet az önmaga mélységes felismerésével” (178.).

Noha az író által kiötlött és regénybe foglalt történet, illetve a valóságos élettények, mint parallellák, a végtelenben sem találkoznak, a regény képes a maga romantikus világához

9 Németh László: *A Bolyaiak drámája*. Műhelytanulmány. In.: *Változatok egy témára*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1962. 39.

10 Tabéry Géza: *Szarvasbika*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

11 Robotos Imre: *Eszmék ütközésében*. Tabéry Géza pályáivá. Kolozsvár-Napoca, 1979. 92–105.

adekvát karaktereket teremteni, és drámai levegőt árasztani. Tabéry víziójában apa és fiú rejtett, majd nyílt konfliktusa nemcsak a Teleki Annához való viszonyukban tetőzik, hanem az apa szakmai féltékenységében is. „{De} ki-gyelmed tíz évig váratott, hogy azalatt életem főművéből mások arassák a világ elősmerését” – veti szemére János (225.). Az ellentét végül párbajban csúcsosodik ki, János megsebesül,¹² s az újabb megaláztatás hatására megszabadul gátlásától, és magával viszi a sebének ellátó jobbagynót élettársnak.

Bizonyára Tabéry Géza regényére gondolt Szénássy Barna matematikátörténész professzor is, amikor így summázta véleményét: „...fokozatosan bevonult a két Bolyai a hazai regény- és drámairodalomba is. Amennyire öröndetes az első pillanatra, épp annyira sajnálatos, hogy – kevés kivételtől eltekintve – hatásadászat érdekében nem a lényegből, a történelmi tényekből meríti anyagát, hanem a két tudósunk személye köré font elhanyagolható eseményekből, olykor valóságos mendemondákból. Ezek révén lett a köztudatban az idők folyamán Bolyai János a tudomány izgága, párbajhős felegyereke. Eközben az alkotói gyötrelem és az állandó mellőzöttség, amely életét teljesen beárnyékolta, csaknem feledésbe merült. Valahol itt kellene megragadni Bolyai János tragédiáját, ezáltal elhalványulnának a személyéhez tapadt regényesítő ferdítések.”¹³

Az 1950-es években Aba Iván is megírta Bolyai János életregényét, Németh László erről is tudhatott.¹⁴ Aba is jól ismerte a Bolyai-dokumentumokat, minden lényeges életrajzi mozzanatot érintve szőtte a cselekményt, bár némileg

12 A Párbajkódex szigorúan tiltotta, hogy vérségi rokonok kardot fogjanak egymás ellen! In.: Szénássy Barna: *Bolyai János*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 51.

13 i. m. 171–172.

14 *A vásárhelyi remete*. Ifjúsági Kiadó, Budapest, 1955.

tompítva apa és fia konfliktusát. A kiadó „Úttörőknek” ajánlja a regényt, talán a történelmi háttér (a koleralázadás, az MTA megalakítása, a szabadságharc) ezért is kap éles kontúrokat, mondhatnánk a „forradalmi romantika”, illetve Alexits György szellemében.¹⁵ Az író Bolyai Jánost tudatos forradalmárnak festi, aki a közösségi embereszmény idealista megszállottja, holott a magány szikláján árválkodik. Emberi összeomlását a társadalmi körülmények, a feudális állapotok és a nemzet gyarmati helyzete okozza. A munka éppenséggel ma is olvasható, de természetesen ez is nélkülözi – noha még geometriai ábrákat is közöl – az intellektuális nézőpontot és a mélyebb lélektani ábrázolást.

Ám nemcsak regények, drámák is íródtak a két matematikus zseniről Németh László kísérlete előtt. Egy erdélyi irodalomtörténész kiderítette, hogy 1920-ban már ketten is Bolyai-drámával pályáztak az Akadémia Koczdíjára, de egyik darab sem került a nyilvánosság elé, s a szerzők is ismeretlenek maradtak.¹⁶ Tolnay Lajos azonban (nem azonos Tolnai Lajos regényíróval!) *Gradus ad Parnassum* címen drámakölteményt írt 1923-ban Bolyai Jánosról.¹⁷ A csaknem teljesen elfeledett mű aligha került Németh László vagy Vekerdi László szemhatárába, Kristóf György sem tudott hozzájutni. Újabbban tájékoztatót kapunk a drámai költeményről, és a 6. jelenetet olvashatjuk is.¹⁸

15 Vekerdi László szerint Alexits György 1960-as Bolyai-életrajza tendenciózus hamisítás, az 1977-es már használható munka. In.: Staar Gyula: *Múló szerelem volt a matematika?* Beszélgetés Vekerdi Lászlóval. II. Forrás, 2008. 4. 112.

16 Nincs kizárva, hogy az egyik Rózsa Miklós *A két Bolyai* című darabja volt, amely ugyan 1932-ben jelent meg egy kis füzetben, de egyik belső lapján ez áll: *Kisfiam emlékére*, 1919.

17 Kristóf György: *A két Bolyai alakja szépirodalmunkban*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, Kolozsvár, 1947.

18 Szabó Péter Gábor: később i. m. 15–20.

Rózsa Miklósnak, a neves képzőművészeti kritikusnak *A két Bolyai* című négyfelvonásos színművét a Bolyaiak szépirodalmi ábrázolásával foglalkozó legfrissebb tanulmányok sem említik, holott nyomdafestéket kapott. Németh biztosan nem olvasta, mert teljesen kiesett az irodalmi tudatból. A többnyire jól pergő cselekmény során a valós konfliktusforrások apa és fia között mind artikulálódnak. Erős hangsúlyt kap a költészetről alkotott eltérő felfogásuk, továbbá az aulikus, opportunus (apa) és a rebellis (fiú) ellentét is (26.). A II. felvonásnak egy szentimentális nagyjelenete után hatalmas fortissimóban törnek fel az indulatok, és János párbajt követel (82.). Ezt azonban a bölcs apa a hit és szeretet nevében, a közbeszóló égi háború segítségével elhárítja, de a szíve felmondja a szolgálatot. A negyedik felvonásban a haldokló apához eljön János fia is, és bocsánatot kér (113.). Ekkor hangzik el a színmű kulcsmondata: „Nagyon is egyformák voltunk, nem tudunk megélni egymással”. Majd a katartikus mondat: „De neked majd, fiam, ha leereszkedik a függöny, az örökkévalóság tapsol, míg én legfeljebb, ha benned élhetek tovább, s unokáimban” (114.). A szerző Orbán Rozáliát nyíltan szajhának ábrázolja, Szócs Júliát pedig a drámát befolyásoló lényeges szereplőnek. A színmű itt-ott laza, bőbeszédű, nyelviileg sem elég patinás. Miklós Jenő *A Bolyaiak* (1935) című drámája tartozik még a két tudós életét feldolgozó irodalmi előzményekhez.¹⁹

Vekerdi László nemcsak tudósként volt járatos a Bolyai-irodalomban, de egy színdarabot is alkotott, amely dokumentálhatóan Németh László kezében is járt. Az imponáló műveltségről és korismeretről tanúskodó színmű hét lazán összefüggő jelenetből épül fel, nincs egységes cselekmény-íve és „drámai boga”, hogy az egyik mellékszereplő (Török Jánosné) szavait használjuk, vagyis apa és fia nyílt összecsapására nem kerül sor. A Bolyai-portrék karakterek: az öreg Farkas bölcs, a magyarság hamis önképének szigorú kritikusa ugyan, de lelke mélyén rebellis hazafi. János kizökken, indulatos személyiség, még haldokló apjához érkezve, az ápoló famulusnak is vádjait sorolja, hogy aztán bevallja, apjának most sem tudná megmondani, hogy „igen-igen” szerette, s szellemi árvaságára döbbenve távozik. Az apa azt álmodta, hogy itt volt a fia – „Az én rossz, szerencsétlen, drága jó fiam”.²⁰ Vagyis az információkból tudható ellentét a két zseni között végül is az apa halálával oldódik fel.

Száva István *Apa és fiú* címet viselő regénye (1967) és Kocsis István *Bolyai János estéje* című monodramája (1970) már érdektelen volt Németh László számára. Hogy miből és mit hasznosított, erről nem szólnak a műhelytanulmányok. Mindenesetre két koncepció is megfogant benne: vagyis Bolyai-drámáit²¹ nem a semmiből teremtette.

19 Miklós Jenő darabjának nincs olvasható szövege, de a Nemzeti Színház 1935-ben, hatalmas apparátussal, Ódry Árpád és Kiss Ferenc főszereplésével bemutatta, s az egykori műsorfüzetből a cselekmény kihámozható. Ezt Szabó Sándor Péter ismerteti: i.m. 21–30. A kritikusok kivétel nélkül „levágták” a darabot.

20 A darab, *Vekerdi László színműve* címen csak halála után, 2018-ban látott napvilágot. In.: Szabó Péter Gábor: *Legtisztabb boldogság – Művelődéstörténeti kalandozás Bolyai Farkas és Bolyai János világában*. Budapest, 2018. 33–68.

21 *Apai dicsőség*, 1960, illetve *A két Bolyai*, 1961; továbbá a filmtervek.

Cs. Varga István

(1946, Kapuvár) irodalom-
történész, Egerben él,
József Attila-díjas

Cs. Varga István

„Minden fej Isten kápolnája”

Németh László kariatidái és a „mítoszi csóva”

„Sok van, mi csodálatos, / De az embernél nincs semmi csodálatosabb” – „Πολλὰ τὰ δεινὰ κοῦδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει” (Szophoklész: *Antigoné*, 332–333.). A *deinosz/deina* (δεινός/δεινὰ) többértelmű melléknév, fogalmi teljesség. A *deinoszt* számos fordító *csodálatosnak* értelmezi, pedig „szörnyű”-t is jelent. Ratkó József fordításában: „Sok szörnyű csodafajzat van, / s köztük az ember a legszörnyebb”.

Az ember görögül: *antróposz* – felfele néző (*Antr*: felfele, *horaó*: nézek). Aki felfele néz, fel-emeli fejét, kapcsolatot keres a Végtelennel: Istennel. Az Ádám név jelentése: földből véte-tett. A latin *homo* (ember) névszógyöke, a *humus* (föld, talaj) névszó szótövében, amint a *humilitas* (alázatosság) kifejezésben, sőt a humor gyűjtőfogalom gyökében is fellelhető.

Vörösmartynál az *ember* „Ég és Föld fia”; 1849 után: „örült sár”. Az *emberek* című versben: „Az emberfaj sárkányfog-vetemény”. Gárdonyi-nál: „Agyagedénybe zárt Isten-sugár”, Móricz-nál: „Sárarany”. Nagy László kérdésbe rejtett költői öndefiníciója: „Mi vagyok én, ha e plá-néta / csak egy bevérzett margaréta! // Így is ember, se bölcs, se büszke, / égi, földdivirágzás tükre.” Oláh János emberképe: „Vitorla vagy / Megtér / szó a szóhoz, por a porhoz, / elemészt a föld, / nemcsak hordoz”. Petri György *Én* című verse énképét példázza. A „rohadt szőlő” a szőlészek-borászok, őstermelők profán nyelvi világából való: „Én / Isten egy szem / rohadt sző-

Részlet egy hosszabb tanulmányból.

lője, amit / az öregúr magának tartogat / a zúzmarás kertben.”

Németh emberképe, hőstipológiája: a „hős”, „szent” és „szörnyeteg”. A dráma emberfogalmán átragyog a szakralitás: „Minden fej Isten kápolnája. De a Széchenyié székesegyház.” Döbbling sorsmetafora: „menny és pokol”, egyben „csodálatos nemzeti szentély”. Széchenyi végső, nemzetébresztő tette: a „szent csontok lera-kása”. Önfeláldozása tiltakozás a zsarnoki „üdvözítéssel” szemben; halálával is népe életjussát, hitét, öntudatát erősíti.

Széchenyi hű maradt akadémia-alapító célkitűzéséhez: „társaságunk csak úgy jár el valódi szerepében, s hivatásának csak úgy felel meg magasb szellemileg, ha a magyarnak nyelvkincse körül annál anyaiabb gonddal virraszt, és annak becsét, méltóságát emelni annál inkább buzog, minél kétesb jövő borul nemzeti önállásunkra, s minél nagyobb s nagyobb süllyedési veszélyekbe bonyolódik a hon.”

Németh *kariatidái* közül az első a *Gyász* magyar paraszt-típusú Élektrája: Kurátor Zsófi. Ez a gyászba öltözött özvegyasszony a későbbi nőalakoknál archaikusabb, vaskosabb, keményebb és nyersebb „archaikus istennőtörző”. (Olyan, mint az Akropolisz kariatidái között a dór ruházatú *Peplosz-koré*.) Az ószékely balladák komor atmoszféráját árasztó regényben a gyászmagatartás erényének túlhajtása vétekké válik.

Németh legfőbb nőalakjai fénycsóvás *kariatidák* a magyar társadalom lélektani, szocioló-

giai és mítoszi dimenziójában. Antigoné és Élektra a kötelesség hősnői: „ellentétek és ikercsillagok”: „Az emésztő kéj fölött hősi frigiditás”. „Emberiségében embertelen: kötelességtudatában már-már rút, s visszataszító nőietlensége mélyén fájdalmasan nő. Egy életet adott egy kötelességért...” Németh szerint: „Az emberben sok ember van: egész menny és egész pokol. Az én poklom mélyén Élektra ül.”

A *Negyven év* című pályakép egyik fontos önértelmezése: „A legnagyobbat, nőalakjaimat azonban Szophoklésztlől s tán Olümphia szobraitól kaptam: attól a férfiak fölé nőtt női nagyságot (mely szép egységet kínált a bennem lévő férfiszexvedélynek s nőies érzékenységnek), ezektől a becsvágyat, hogy az emberi külsőhöz ragaszkodva isteni lényeket teremthessenek”.

Az *Iszony* hősnője nem képes „a világgal elegyedni”. Pokollá váló „szörnyeteglétnék” érzett házasságtörténetét analitikusan (*αναλυσω*/analysó) értelmezi. Szabó Árpád fejti ki: az „analysis” eredeti jelentése a „visszafelé dolgozás, munka” csak akkor érthető, ha eltekintünk a szó mai jelentésétől: „Feloldás” ez is, de másféle, mint az „elemekre bontás”.

Nelli alkata, sorsképlete a kozmikus lét „egy aspektusát”, értéktípusát példázza. A hősnő méltóságát, integritását, autonómiáját védi: „Olyasmit éreztem, hogy az is lehet szép: egyedül lenni a világban. Az ember tesz, és nem érti senki, fölládozza magát, és nem veszi észre senki, boldogtalan és közben olyan kemény és ragyogó, mint feje fölött a csillagok.”

Nelli konklúziója: „A testem alkalmas volt mindarra, amire más asszonyé [...] A lelkem nem tudott elegyedni a világgal”. Egyénisége a görög mitológia „szűz istennője”, a független és érintetlen Artemisz (a rómaiaknál Diana) és Akteón (Akteión) történetét idézi. Az *Iszony* az emberi értékcapcsolatok regénytragédiája. Egyedi a szociológiai korrajza, lélektanisége, „társadalmi csiszolata”, a főalakok „mítoszi su-

gárgása”. Hősnőjének sorsában a felismert katarzis az embertől az emberiségig ível.

Németh célja: „egy múltjára szorult népnek a múltját kell visszaporölnöm”. Számára a görögség is „pajtáshagyomány”. „A mítosz a teljesség iskolája”: az eszme áttetsző változata, az „üstökös csóvája” az eszmék holdudvarán. (Kerényi a görögségen át nézte a magyarságot, Németh a magyarságon át látta, kereste, fűrkészte a görögséget.)

A „Mivel több egy isten egy alaknál?”-kérdésre Németh válasza: „Amiben egy üstökös egy csillagnál: csóvája van a mindenségben...” A „mítoszi csóva” jelzi, kiemeli „a férfiak fölé nőtt női nagyságot”. Németh László négy nőregényében a nők a minőségeszmény képviselői, ellentétben a férfialakokkal.

A nőket „bizonyos erkölcsi attitűdök szemléltetésére” alkalmasabbnak tartotta a férfiaknál: „a dráma férfi-felem, közösségi indulataim műfaja volt; a regény inkább női felemé, azaz az apró részletek és az azokon átsegítő kozmikus távlatoké”. „Élektra, Antigoné... egymást követő lelkiállapotaim: lelkem tartalmát csodálatosan fedő szimbólumok” (Levél Kerényi Károlyhoz. In: *Kiadatlan tanulmányok I.* 1968. 360.).

Égető Eszter Démétér-típus. A Földanya a földművelés, a termékenység istennője. Általa hoz termést a növény, érlelődik a gyümölcs, a kalász, ő tanította meg az embereknek a földművelés művészetét. Csomorkány: a magyar vidékiség, elmaradottság modellje, azonban fölötte az egyetemesség „mozarti dallama” zeng. Eszter közösségteremtő, „egyszerű, harmonikus, mai szent”. „Akarat és belátás” harcában a belátás vezérli: „a maga körüli életfolton valami édenkertfélét próbál teremteni”.

A történelem vihara és a férfiörület szétűl a földművelés kísérleteit, de Eszter mindig újakezdi a rábízott, szigetnyi világ humanizálását. „Ami Eszterben érték, Nelliben is ott szunnyadt”. Életköre tágabb, gazdagabb, mint Nellié, több szint, élményt, tanulságot szívhathat

magába. Ezért válhat közösségi lényé: ő már nem tépi szét Akteonját, inkább próbálja megérteni” (Grezsa Ferenc: *Németh László vásárhelyi korszaka*. 1979. 257.).

Németh etikumra épített eszmekatedrálisa, testamentuma az *Irgalom* (1965): „a fényre jutás káprázó keresgélésétől a fénytől megválás búcsúszaváig” fogja át az írói pályát. Hősnője a szembesülés erkölcsével tanulja meg: „az eszményítő csodálatnál mennyivel nagyobb, emberibb érzés az irgalom”. Ágnes medika, világfájdalmas panaszkodás helyett az irgalom testi-lelki cselekedeteit gyakorolja. Nemcsak állást, posztot, hivatalt tölt be, hanem missziót teljesít. A regény végére felmagasodik Németh László „Medici-kápolnájának” legszebb „kariatidája”. Irgalomra szoruló nagy elfekvőnek látja az egész világot, amelyben megfogyatkozott az élni segítő legfőbb erő: kihűlőben van a szeretet. Ágnes autonóm személyiség, eljut a közösségért való tevékeny és felelős élet cselekvő igenléséig.

A Németh-drámákban is találunk a regények kariatidáival rokon hősnőket: a *Bodnárné* és az *Erzsébet-nap* is kapcsolódik Szophoklész *Antigonéjához* – „Gyűlölni nem, csak szeretni születtem én”. Ezt az alapelvet képviseli Bethlen Kata, az „erdélyi Antigoné” is. Gróti Ágnes, a *Mathiász-panzió* hősnője pedig az etikumra emelt minőségeszményt. Szigete már olyan Noé-bárka, amelynek nincs Ararátja.

Németh empátiás átéléssel képes volt a nők szemével is látni, fülével hallani, szívével érezni. Az *Emberi színjáték* egyik fő gondolatát – „A szeretet bizonyos fokán az ember elmeorvos” – az *Irgalom* Kertész Ágnesé viszi tovább. A kegyelmi tudást – külső vallásosság nélkül is – is közvetítő, egyik legkeresztényibb magyar regény az *Irgalom*, amelyben a hősnőnek néha már gyógypedagógusnak kell lennie.

Németh a feleségéhez, Démusz Ellához fűződő viszonyát így értelmezte: „A te vetélytársad nem egy másik nő volt [...], hanem az Ideál, a Szerep [...], egy kapcsolat erejét, gyengéjét nem az mutatja meg, hogy mennyire rángatják, hanem hogy mekkora rángatás sem képes elszakítani.” Zárómérlege: „Ő volt a legkülönb”; „Ő volt életem igazi szerencséje...” Keresztury Dezső *Mulier fortis* című, Németh Ella emlékére szerzett versét ezekkel a szavakkal zárja: „Dúsan termő fa dőlt a mélybe le, / de fölmagaslik emlékezete”.

Hegedűs Lóránt Németh Lászlót az „üdvösségügy lángelméjének” nevezte. Sándor Iván *Németh László üdvtana* címen esszékötetet publikált. Schmitt Hedvig az író betegsége alatti megtéréséről bizonyágtételt tett közzé. Monostori Imre *Egyszer csak bennem lakott az Úr* címen Németh üdvösségiharcáról, Görömbei András pedig az író kereszténységéről értekezett. Az apja orvosi hivatását és hitét is folytató Németh Csilla megerősíti: Németh László kereste és megtalálta, akit keresett.

Harminc éve Németh László neve még – Bibó Istvánéval együtt – pártzászlókon lobogott, ma pedig már a NAT-ból is kikerült. Az író a fővárosban, szerte az országban szobrot, emléktáblát kapott...

Sütő András jól látta: „Nem szoborra: visszhangra vágyott, az írói gondjába emeltek válaszjeleire”. Fodor András a *Homloka égőve alatt* című emlékversében kérdezi: „Alatta / elférünk volna mennyien! / S kérdelem veletek együtt: / amíg élt, / megérdemeltük-e?”

Nagy Gáspár önjellemzően válaszol: „A szív meg leszámolt eleitől fogva, / idővel, bajjal, üldözőkkel: / a férfi a halál suhogó árnyékában élt, / bár igazán sose halt meg, / de azért jobb és értőbb utókort remélt!”

Csillag Tamás

Eszter álma

A lányom ma éjjel nyugtalanul alszik,
belefordul a tücsökzajba,
egy-egy kamion motorzajába,
elképzelem a hátsó lámpák elpöckölt
parazsát, ahogy felszívja őket a semmi.

Majdnem teljesen sötét van,
az öreg hűtő dorombolásába
belesimul egy hang,
valami nesz,
a lányom ma éjjel
nyugtalanul alszik,

pedig nem is tudja, mi van odakint,
nem tudja a súrlódás fizikáját,
a kisajátítható égbolt mindent látó szemeit,
nem hallja a négysávós tudatalatti fehérzaját,
ami egyszerre ringat, undorít.

A recsegések közé lépek,
nehogy felébredjen.
Körbevesz mindent ez a jóleső,
majdnem teljesen sötét,
benne tücsök, kamion,
s az apák elpusztíthatatlannak tűnő
élni akarása.
Jól van így. Nem tudom, miért.

Anya hangja

Nem mesélek. Anya hangja van a könyvben,
az ő hangján beszéljenek a betűk.
Anya hangja védjen, ha erősebb
törvényeket szül a világ ellenünk.
A mese menedék, öröktermő lomb,
foggal, körömmel újabb csodát idéz.
Anya hangja lakjon a könyvben, hogy
visszavezessen, ha túl messzire mész.

Csillag Tamás
(1987, Gyula)
költő,
Békéscsabán él

Móser Zoltán
(1946, Szekszárd)
tanár, fotóművész,
az MMA rendes tagja

Móser Zoltán

Mit üzen Radnóti Miklós, mire példa Lisztius László?

Radnóti Miklós – aki nem csak *poéta doctus*, hanem *poéta filologus* is volt – rádió-előadásai között található egy nagyon érdekes, amely a 17. században élt költőről, Lisztius Lászlóról szól. De ki volt Lisztius László? Szinnyi József életrajzából egy izgalmas és érdekesen borzalmas életet ismerünk meg.

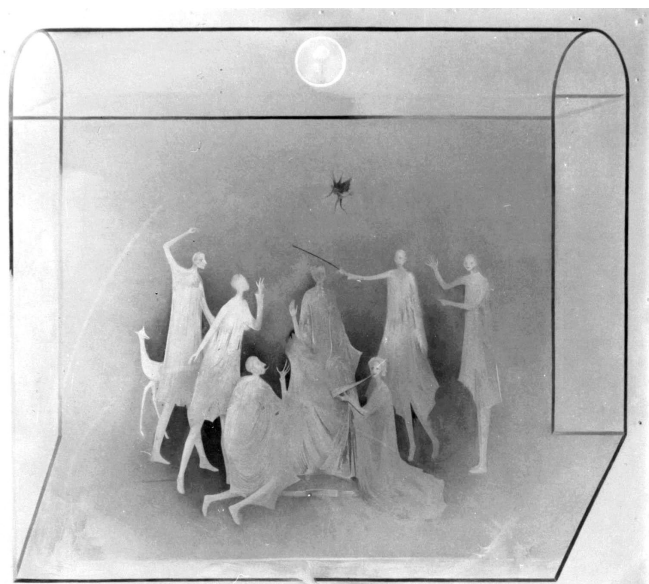
Lisztius László (? , 1628? – Bécs, 1662. ápr. 11.)¹: Erdélyi szász család sarja, apja Bethlen Gábor tanácsosa. Apjának halála után, 1630-ban Lisztius neveltetése anyjára hárult. Gyulaffi Zsuzsanna (Wesselényi Pál özvegye) igen előkelő úriasszony és buzgó katolikus volt; miután a család minden tagja tudományosan képezteztetett, Lisztius is a családi hagyományhoz méltó nevelésben részesült. 1630 novemberében édesanyjával együtt Magyarországra költözött. 16 éves volt akkor, midőn az öreg Rákóczy György támadása idején nagybátyjával és gyámjával, Lisztius Jánossal együtt hűtlenségbe esett, amelyért III. Ferdinánd király jószágait elkoboztatta; de rövid idő múlva kegyelmet kapott. Ebben az időben Köpcsény várában lakott, miután édesanyja még néhány évet Erdélyben töltött. A környékbeli főurak legtöbbször atyafiságot tartván, ezek bizonyára szívesen látták maguk között a nagy vagyonú, szép műveltségű ifjút, ki idejében rájött, hogy a világban való boldogulhatását házasság kötése által tudja elő-

segíteni. 1645-ben a Belotincz kastélyban (Zala megye) eljegyezte a gyermekkorából még alig kilépő Bánffy Hedviget, gróf Bánffy Kristóf tárnokmester leányát, és a házasság 1646-ban létre is jött. Javait lehetőleg egy helyben csoportosította; de az eszközök, melyeknek segítségével célját keresztülvitte, furfangos, ravasz embernek tüntetik fel. Mindazonáltal rossz gazda volt, és nagy vagyona mellett örökös pénzzavarban szenvedett.

Előszeretettel foglalkozott a tudományokkal, ismerte a görög és római klasszikusokat úgy, mint a régi magyar költőket, kitűnően jártas volt nemzetének történetében, tájékozott a politikai viszonyokban. 1651-ben jelent meg gróf Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című munkája, amely dicsvágyát és öröklött hajlamait újból erősen az irodalom terére vonta. Zrínyi példáját követve „csak mulatságnak és idő megcsalásul” hozzáfogott a mohácsi veszedelemtől szóló munkájának megírásához. 1653-ban már (neje halála után) második házasságban élt Kecskés Évával (kinek atyja K. János, a királyi jövedelmek főpénztárnoka volt). Miután unokaöccsei időközben meghaltak, Lisztius egyedüli úr volt Köpcsényben. 1655. június 26-án fiával, Györggyel együtt köpcsényi örökös grófságra emeltetett. Már ekkor kicsapongásairól és fajtalanságairól – melyeket leplezni tudott – hírek terjedtek el a vidéken. Unokatestvére, Lisztius János az 1655. országgyűlésen a nádor előtt azzal vádolta Lisztius Lászlót, hogy felesége által gyermekágyi betegséget színleltetve,

1 Nevét Liszti, Liszthi, Lisztius, Listhius, Listhy és az erdélyi szászok Listh vagy Listként írták; ő maga Listiusként írta.

csalárdul egy újszülött fiút csempészett ágyába, s azt törvényes utódjának nyilvánította. Lisztius panaszt emelt a király előtt, ki a pozsonyi káptalanra bízta az ügy kivizsgálását; Lisztius János azonban, nem tudván bizonyítani, veszélyes vádjától elállott. Ettől kezdve a rokonok még engesztelhetlenebbül gyűlölték egymást. Lisztius minden eljárásában a legnagyobb óvatosságot követte, s valóban zseniális módon tudta hasznára fordítani a pórok babonását.

Frigyszekrény (olaj, vászon)

Ördögös könyveket másoltatott, sötét éjszákán misét mondatott az akasztófa alatt, éjfél idején fazekakat ásott el a keresztutakon, tele az ördög számára mindenféle étkekkel, amiért neki, a nép hite szerint, oly erszényt adott, amiből az arany sohasem fogy ki. Ily módon senkinek sem tűnt fel, hogy teli marokkal szórta az aranyat; ezért híresztelte a nép, hogy a gróf az ördöggel cimborál, és kerülték a várát. Így Lisztius elérte célját, nem fürkészték titkos tetteit. Habár anyja, ki Köpcsény helységben lakott, gyakran intette fiát, ez mit sem használt;

sőt ezért anyját is meg akarta mérgezni. Hajmeresztő híreket kezdtek suttogni az emberek, gyilkosságot, mérgekeverést emlegettek, előbb csak titokban beszéltek a rejtélyes büntettekről, majd az ország színe előtt megvádolták Lisztiusot mint gyújtogatót, gyilkost, mérgekeverőt. Mert a vádak igazaknak bizonyultak, büneiért lakolni kellett. Wesselényi nádor Lisztiusot törvény elé idéztette. 1661. aug. 25-én írja Vitnyédy Zrínyi Miklósnak Sopronból: „gróf Listius Lászlót az hamis pénzverésért Ausztriában elfogták”. Miután Bécs város tanácsa törvényszékké alakult, december 22-én meghozták ellene az ítéletet, amelynél fogva mint hamis pénzkészítő, pallos általi halálra ítéltetett, és összes javai a felség számára lefoglaltattak.

Radnóti azt mondja – idézi Ferencz Győző a monográfiájában –, hogy Lisztius bünei és művei „szép bizonyítékai annak a régi igazságnak, hogy egy művész élete és művészete nem függetleníthető egymástól. Az igazi művész mögött ott áll a művész a maga erkölcsiségével, de ha nem áll ott – mint Listiusnál történt –, akkor a különben nagyra hivatott költőt megöli az ember, s költészet nem fejlődhet ki, nem haladhatja túl a középszerűt, más szóval nem lehet művész, csak ügyeskedő tollforgató”. És: Lisztius „költő lehetett volna, a Magyar Mars néhány versszaka bizonyítja. Gonosztevő lett. A meghasonlott, terhelt lélekben a gonosz megölte a költészet angyalát”.

Márton László – aki Ferencz monográfiájáról hosszan értekezik – hozzáteszi, hogy ő a fentiek alapján arra következtetésre jutott – együtt Radnóttal –, hogy „egy költő annyiban költő, amennyiben jelen van a lelkében a költészet angyala, és ez az angyal a gonosztságot nem bírja ki”. Erre gondolhatott Márai Sándor is, amikor Radnóti „lényében” észrevett „valami angyalit”. Vagy Kormos István, aki szép vallomásaiban azt írta Radnóttiról: „köztünk angyali zene voltál!”

Miklya Luzsányi Mónika
(1965, Békéscsaba)
író, szerkesztő,
pedagógus, teológus,
Kiskunfélegyházán él

Miklya Luzsányi Mónika

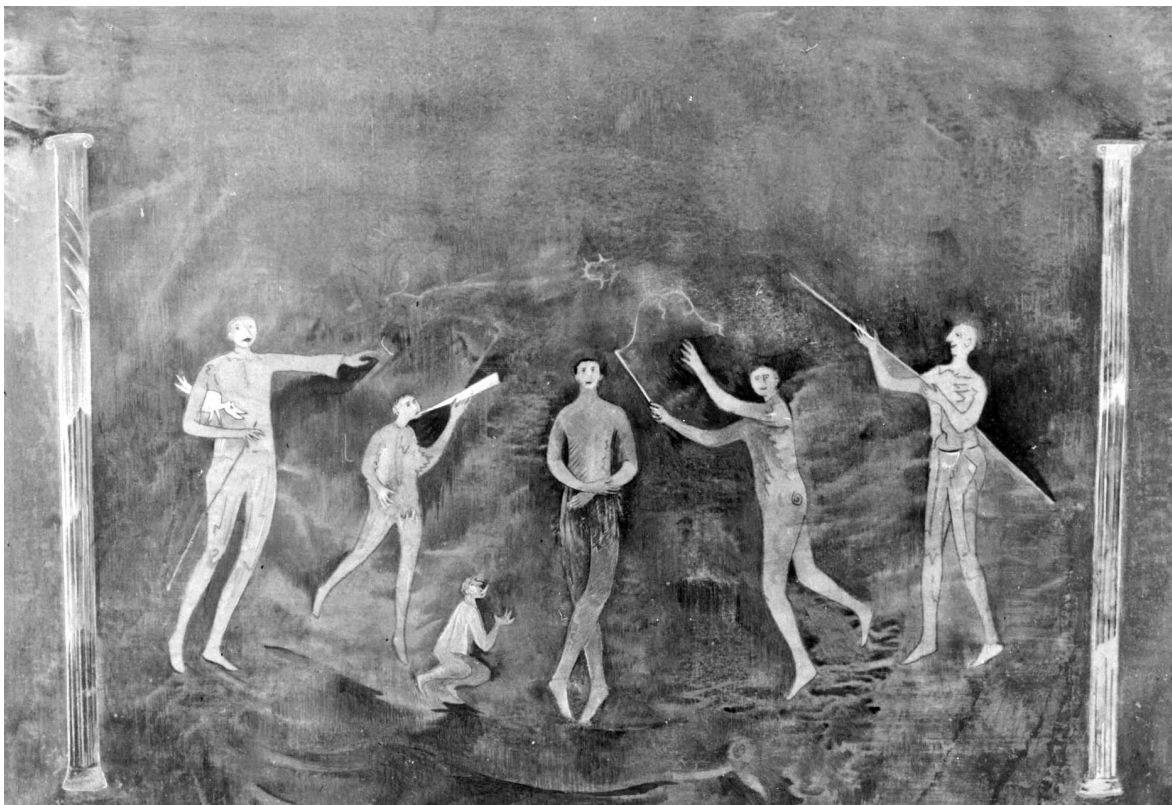
Búcsú

Egyedül Anyeska tudta, hogy Sámson nem süketnéma. Pedig a fiú sohasem szólalt meg, akkor sem, amikor a többiek tojással, paradicsommal dobálták, néha tehén- meg lószarral is, mikor mit találtak. Mondjuk kövel soha, ennek örült Anyeska, elég volt egyszer, hogy megrugdosták, de Sámson akkor sem szólt semmit, meg se mukkant, segítségért sem kiáltott, csak nézett Boczóékra nagy szemekkel, nem értette, mi a bajuk vele. De nem csak Boczóékat nem értette, senkit, vagy őt nem értették mások, Anyeska nem tudta eldönteni, mert nemcsak Kendereskén dobálták és verték meg Sámson, hanem másutt is, minden faluban, amerre csak jártak. Mondjuk minden falu más volt, de egy se akadt, ahol békén hagyták volna, volt, ahol csak mesziről kiabáltak, rondákat mondtak rá, másutt közelebb jöttek, és leköpték. Tarhodon ostort csattogtattak, előbb csak körülötte, nem érte az ütés, de Sámson minden csattanásra össze-rezzent. Zavarták ezek az éles hangok, mintha a dobhártyáját akarná átszakítani minden csattanás. Sámson úgy érezte, mint amikor túlfeszítette a bőrt a dobon Winettou, aki apacs főnök volt, velük járt, kést dobált, meg minden, és néha dobolt is, hosszan verte a dobot a tűz fölött, úgy hangolta fel, néha túlfeszült, bassza meg, a végén még elpattan. Az ostoros fiúk csak röhögtek Tarhodon, hát ez hülye, tényleg az, még végig se vágunk rajta, már be van fosva, aztán csak végigvágta a hátán, az ostor kihasította az ingét, feltépte a bőrét, vörös csíkot hagyott. Akkor igazán megrémült Sámson, de nem a fájdalomtól, hanem attól, hogy „lesz ne-

mulass”. Lett is, a kalóz jól megverte az ing miatt, Sámson vinnyogva húzódott be a lakókocsi alá, tudta, hogy ott nem éri el, majd előjön, ha lenyugszik a kalóz, holnap reggel vagy holnapután, kibírja addig a lakókocsi alatt. Aztán ha előjön, megvarrja az inget, mint máskor, Petúniától kér tűt meg cérnát, meg kell varrni, mert a kalóz úgyse vesz másikat, csak verést kap érte, hogy elszakadt, mást semmit. De elkezdett esni az eső, nem is esett, szakadt, befolyt a víz a lakókocsi alá, és hiába volt nyár, Sámson egy idő után annyira fázott, hogy nem bírta tovább, mert a kocsi alatt csak feküdni lehet, a tócsában még felguggolni sem tudott, aztán amikor maga alá vizelt, és az eső még mindig zuhogott, úgy döntött, inkább bemegy. Akkor törte el a karját a kalóz, de orvoshoz nem mentek, összeforrt magától, és csak egy kicsit lett rövidebb a bal karja, csak egészen kicsit, észre se lehetett venni.

Boczóék ehhez képest rendesekek voltak, meg szelídek, ráadásul ott volt Anyeska is, aki gyakran hozott neki meleg tejet és lekváros kenyeret, ami jó volt, mert a kalóz mindig csak a maradékot hányta oda neki a rózsás pléhtányérba, mint valami kutyanak. A pléhtányérról már több helyütt lejött a zománc, rozsdásodott is, de nem ez volt a baj, mert még nem lyukadt ki, nem folyt ki belőle a leves, ha néha adott neki Petúnia, hanem így minden ételnek olyan fémese íze lett, mint a vérnek a szájában, ha pofán vágta a kalóz.

Anyeska Sámson miatt tanulta meg a napárt. Mert a búcsúsok nem jöttek mindig, csak egy évben kétszer. Ősszel, vagyis inkább tél elején, amikor Anyeska érezte, hogy keményen

Jézus megcsúfolása (gobelin-terv)

roppan a cipője alatt a fű, akkor tudta, most már mindjárt érkeznek, de nem maradtak sokáig, csak egy hétig, kettőig, a búcsú idejére. Jöttek tavasszal is, és az jó volt, április elején leállították a lakókocsikat a gyepen, szemben az orvosi rendelővel, kinyitották a bódékat, felhúzták a sátrakat, és maradtak több mint egy hónapig. Anyeska nem tudta, de ezt az egy hónapig tartó búcsút valójában vargyasbélának köszönhetette ő is, meg a falu is. Mert a búcsú úgy kezdődött, hogy a vén juhász, Sáfrány Józsi, aki csak havonta egyszer jött haza Kun-szigetről, az akoltól, de akkor úgy berúgott, hogy két napig ki se mászott a Kiskulacs előtti árokból, szóval hogy azon az őszön, amikor behajtotta a téesz téli istállójába az állatokat, Sáfrány Józsit magához vette az Úristen. De nem akárhogy, hanem teljesen megszentült, éteri teste lett, ezt mondta a plébános, a Szentlélek tüze járta át, aztán elevenen felszállt a mennybe. Lehet, hogy ott unja

magát, mert minden évben visszajár, mindig ugyanazon a napon, ugyanabban az órában jelenik meg az oltáron, mondjuk a plébános szerint jelenhetne az oltár fölött is, kevesebb bajt kavarna, de Sáfrány Józsi sose tudta ezeket a templomi dolgokat, jó neki csárdást járni az oltáron, egész ügyesen csinálja, jól kitanulta. A Sáfrány Józsi-jelenésnek hamar híre ment, jöttek látóba a népek, aztán az üzletet is meglátta benne a plébános, képeket nyomtatott, úgy ragyog rajta Sáfrány Józsi, hogy a Szűzmárja se jobban. Néha azért ezt meggyóna a Mindenhatónak a plébános, mert a pápa még nem avatta szentté Sáfrány Józsit, de Isten malmai lassan őrölnek, valamiből élni kell, a rohadt komcsik elvették a földeket, nincs miből, jól jött Sáfrány Józsi nagyon. Szóval gyorsan búcsújáró hely lett Kendereske, és ahol búcsú van, oda jönnek a mutatványosok, körhintások, céllövődések meg a hullámvasút, néha egy műlovarnó

is érkezett velük, na az volt csak a mulatság. Flitter volt annak még a bugyija is, nem csak a harisnyája, de kellett is az a sok flitter, mert a Nagygyepen, a szabad ég alatt lovagolt Petúnia, és ugrott akkorát, hogy már nem is tudta követni a reflektor, elérte egészen a Holdat, ott átbucskázott a fején, és sólyomasszonnyá vált, látta az egész falu, tisztán látszott a holdfényben, ahogy kiterjeszti a szárnyait, aztán visszabucskázott, a csinos kis seggén megfeszült a dressz, visszaverte a holdvilág a flitterek fényét. Szóval, akárhogy is, egyre többen jöttek a búcsúra, kurva anyátokat, adok majd én nektek búcsút, üvöltött vargyasbéla a tanácsházán, amikor szólt a körzeti megbízott, hogy fennforgás van, nagy a gyülekezés a Gyepen, a templom előtt is tele van, annyian jöttek a búcsúsok, hogy be se férnek a templomba. A kurva anyátokat nektek búcsú, üvöltötte vargyasbéla a tanácson, kihívom rátok a munkásöröket, azok majd szétvernek benneteket, rohadt klerikális söpredék, rázta az öklét a Nagygyep felé. Piros Tóni, a körzeti megbízott akkor valóban megrémült, hiszen az anyja is ott várta a jelenést a templomban, túl volt már két combnyaktörésen, nem jönne jól a vénasszonynak, ha meggumibotoznák a tornyosi munkásörök, de nem lehetett bírni vele, nem maradhatott le a jelenésről. Hülye vagy te, anyám, még hogy jelenés, csak felgyulladt a szesz a vén Sáfrányban, meggyulladt belülről, azért világít. De az anyját nem lehetett meggyőzni, meg a falu népét sem, hogy a Szentlélek tüze, na az gyulladt meg a vén Sáfrányban, aztán meg hiába keresték a testét, nem találták sehol, égbe szállt elevenen, magához vette az Úrjézus.

– Már mér' vett volna magához egy részeges juhászt, na, ezt mondja meg, anyukám?! – üvöltött Piros Tóni az anyjával, de annak beszélhetett, mert elmagyarázta ezt a plébános szépen, módosan, hogy Jézus a jó pásztor, hát persze, hogy szereti a juhászokat, kell neki is a társaság. Meg egyébként is, ott a jobbik lator, az is annyit bűnözött, hogy keresztre is feszítették, aztán

mégis magához vette az Úrjézus a paradicsomba, ha annak lehet, Sáfrány Józsinak mért ne lehetne. Szóval vita itt nincs, megszentült a vén Sáfrány az utolsó óráiban, na jó, akkor tán még nem, mert tényleg a Kiskulacsban védte a pálinkát, hanem az utolsó perceiben biztosan, azért gyulladt ki benne a Szentlélek tüze, elég az a néhány perc az Úristennek, nem kell több a paradicsomhoz. Özvegy Pirosné csak azt bánta, hogy nem engedett lánykorában Sáfrány-nak, bűdös volt akkor is, de nem csak pálinkaszagú, ahhoz ő szokva volt lánykora óta, hanem az akol szagát, azt nem tűrhette. De ha tudta volna, hogy Jóska egyszer megszentül, meg jelenés lesz belőle, akkor bizisten széttette volna neki a lábát a susnyásban, ahol elkapta, aztán ki tudja, tán nem Tónit szüli meg, hanem egy másik megváltót.

Szóval Kendereskének saját szentje volt, aki a búcsúkor meg is jelent a népeknek, nagy fényesség töltötte be ilyenkor a templomot, mindenki térdre borult, mert tudták, hogy jön a jelenés, jött is, a templomot tömény pálinkaszag töltötte be, aztán felcsendült a dal, *Sárgul már a kukoricaszár*, hiába no, a vén Sáfránynak ez volt a kedvenc nótája, ragyogott, ahogy verte a csárdást az oltáron, csak úgy cuppantak a gumicsizmái. Egyszer úgy belendült, hogy majdnem leverte a szentségtartót, úgy kellett utánakapnia a plébánosnak, de mindegy az, mert a vén Sáfránynak éteri teste volt, kicsit bűdös meg pálinkaszagú, mégis éteri, és ragyogott benne a Szentlélek tüze, a gyomrából indult ki, és beragyogta az egész testét, a templomot, be egész Kendereskét.

Vargyasbéla őrjöngött, már tárcsázni akarta a tornyosi őröt, amikor Piros Tóni is megvilágosodott, nem azért jönnek, Vargyas elvtárs, nem a vén Sáfrány miatt.

– Hát mi a kurva isten faszáért?

– A körhinta végett...

Na, ez tényleg sok volt vargyasbélának, ezt nem tanították a pártiskolán, de Piros Tóni szép aprólékosan elmagyarázta, hogy cirkusz kell

a népnek, látványosság, a vén Sáfrány egy dolog, igazán a körhinta meg a céllövölde miatt jönnek, leszarják ezek a vén Sáfrányt, multság kell nekik, látványosság, na, ezt kell überelni, Vargyas elvtárs. Úgyhogy jól kitalálták, hogy lesz itt multság, nem egy hétig, kettőig, mint amikor a jelenés van, hanem egy teljes hónapig, ezt üsse felül a plébános, ha tudja. Április negyedikén, pontosabban már előtte megjöttek a lakókocsikkal a körhintások meg a mutatványosok, szépen felállítottak mindent a Nagygyepen, hogy április negyedikére, a Felszabadulás ünnepére rendben legyen. De ez nem tetszett annyira vargyasbélának, mert nem volt jó a hely, az Ismeretlen Vörös Katona sírja kint állt a falu szélén, szép beton emlékmű, vagy tíz méter magas, vörös csillaggal a tetején, eddig mindig oda szervezték a felszabadulási ünnepséget, de ha a körhintások a Nagygyepen vannak, akkor a kutya se fog kimenni az emlékműhöz.

– Nem baj – mondta Piros Anti. – Kiássuk.

– Mit? – kérdezte döbbsen vargyasbela.

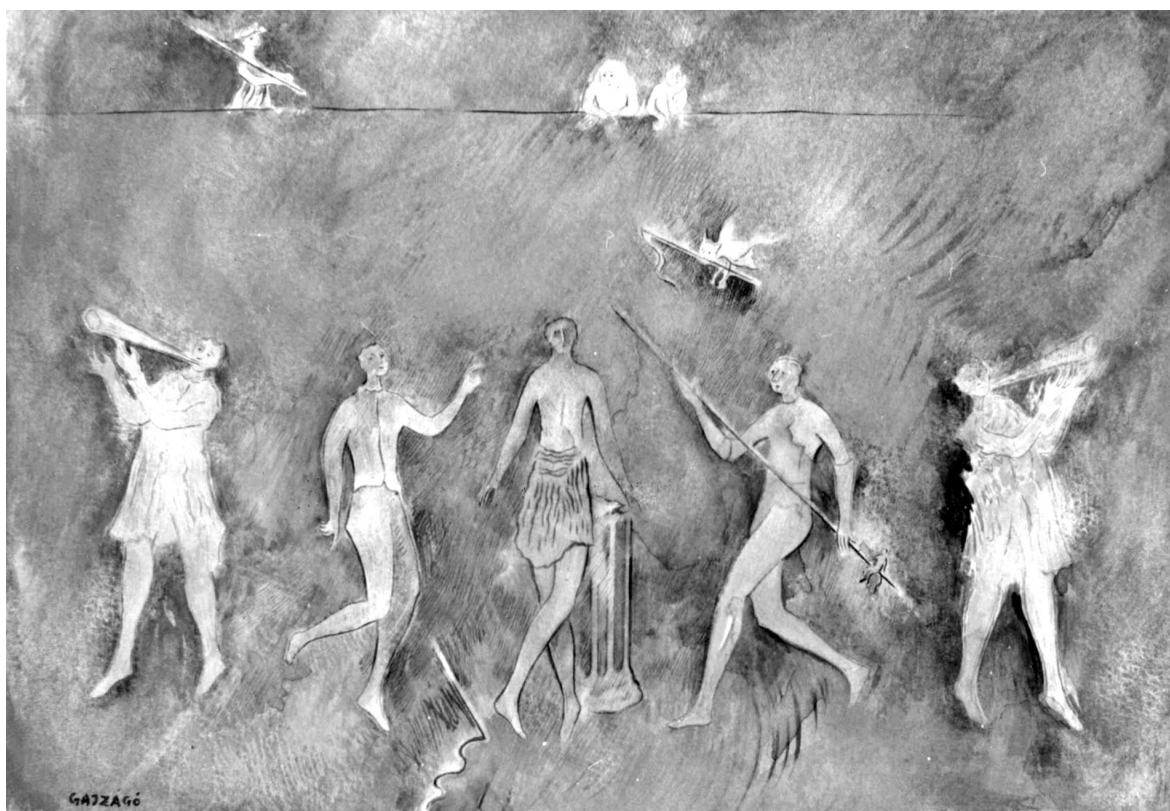
– Hát az emlékművet meg a vörös katonát, és áttelepítjük a Nagygyepre.

Vargyas arca felragyogott, szinte már látta maga előtt a vöröscsillagos emlékművet a templommal szemben, meg is fogják emelni, magasabb lesz, mint a templomtorony, legalább akkora, mint a Kreml, nem is fogják másként hívni ezután a Nagygyepet, mint Vörös tér, igen, lelkesedett magában vargyasbela, végre Kendereskének is lesz Vörös tere, nem is akármilyen! Az ismeretlen katona nem tiltakozott, a Vörös térből mégsem lett semmi, mert hiába ásták ki a katonát és az emlékművet, hiába emelték meg, hogy magasabb legyen, mint a templom, a Nagygyep csak maradt Nagygyep, a körhintásokon is rajta maradt a név, hogy „búcsúok”, és hiába káromkodott vargyasbela, búcsú lett április négy is. Két búcsúja volt hát Kendereskének, kétszer jöttek mindig a búcsúok, ősszel, a jelenés idején, meg tavasszal, hogy felszabadultunk, és maradtak egészen május elsejéig, amikor sört és virslit is osztogattak a Nagygyepen, mert

a tavaszi búcsú végén úgy szokás Kendereskén.

Anyeska nem emlékezett rá, hogy mikor viték ki először a búcsúba, arra sem emlékezett, hogy volt olyan idő, amikor még nem jöttek el minden évben kétszer a búcsúok, mert amióta ő emlékezni tudott, a búcsúok mindig jöttek a lakókocsikkal, felhúzták a sátraikat, és itt maradtak két hétig vagy egy hónapig, mikor meddig. Az anyja gyűlölte a búcsút, ez a ricsaj, hasogat ettől a macskazenétől a fejem, sopánkodott mindig, de azért rendszeresen kimentek, legalább egyszer, május elsején a sör meg a virsli miatt. Anyeska se szerette a búcsút, nem értette, mi a jó a hullámvasútban vagy a körhintában, ő szédült még ránézni is, de leginkább a céllövöldétől félt, féllábú kalóz volt a céllövöldés, ezüstből voltak a fogai, a két metszőfoga meg aranyból. Anyeska tudta, hogy a jávai rádza jegyajándékát olvasztotta be a kalóz a fogaiba, azóta is ott sír a menyasszony a tengerparton, várja a rádzsáját, de az nem érkezik meg soha. A kislány meg volt győződve róla, hogy a céllövöldés keze is műkéz, alatta kampó van, azzal rántja be a gyerekeket a céllövöldébe, főleg a lányokat, aztán szivacsruhát ad rájuk, felhúzza őket a hurkapálcára. A szókék és kékszeműek járnak a legrosszabbul, azokat három hurkapálcára húzza fel, a puncijukba szúrja, látta Anyeska, amikor az apja lőtt neki egyet, egy seb van a puncijuk helyén, már nem is vérzik, csak egy nagy lyuk tátong, ahol behatolt a hurkapálcá, három is.

A kalóznak egyébként is hét élete van, de az is lehet, hogy kilenc vagy ezer, fekete árbocos flottájával járja éjszaka a tengereket, rabolja a kincseket, amiket aztán kirak prédára a céllövöldébe. De a kalóz akkor bukott le igazán, amikor egyszer május elsején Anyeskáék bementek Tordásra a majálisra. A kislány várta, hogy milyen lesz, de egészen olyan volt, mint Kendereskén a búcsú, még a sör meg a virsli is, unottan járkált szüleivel a tömegben, aztán majd halálra vált, amikor meglátta a céllövöldét, ugyanaz a piros bódé, ugyanazokkal a fehér

Jézus megcsúfolása I. (akvarell)

rombuszokkal, ugyanazzal a sárga betűkkel, ugyanazzal a lakókocsival a háta mögött. A kalóz is ugyanaz volt, az arany- meg ezüsfogai, a kampós keze, pedig Anyeska tudta, hogy mikor elindultak, ott ált a bódéja a Nagygyepen, lehet, hogy most itt van, mert hét élete van, vagy nyolc vagy ezer. Anyeska kitepte a kezét az apjából, lélekszakadva futott a bódé mögé, de Sámson nem volt ott, persze, nevetett fel a kislány megkönnyebbülten, hogy is lehetne, Sámsonnak csak egy élete van. Sámson nem csaló, nem mutatványos, mint a kalóz vagy Petúnia.

Amikor Anyeska először találkozott Sámsonnal, az apja mindenáron ki akarta löni neki az egyik babát. Hiába kérte a kislány, hogy ne tegye, az apja egyik lövést kérte a másik után, a kalóz meg röhögött, zsebelte be a hűszasokat, mert persze el voltak állítva a puskák, de az apja hamar kitanulta, hogy jobbra húz a puska, csak hogy mennyire, na azt volt nehéz belőni. Elvert

vagy hatszáz forintot, félhavi fizetését, végül mégis ellőtte mindhárom pálcát meg a baba szemét, a combjába is fúródott egy golyó, de mindegy, megszerezte, csak akkor már Anyeska nem volt sehol, legalábbis az apja jó darabig nem találta.

Pedig nem volt messze, ott ült a bódé mögött, a lakókocsinál, és figyelte Sámson, ahogy dolgozik. A fiút nem érdekelt a zaj, a hangszórókból üvöltött a zene, legalább háromféle sláger keveredett, *Santa Maria meg Gyere, kislány, gyere*, egy nő meg azt kiabálta, hogy *mamma mia*, de ez jó volt, nem olyan, mint az ostorcsapkodás. Sámson nem érdekelt a ricsaj, csak ült a kislámlin kihúzott derékkal, hátát a lakókocsinak támasztotta, és elmélyülten butykolgt valamit. A fiú szép volt, olyan szép, mint egy lány, de látszott, hogy fiú, talán már férfi is, Anyeska sose tudta meg, hány éves is volt Sámson valójában. Mást sem tudott meg róla, csak azokat a szép, akkurátus mozdulatait, azokat ismerte,

a nevét sem tudta, az igazit, mert biztos, hogy nem Sámsonnak hívták, hanem csak azért ragadt rá ez a név, mert derékig érő, nagy fekete haja volt, mint egy lánynak, nem göndör, hanem olyan görbe, állt mindenfelé. Nem tudom neki levágni, a kurva anyját, üvölt, ha csak közelítek az ollóval, szabadkozott nemegyszer a kalóz, pedig szelíd gyerek ez, nem bánt senkit, folytatta, és a bakancsos lábával belerúgott Sámsonba. A fiú nem sírt, fel se jajdult, csak nézett fel a kalózra, nem értette, miért kapta a büntetést. Anyeska nem látott a fiúból mást, csak a haját, ami, mint egy sátor vagy papi ruha, beborítja az egész testét, ahogy a kissámlin ül, egyenes derékkel, szinte leér a haja a földre. Akkurátus mozdulatait látta, a sámli előtte az oltár, rajta üveglapok, tükrök, apró üvegcserepek, meg olyan nagy cérnaspulnik, amiket a varrodában használnak a gépeken az asszonyok. Lassan mozdult Sámson keze, mintha valami szertartást végezne, úgy ragasztotta össze a tükördarabokat, zárta le üveglappal, szórta rá a színes üvegtörmeléket, majd egy másik üveglappal az egész spulnit. Aztán elővett egy csodaszerszámot, ami úgy vágta a tükörlapot, mint a vaját, kivágott a tükörből három egyformát, beragasztotta azt is a spulniba. A percek lassan peregtek, Sámson minden egyes üvegszilánkot megnézett, mielőtt beletette volna a két üveglap közé, fény felé tartotta, vörösen, kéken világított át rajtuk a Nap, Anyeska már ettől elbódult, ettől a színes sugárzástól. Ott állt a fiú mellett sokáig, ki tudja, talán órákig is, figyelte a mozdulatait, leste a felvillanó színes fényeket, és a fél életét odaadta volna, ha megtudja, mit készít a fiú. De akkor nem tudta meg, mert rátalált az apja, üvöltött, az arcába rázta a sebesült műanyag babát, Anyeska látta, hogy mennyire fáj a babának a rázás, neki nem fáj az apja szorítása, csak az, hogy most hazaviszik, és nem látja meg, mit csinál Sámson.

Hát persze, hogy kiszökött másnap délelőtt, amikor még nem volt tömeg, valójában senki sem volt a Nagygyepen, a búcsúsok is aludtak

mind, Anya meg Apa rendelt, rá Bözsi néni vigyázott, pontosabban vigyázott volna, de éppen csinálta a nagymosást, így Anyeska könyvedén kioldalozhatott a Nagygyepre. Sámson ott ült a lakókocsi mögött, ahol szokott, a haja most is betakarta, és a mindennapi szertartását végezte, Anyeska lekuporodott a hokedlije mellé, és figyelte a mozdulatait. Volt ebben valami ritmikus szentség, ahogy egymás után a csipesz hegyére veszi az üvegdarabokat, ahogy a napfény felé tartja, Anyeska egészen közel kucorodott hozzá, hogy ő is lássa, hogyan csillan át az üvegen a Nap. A fiú lenézett rá, ahogy oldalához simul a gyerek feje, nem szólt, de Sámson tekintéből a kislány érezte, hogy maradhat.

Sámson hamar elkészült, legalábbis Anyeska úgy érezte, nem sok idő telt el, de nem így volt, mert amikor jöttek Boczóék, és hazaszaladt, kiderült, hogy már dél van, Bözsi néni végzett a nagymosással, asztalon a gulyásleves. Az anyja éppen akkor lépett ki a rendelőből, fehér köpenye patyolat, Anyeska kitárt karokkal szaladt felé, tudta, hogy csak ő védheti meg, mégsem védte, ellökte magától. Úristen, hogy nézel te ki? Anyeska végignézett magán zokogva, hát igen, ő is kapott a lószarból rendesen, pedig Sámson megpróbálta védeni, átölelte, meg beborította azzal a nagy hajával, de hiába.

– Mi történt veled?! – rikácsolta az anyja, de Anyeska hallgatott, mert mit lehet erre mondani, semmit. Anya úgyszem értené meg, hogy csodát látott, mert amikor Sámson végzett a munkával, szó nélkül odanyújtotta neki a cérnaorsót, aminek a két végét lezárta, az egyiket tejüveggel, a másik végén volt egy kis lyuk, Sámson intett a fejével, hogy Anyeska nézzen bele a lyukba, belenézett, és akkor meglátta, tényleg meglátta a mennyországot. Szébb volt, mint ahogy Nagyí leírta, vörös volt, narancs meg kék meg sárga, és úgy ragyogott, hogy még a lélegzet is akadt, nem akarta elvenni a szemétől a csodát, annyira szép volt. De Sámson kivette a kezéből, kicsit megrázta és megforgatta, újra Anyeska szeméhez tette, és akkor új mennyország nyílt,

talán még szebb és fényesebb, mint az előbb. És ahányszor megforgatta és megrázta a műanyag orsót, annyi mennyországot látott, nem tudott betelni vele, mert tudta, hogy mindegyikben ott van az Isten. De ezt Anyának nem mondhatja el, Anya nem hisz az Istenben, a mennyországban még úgy sem, csak kinevetné, Nagyit is kineveti, amikor ilyenekről beszél, azt meg még inkább tilos elmondani, ami azután történt. Mert jöttek Boczóék, és elkezdtek üvöltözni, hogy gyógyós, gyógyós, meg hogy süketnéma, és azt is, hogy buzi, buzi, homokos, és dobálni kezdték Sámson mindenfélével. A fiú nem szólt, nem kiáltott segítségért, mert ugyan ki segített volna neki, Anyeskát védte inkább, a kislány halálosan megrémült, és amikor a nagyfiúk megunták a dobálózást, felugrott, és hazaszaladt. Igazság szerint csak jóval később értette meg, amikor kivitte Sámson a Luncsik-érhez, és a fiú beszélni kezdett, hogy valójában nincs velük baj, mert más faluban nem minden gyerek olyan rendes, mint Boczóék, hogy csak lószarral meg tojással dobálják meg. Anyeska hallgatta a fiút, aki csak beszélt és beszélt, hát nem süketnéma, gondolta a kislány, csak nem akar beszélni, de végül is minnek, vagyis kinek, a kalóznak biztos nem, Petúniának nem érdekes, mert hiába szép, és hiába hoz néha levest, akkor is csak flitter van a szíve helyén is, nem törődik mással, csak a saját fényével. Nincs kinek beszélni, legalábbis eddig nem volt, de most neki beszél, egyfolytában, amíg a kincset keresik. Csak az a baj, hogy az mind nagyon szomorú, amit Sámson mond, Anyeska már szíve szerint elfutna, nem akarja hallani, de Sámson nem szomorú, kincset vadászik épp, majd meglátod, mennyi csodát találunk itt! Anyeska nem érti, hogy lehetnek itt kincsek, a Luncsik-ér csak a régi homokbánya, oda dobálták be a falu szemetét, mármint azt, ami nem volt jó a komposztba, meg elégetni sem lehetett. De Sámson most láthatóan boldog, ugyanolyan akkurátusan turkál a szemétben, mint ahogy a kis sámli dolgozott, gyűjtögeti a törött ablak- meg

tükördarabokat, ha színes üvegcserepet talál, leül a sitthalom szélére, inge sarkába fogja, óvatosan megtisztogatja, a Nap felé fordítja, hogy lássa, hogyan töri meg fényt. Aztán feláll, továbbturkál a szemétben, és most már Anyeska is segít, mert tudja, hogy ebből a turkálásból lesz a mennyország.

Sámsontól sohasem tudott elbúcsúzni, mert nem lehetett tudni, mikor mennek el, egyik este itt voltak, másnap reggel meg nem, és akkor csak várni lehetett rájuk, várni a búcsúsokra, akik mindig kétszer jönnek egy évben. Így Anyeska hamar megtanulta a naptárt, mert ősszel ugyan a fűvet lehetett figyelni, mikor ropog, de a tavaszt nem értette, miért és mikor jönnek, így aztán az apja megmutatta, hogy áprilisban, azon a piros betűs napon, és tényleg, aznap meg is érkeztek a búcsúsok.

Amikor jöttek, Sámson mindig ott ült a lakókocsi mögött, kiterítette az oltárt a hokedlire, és készítette a mennyországot. Ám egyszer Anyeska hiába várta, Sámson nem jött a búcsúsokkal. Nem találta a lakókocsi mögött, összeszedte hát minden bátorságát, és megkérdezte a kalózt, hol van a fiú.

– Nem jön többé – vetette oda foghegyről a férfi, és Anyeska gyomrába belemart a félelem. Gyorsan végigpásztázta a céllövölde bábáit, aztán megnyugodott. Nem, nem volt közöttük Sámson-forma.

A félelem mégis tovább mardosta a gyomrát, hátratántorgott a lakókocsihoz, ahol ősszel Sámson kissámlija állt, meg a hokedli, rajta az üvegdarabokkal. A kislány úgy érezte, elhagyja minden ereje, nekitámasztotta a hátát a lakókocsi oldalának, de az sem segített, megállíthatatlanul elkezdtek folyni a könnyei, a lábából az erő mind elfogyott, már a lakókocsi sem tartotta meg, lassan lecsúszott, összegörnyedt, úgy zokogott Sámson régi helyén, hangtalanul. Nem Sámson siratta, hanem magát meg a világot, mert ha Sámson nincs, akkor nincs, aki összerakja a csodát, a mennyországot, ami minden rezdülésre változik.

Pótolni a hiátusokat

Interjú Miklya Luzsányi Mónikával

Fotó: Pети Péter

Nem csak a sűrítés sajátos alakzatait tekintve izgatja a kísérlet: meddig tud elmenni a kifejezőmód intenzitásának növelésében, milyen technikákkal képes a legtöbbet átutalni a szövegtestnek a felvetett konfliktusok hordozásából. Formálásról és hiánytapasztalatról, múltértelmezésről és nézőpontok közötti dialogicitásról, forráskutatásról és sztereotípiák lebontásáról, a karaktereihez fűződő viszonyáról és éppen alakuló szövegvilágairól beszélgettünk az íróval.

– *Nem tudom, definiálható-e egyáltalán, mi számít rendhagyó indulásnak az irodalomban (legalább ilyen izgalmas lehet, hogy mi nem), mindenesetre az, hogy valaki üres helyeket akar kitölteni, hogy egyfajta elégedetlenség- és hiánytapasztalatra adott válaszként születnek első szövegei, nem mondható átlagos jelenségnek. A te esetedben jellemzően ez volt a helyzet.*

– A hiánytapasztalat nálam a kora gyermekkortól ered, hiszen egyke voltam, és nagyon szerettem volna kistestvért. Ráadásul apám is elment Amerikába (akkoriban úgy mondták: disszidált), így amióta az eszemet tudom, két üres hely volt az életemben, betölthetetlen hiátus: az apám hiánya és a meg nem született testvéreim hiánya. De a hiány engem soha nem taglózott le, talán pont azért, mert naponta együtt éltem vele. A hiány arra készítet, hogy kiegészítsem, valahogy kikerekítsem a dolgokat. Anyám mindig azt mondta: „már megint gömbölyítesz”. Ez nem önbecsapást jelent, hanem egy olyan gondolkodási módot, amikor a hiány

arra készítet, hogy eltávolodj magadtól, a fájdalomadtól, és megpróbáld nagyobb összefüggésben is meglátni a problémát. És akkor a hiány már nemlétezővé válik, jobban mondva átminősül, valami másnak, újnak a részeként vagy kezdeteként jelenik meg. Ezt akár a jelen pandémiás helyzetre is érthetjük, hiszen ebből a karanténlétből is megpróbáltam kihozni a legjobbat.

Egyébként szerintem a hiánytapasztalat a szocializmusban felnőtt generációk alapérzése. Én már a Kádár-korszakba születtem bele, mégis alapvetés volt a hiány megélése, legalábbis az „itt valami nincs rendben” rosszérzése. Ennek a hiánynak a pótlására kezdtem kamaszkoromban keresni valamit, bármit, mert nem tudtam elfogadni, kognitív módon feldolgozni a materialista ideológia eszmerendszerét. Egyszerűen nem volt logikus az az anyagba zárt világ, amit a materializmus és az ateizmus képviselt. Személyes kapcsolódásaim miatt a filozófia-, vallás-, illetve a művészet-, művelődés-

történet volt a keresés kézenfekvő iránya. Érdekes módon az, hogy írjak, eszembe sem jutott, viszont tizennégy évesen már Hegelt és Augustinust bújtam, no nem annyira világ-megváltásból, hanem szerelemből: egyszerűen meg akartam érteni, mit beszél a fiú, akit szerettem, és aki filozófia szakra készült. Innen már csak egy lépés volt Debrecen és a *Biblia* megismerése, ami teljesen megváltoztatta az életemet. A protestáns teológia és gondolkodásmód, elsősorban Barth, Tillich, Bultmann, majd később Bonhoeffer átformálta a gondolkodásomat. Mindezek ellenére Luther kegyelem-tana jóval közelebb áll hozzám, mint Kálvin kettős predestinációja, amivel másfél évtizeden keresztül küzdöttem, de mostanra kiegyeztünk egy teológiai döntetlenben. Ezért is végeztem el az Evangélikus Teológiát, ám ettől függetlenül vallásom szerint református maradtam és maradok.

– *A kezdetektől nagyon különböző típusú szövegvilágokat teremtessz, s ezek a szétágazó, ugyanakkor sajátos átjáróik útján egymás felé is tartó világok egyidejűleg léteznek egymás mellett. Átjárhatóságuk egyik nyilvánvaló alapját adja a múlt iránti érdeklődés. Megjelenését tekintve jellemzően a jelen felől, a palimpszeszt működési módját, jelen és múlt sajátos viszonyulását modelláló módon, miszerint az utóbbi csak részlegesen mutatkozhat meg az emlékező előtt. A jelen a múlt megőrzött szövedékeiből áll össze, az egyes rétegek, megmaradt fragmentumok külön-külön nem, csak együtt értelmezhetők. Első nagyobb formáid közelmúltunk kutatásának eredményeiként rögzítik ennek tapasztalatát. Mi fordította az érdeklődésedet a 20. század folyamatai, koncentráltan a holokauszt sok tekintetben cezúrát jelentő időszakára felé? Hogy már az első könyvekben ott vannak a később erőteljesen alkalmazott megoldások (a saját nézőpontú narratívák kezdeményei), mennyiben következett a kutatás metodikájából, s mennyire esztétikai megfontolásokból?*

– A holokausztkutatás, az identitáskeresés az önmagamra ismerés része volt, de ennél jóval

távolabbra vitt. Több mint nyolc éven keresztül készítettem mélyinterjúkat olyan idős emberekkel, akik a vészkorszak idején voltak gyerekek, és Sztehló Gábor evangélikus lelkész bújtatta őket. Katartikusan ért minden alkalommal, amikor szembesültem vele, hogy egyazon eseményt, mondjuk, ugyanazt a bombatalálatot vagy nyilas razziát mindenki másként, de tényleg egészen másként élte végig. Egy idő után már „vadásztam” ezekre a különbségekre, hiszen például a Bogár utcai otthon cselekménylancát már rég fejből tudtam, mégis, vagy éppen ezért, elképesztően izgalmasak voltak azok a nüanszok, mikrotörténetek, amelyek a mélyinterjúk során előbukkantak a múltból.

Ennek az időszaknak az irodalmi lenyomata a *Madárkenyér* című novelláskötet és a *Te csak tánczolj szépen* című regény, amely a Jelenkor Kiadónál jelent meg. Mindkét történet valójában az elhazudott múlt és jelen problematikáját tárgyalja, pontosabban azt a kérdést, hogy milyen jelent és milyen identitást lehet felépíteni egy olyan múltra, amit nem ismerünk, vagy amit meghamisítottak, netán hamisan narráltak a számunkra.

Gimnazistaként az ember általában fülig szerelmes, és ha teheti, Erdélyt járja, leginkább stoppal. Én is ezt tettem a nyolcvanas évek elején

– Említett regényed a puzzle-szerkezet körébe utalja a kérdést, egyszerre szimulálva a kirakójáték-folyamatot és működtetve az oknyomozó történet műfaji kódjait. A puzzle-halmaz, a sok egyéni történetfragmentumon belül felbukkanó megannyi „szövegtörmelék” – Törvény- és zsidótörvényrészlet, zsoltár-, kuplé- és musicalszöveg, archaikus népi imádság-parafrazis, bibliai töredék stb. – nemcsak a nézőpontok közötti dialogicitás fenntartásában játszik fontos szerepet, de az egyes elemek, előhívó, illetve ráutaló erejüknél fogva, magas fokú sűrítettséget is képesek biztosítani a szövegnek.

Ekkor költöztünk Kiskunfélegyházára, még mindegyik gyerek kicsi volt. Azóta mind felnőttek. Kiskunfélegyháza (1998)

Fontos alkotástechnikai sajátosága írásművészednek, hogy egyszerre törekszik a kifejezőmód intenzitásának határokig vitt növelésére és az izgalmas, az olvasói érdeklődést végig fenntartó mesélési módra. Miért tartod fontosnak ez utóbbit, miért kitüntetett szempont nálad a sűrűsége törekvés mellett a cselekménymondás mikéntje?

– Már az első műveimben megjelentek azok az elemek, amelyek azután meghatározták az irodalmi stílusomat. Ennek a hangnak a meg-

találásában és kiérlelésében sokat segített a Szabó Magdával való levelezés, valamint Réz Pál és Závada Pál szerkesztői szeme, akik az első novelláimat nyesegették. Nem igazán engedtek mellébeszélni. Egyébként is tömény szövegeket írok, főleg, ha novelláról van szó, de a mai napig ugyanúgy „visszahallgatom” a szövegeimet, ahogyan Szabó Magda tette és kérte tőlem. Ha megvan a szereplő képlete – ez is az ő kifejezése –, akkor egyszerűen meghallom a hangját, és innentől tudom, hogyan beszél. Az irodalmi szövegeimben nem a dialóg, hanem a tudatszöveg a hangsúlyos, tehát minden szereplőmnek a saját autokommunikációs rendszerét kell megalkotnom. Az autokommunikációnk azonban jobbra fragmentumos, ritkán mondunk magunknak nagymonológokat, beleíródnak különböző kulturális elemek, akár dalok, versek, bibliai idézetek vagy felszakadó emóciók, filmrészletek, sőt illatok, ízek, hangulatok. Ennek a töredékekben megjelenő tudatvilágnak kell minden esetben megtalálnom azt a tükrözési módját, amivel az olvasó számára is érthető és élvezhető lesz a megalkotott mű. Ezért szükséges a sűrítés, mert ha eleresztem a szereplőim tudatfolyamait, akkor egy novella akár több száz oldalon keresztül is tarthatna, és teljességgel befogadhatatlan lenne. Az erős húzás mindig jót tesz a szövegnek. Én magam is szeretem meghúzni a szövegeimet. Ebben megint csak Szabó Magda volt jó mesterem, és férjem, Miklya Zsolt költő is sokat segít a mai napig. Sohasem tartottam „szentnek”, érintetlennak a szöveget. Az a fontos, hogy „jó szöveg” legyen, és igen, főleg a novellánál, hogy üssön. Szeretem a novella végén bevinni a gyomrost, kicsit padlóra vinni az olvasót, és ehhez nem árt a kemény, feszes szövegtest sem előkészítésként.

Ehhez a munkamódszerhez azonban idő kell. Sok idő. Hagyni kell, hogy a karakterek megszólaljanak a fejemben, hogy tisztán halljam a hangjukat. Szabó Magda ezt úgy mondta, hogy „kotlani kell” az anyagon. Én leginkább

a belemerítkezés szót használnám a szó konkrét és átvitt értelmében is. Fejben írni (értsd: kotlani a szövegen) legjobban úszás közben tudok. Ezt az időt a napi úszás biztosítja, nyaranként pedig a tenger. A novelláim egy részét Nagymaroson írtam, a tunéziai „nyaralásaim” során már két regényt is megalkottam fejben: az egyik az *Ecsedi boszorkány*, a másik egy disztópia-trilógia, amelynek az első kötete várhatóan 2022-ben jön ki a Móránál *Vérvonal* címen.

– *A korábban annyira hangsúlyos rövid formákat egy idő óta mintha teljesen átvennék a nagyobb írói koncepciók. Pedig a novelláid minden évben ott vannak az antológiaválogatásokban, alkotói pályázatokon nyernek díjakat. Ez azt jelzi, hogy folyamatos a kapcsolatod a műfajjal, mégsem adtál ki új kötetet 2007 óta. Vannak-e a látható felszín alatt olyan mozgások, amelyek mégis valamilyen kötetszerkezézés felé mutathatnak?*

– Volt egy évtized, amikor nem publikáltam irodalmi lapokban, novellákat, szépirodalmi regényeket sem írtam, hanem elsősorban gyermek- és szakkönyveim, valamint publicisztikáim jelentek meg. Sokféle oka volt ennek, de a legfőbb talán az, hogy diplomát kellett adni az öt gyerekünk kezébe, és pénzkereső szöveg munkát kellett végezniem. Másrészt – hogy teljesen őszinte legyek – azokban az években, amikor rendszeresen publikáltam, volt néhány olyan „betartás” a „szaktársaktól”, amit nehezen emésztettem meg. Akkoriban öt kamaszgyerekekkel, a gazdasági világválság közepén akadt éppen elég dolgom, így nem volt se kedvem, se energiám az irodalmi pozícióharcra. Őszintén? Elengedtem azt, hogy én szépirodalmat is tudok írni. Szerencsére a férjem nem engedte el, és sokszor szinte könyörgött, hogy írjam le, ami a fejemben van. Pont egy évtizeddel a *Madárkenyér* megjelenése után a Spanyolnátha Hajnóczy- emlékszáma mozdított ki ebből a katonai állapotból, mert Hajnóczy az önmeghatározásom része. Igazság szerint Zsoltot kérték fel, hogy írjon az emlékszámba, de engem úgy megmozgatott ez a dolog, hogy meg-

Szeretek dedikálni, találkozni az olvasókkal. Sokszor meglepődnek, mert a könyveim alapján másmilyennek – talán komolyabbnak – képzelnek el (fotó: Gazsy Csaba)

kérdeztem Vass Tibit, nem írhatnék-e én is valamit. Teljes megdöbbenésemre igennel válaszolt, sőt valami olyasmit mondott, hogy nagyon örülne, ha végre újra olvashatna tőlem valamit. Ezen teljesen megdöbbsentem, mert én tényleg azt hittem, hogy rám már senki sem emlékszik az irodalmi életben. Amikor azután beavagották ezt, *A csahos* című novellámat *Az év novellái* közé, átszakadt az a gát, amit tíz évig építgettem. Nem írok sok novellát, mert időm még mindig nincs túl sok, és a novellával bizonyos tekintetben legalább annyi foglalkoznivaló van, mint egy regénnyel, de lassan összeáll megint egy kötet. Most az Anyeska-novellákon dolgozom, amelyek elindításában a legidősebb fiam is szerepet játszott. A rendszerváltás idején egy békési ezer lelkes kisfaluban voltunk tanítók Zsolttal, imádtuk, és rengeteg sztorink van abból az időből. Egy különleges, abszurd világ volt az, ott a szó szerinti semmi közepén, a lét és a nemlét határán. Egyszer egy családi vacsoránál Ecsegről sztoriztam éppen, amikor a legnagyobb fiam megszólalt: „Ecsegfalva a kis magyar Macondo. Miért nem írod meg?”

Úgyhogy elkezdtem írni Ecseget, ami a novelláimban a Kendereske nevet kapta. Ezek a novellák is valóságalapúak, de a gyerekek má-

A közös alkotás hozott minket össze Zsolttal. Azóta is folytatjuk, több mint harminc éve (fotó: Kalocsai Richárd)

gikus vagy éppen misztikus realizmusán keresztül tükrözik a nyolcvanas évek pusztai népének életét, mindazt, ahogyan a rendszerváltás átdübörög a fejük felett.

– Történelmi regényed, Az ecsedi boszorkány, nem a múlt század végi kísérleteknek a historiográfiai kétely érvényesítésében érdekelt formáit írja tovább. Határozott célja ugyanakkor, hogy a referencialitásigény fenntartásával – imponálóan gazdag forrásanyagra támaszkodva – azokkal a rögzült képekkel és történelmi sztereotípiákkal folytasson vitát, amelyeket a századelő regényei alakítottak ki a kor meghatározó alakjairól. Mindezt úgy, hogy a történetmesélés választott értelmezői pozíciója a női perspektívát juttatja szerephez: két főúri asszony nézőpontjából láttatja azokat az eseményeket, amelyekben magánéletek és az ország sorsa, politika és intimitás fonódik össze szétszalazhatatlanul. Miért a nézőpontválasztás? Különösen a férfikarakterek ábrázolásának tükrében körvonalazható-e mögötte valami üzenet?

– A regény születése szorosan összefügg a reformáció 500. évfordulójával, amikor a Magyar Nemzeti Múzeum *Ige-idők* kiállításának egyik installációját volt lehetőségem megalkotni: a reformáció korának gondolkodásmódját kellett megélhetővé tennem a mai fiatalok számára. Ennek a formája egy jelen idejű, ám fikatív csetbeszélgetés volt, amit a reformáció korában élt erdélyi fejedelmekkel folytathattak a fiatalok. A témák nemcsak a vallási, egyházi, politikai kérdéseket ölelték fel, hanem igyekeztem minél szélesebb spektrumból bemutatni a kort, így a törökkérdéstől a végvári vitézek életén át a nők helyzetéig vagy akár a boszorkányságig sok minden szóba került. Teljesen természetes, hogy egy ilyen szöveganyag megírásához sok ezer vagy inkább tízezer oldal korabeli szöveget kellett elolvasnom. Ezek jobbra naplók, levelezések, visszaemlékezések voltak, de többek között rábukkantam Török Bálint okmánytárára is, vagy az erdélyi boszor-

kányperek jegyzőkönyveire, amelyek elképesztően izgalmas olvasmányok voltak.

A korabeli tudósításokat olvasva szembesültem azzal, hogy a történelmi hősök arcait egészen másként látták azok az asszonyok, akik velük, mellettük éltek. A feleségük, szeretőik, lányaik. Sokszor sokkoló volt szembesülni a ténnyel, hogy gyerek- és ifjúkorom hősei becsutelt brigantik vagy éppen szadista önkényurak voltak, és hogy azok voltak az igazi hősök, akiknek a nevét meg sem őrizte a történelmi emlékezet, vagy ha igen, akkor éppen negatív színben jelennek meg előttünk.

– *A regény időkezelése és szerkezete sajátos módon reflektál a korra, amelyet megidéz: poétikai játékba hívja a reneszánsz szimmetriaigényét. Szövegszervező elemmé válik a ritmus, a cselekmény, a karakterek, a mellékfigurák, a különös jelentéssel bíró helyszínek, a belőlük kibomló szimbolikus képi háló megképzésében csakúgy, mint a szövevényes rajongás- és átokmotívumok kezelésében. Mindez erős kohézióját biztosítja a két, egymást szabályosan váltó szövegfolyamnak. Nyilvánvaló, hogy a forma mint invenció releváns kérdés számodra, akár csak a differenciált nyelvi világ megképzése a megszólalásmódok nagyon különböző regisztereinek működtetésével. Az írói formálást tekintve lehet-e egyik fontosabb a másiknál?*

– A kiindulási alap mindenképpen a forráskutatás volt, tehát a szembesülés a korabeli szövegekkel. Óriási élményt jelentett olvasni ezeket a szövegeket, különös tekintettel a magánhagyatékokra vagy a boszorkányperek jegyzőkönyveire. A nyelvújítás előtti magyar nyelv olyan széles spektruma tárult ki előttem, hogy sokszor belekábultam. Egy másik szembesülés az volt, hogy mi sokkal prűdebbek vagyunk, mint a reformáció korabeli magyarok. Azt, ugye, tudjuk, hogy talán a magyarok tudnak a világon legcifrábban káromkodni, de amikor egy ilyen veretes káromkodást Török Bálint tollából olvasol, az azért megdöbbenő. Főként, hogy ezek a mondathegyek abszolút megfelelnek a posztmodern szövegek elvárásainak: némelyik mon-

dat közel háromoldalas, tagolatlan, sok helyütt központosítást sem alkalmazó mondatmonstrum, amelyben azonban olyan választékos kifejezésekben rakódnak egymásra a rútság és nemtelenség képei, hogy bármelyik mai szerző összetenné a két kezét, ha hasonlót tudna írni.

Külön élmény volt, hogy a boszorkányperek jegyzőkönyveiben nemcsak a főurak, hanem a köznép szövegvilágát, szóhasználatát is megismerhettem. Elképesztő színesen tudták leírni a szexualitás, a szexuális együttlét mindenféle formáját, és tették ezt oly érzékletesen, hogy bár a szavak jó része már rég kikopott, a szövegkörnyezetben nemcsak a jelentésük, de jelentésárnyalatuk is teljesen egyértelművé vált.

Természetesen ezt a nyelvet nem lehetett rázúdítani az olvasókra, hanem egy olyan szövegvilágot kellett megalkotnom, amely visszaadja ezt a vérbő nyelvezetet – jól és könnyen olvashatóvá téve a mai befogadó számára is.

A regény cselekményszövésénél is teljesen egyenrangú volt a korabeli források és a fikció súlya. Azt szoktam mondani, hogy *Az ecsedi boszorkánynak* nemhogy minden fejezetét, hanem minden bekezdését forrásokkal tudom alátámasztani. De a konkrét történelmi tényeken túl kellett lépni, és egy eleven világot megalkotni, amibe az olvasók is alkotóként léphetnek be. Mert bevallom, a könyvet „interaktív” szántam abban az értelemben, hogy az elolvasása után a befogadó készletét érezen ne csak a továbbgondolásra, hanem arra is, hogy utánakutasson a szereplők későbbi sorsának, illetve hogy felülvizsgálja a saját sztereotípiáit, és módosítani tudja a saját képét a regény hőseiről.

– *Eleven, vérbő reneszánsz világot építesz fel, megjelenítve benne a kor szenvedélyeit, indulatait, színpompáját és mohó életszeretét. Láthatóan szeretsz benne lenni, s mint szerző magad is gyönyörködés a figuráidban. Ez implicálja a kérdést: az alkotás folyamatában értelmezve milyen a viszonyod könyveid karaktereihez?*

Kiskunfélegyházán, Petőfi és Móra városában leptünk végül otthonra
(fotó: Vadócz Dávid)

– Imádom őket. Mindegyiket! Jó, Bethlen Gábort nem, de ez szerintem megbocsátható, mert a kutatások során számomra ő volt a legnagyobb csalódás. A férfiak közül Báthory Gábor, Gábriska a kedvencem, de még azt a kurafi Török Bálintot is szeretem. Hogyne szeretném, amikor Török Bálint és Pemfflinger Kata szerelmében az anyám és az apám karakterét és szerelmét írtam meg. Gábriska és Török Kata szerelme sokkal inkább valóságos, hiszen az ő kapcsolatukról, szerelmük alakulásáról gyermekkoruktól kezdve rengeteg tanúvallomást olvastam a boszorkánypörökben. Nem véletlen, hogy a könyv narrátora Török Kata, az ecsedi boszorkány. És bár ez a szál tűnik a legmisz-

tikusabbnak, sajnos mégsem az. A vádak, amelyekkel Török Katát halálra ítélték, mind elhangoztak, sőt még annál cifrábbak is, mint amiket leírtam. Pedig ennek az asszonynak nem volt más bűne, csak az, hogy képes volt a férfiak gyámkodása nélkül egy fél országnyi birtokot irányítani, és mert őszintén szerelmesnek lenni. Képes volt egyszerre hallgatni a szívére és az eszére is, kellően önérvényesítő volt, és kellően nagy vagyonnal rendelkezett ahhoz, hogy érdemes legyen ellene egy boszorkánypört indítani.

– *Úgy tudom, most is egy történelmi regényen dolgozol...*

– Igen, és ez is szerelemregény, de nemcsak a szó klasszikus értelmében, hanem alkotói szinten is. Ehnatonról írok könyvet, akibe nagyjából tízéves koromban szerettem bele, de mélységesen. Először a radikalizmusa, az újító elméje ragadott meg, de most már, visszatekintve, úgy látom, hogy az Ehnaton-szerelmem is az istenkeresésem korai, gyermeki megnyilvánulása volt. Szerintem egyértelműen filozófus-teológus zseni volt, aki szinte szimbiotikus kapcsolatban élt a „jobbik felével”, Nefertitivel. Ám amilyen radikális változtatásokat hajtott végre Ehnaton az óegyiptomi vallásban, gazdaságban és kultúrában, olyan szélsőséges a megítélése is. Éppen ezért nagy kihívás ez a regény.

– *Akaratlanul és újra a hiátus szó jut eszembe, amikor egy másik világra gondolok. Az írás nálad a gyermeki igények kielégítése mentén indult, s ez a szempont ma is alakítója nemcsak az életednek, de írói világodnak is. A jó gyerekirodalom elkötelezettjeként hogy látod, mennyiben változnak napjainkban maguk az igények, s mi az, ami közöttük eredendően öröknek mondható? De meg is fordítanám. Melyek a te legfontosabb szempontjaid a gyerekszövegeid alakításában?*

– A gyerekirodalom volt a kezdet, de itt is a hiátusok betöltésére törekedtem. Mindig is, kamaszként, felnőttként is nagyon intenzíven tudtam megélni mások szenvedéseit, problémáit, vagy akár csak „hiányállapotát”. Az egyik

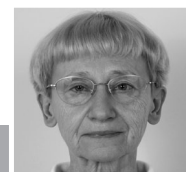
fő problémám, amire választ szerettem volna kapni Szabó Magdától (persze sosem kaptam), hogy hogyan lehet ezt kibírni. Hogy lehet elhordozni, hogy sokszor mélyebben beszélgetnem sem kell a másik emberrel, meglátom a képletét, valahogy tényleg látom a hiányait, mindazt, amitől szenved, amitől nem kerek a világa. Ez a „látás” a gyerekek felé még erősebben él bennem. Amikor tanítottam, rettenetesen szenvedtem az iskolai keretek között, mert én magam is együtt szenvedtem a gyerekekkel. Éppen ezért kezdtem, vagyis kezdtünk el Zsolttal egy olyan komplex, összművészeti alapú módszerrel dolgozni, amiben a gyerekeknek nem szenvedés, hanem felszabadító játék a tanulás. Nagyon hálás vagyok Istennek azért, hogy így, immár a hatvanadik életévünkhöz közeledve, lehetőséget kaptunk a Református Tananyagfejlesztő Csoporttól, hogy az alsó tagozatosoknak szerkesztett szöveggyűjteményeink mellé kidolgozhatjuk módszertani segédanyagainkat, amelyek ezt a fajta pedagógiai gondolkodást hivatottak átadni a pedagógusoknak.

Visszatérve a gyerekirodalomra: egy gyerek-szöveg megalkotásához számomra mindig fontos felismerni azt a hiányt, amit megkísérlek kipótolni a szöveg megalkotása során. Nem kell itt feltétlenül nagy problémákra gondolni, csupán olyan dolgokra, amelyek a gyerekek számára napi gondot jelentenek. És akkor már ott is vagyunk a kulcskérdésnél: hogy ami nekünk, felnőtteknek nem nagy ügy, az a gyerek számára életmeghatározó lehet. És mi, felnőttek legtöbbször nem vesszük komolyan a „gyerekes” problémáikat, éppen ezért nem is nagyon beszélgetünk róla. Az én írói identitásom, szülői attitűdöm, pedagógiai hozzáállásom lényege éppen az, hogy komolyan veszem a gyerekeket, a problémáikat, az általuk felvetett kérdéseket, hogy nincsenek tabukérdések, mindenről lehet és kell is beszélgetni. Ez a problémacentrikuság nem zárja ki, hogy a szöveg ne legyen humoros. Sőt! Humorban oldva a legnehezebb problémákról is könnyebben lehet beszélni.

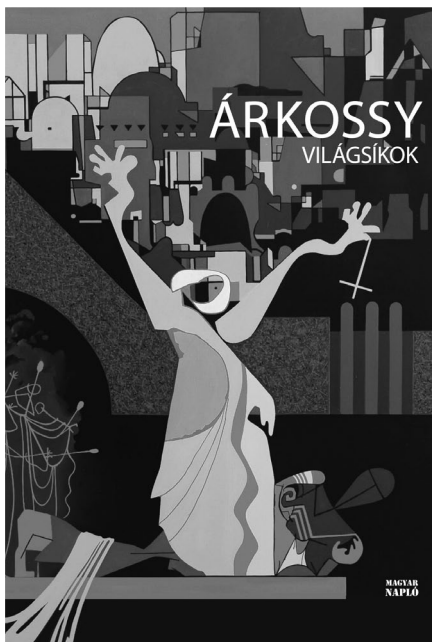
– Tudom, hogy jelen interjúban nem az életedre, kifejezetten szövegeid világaira kellene irányulnia a figyelemnek, mégsem állhatom meg, hogy utolsó kérdésként ne érintsek egy rajtuk kívül álló szempontot. Annál is inkább, mert abban a sokrétegezettségű szimbiózisban, amelyben nálatok egymást írja élet és irodalom, nem is biztos, hogy kívülségről van szó. Hogyan befolyásolja az íráshoz való viszonyodat a Miklya-műhely, az, hogy ebben a családban élsz és dolgozol?

– Zsolttal szinte mindenben alkotótársak tudunk lenni, legyen az népi iparművészet (amiben szintén elég sikeresek voltunk fiatal korunkban), pedagógia, módszertan, teológia, irodalom, vagy éppen a saját gyerekeink felnevelése. Aki ismer minket, tudja, hogy két enygyire különböző embert, mint mi vagyunk, talán még nem hordott a hátán a föld, mégis... Mi így egészítjük ki egymást. Mészöly Miklós egyszer azt mondta, hogy elég egy alkotó ember a családban. Nálunk hét van belőle, mert a gyerekeink is alkotómunkát folytatnak. Van, aki az irodalom területén, vagy a filmben, grafikában, más a pszichológiában, egészségügyben, pedagógiában, vagy éppen a nemzetvédelemben. Nem az számít, hogy mely területen dolgozunk, hanem az, hogy kreatívan, innovatív módon nyúljunk az anyaghoz, legyen az film, irodalmi mű, grafika, az emberi test és lélek, vagy akár a nemzetvédelem.

Luchmann Zsuzsanna

Luchmann Zsuzsanna
(1956, Kiskunfélegyháza)
tanár

Glossza színes tinták festőjéről

Hegedűs Imre János
(1941, Székelyhidegkút)
író, irodalomtörténész,
Budapesten él

Árkossy István: *Világsíkok. Ábrázolás és tükrözés.*
Magyar Napló, Budapest, 2020.

Ha túl nagy a tét, ha túl nehéz a feladat, megrebberenhet a lélek, gátlás fékezheti az agyat: Árkossy István monumentális képalbumáról, szellemvilágáról, a róla készült írásgyűjteményről egy-két oldalas jegyzetet, recenziót írni istenkísértés. Felvillannak ezzel a pompás albummal rokon kiadványok, a *Képes Krónika*, Mátyás Corvinái, a millenium aranybetűs lexikonjai, de az nem segít, a hasonlat kisiklasztja sínról a szerelvényt.

Akkor jobb – a vizsgálódás első fázisában – eltávolodni, elfordulni a tárgytól. („Ó, tarts ki addig lélek, védekezz!” – tanultuk a Klasszikustól.) Induljunk kalandútra!

Van egy liget, van egy lugas, amelyik a véletlen szeszélyes játéka folytán itt maradt az *aranykorból* rideg századunkban. Kosztolányi ennek az oázisnak a neve. Legyen riadalmunk idejére Kosztolányi a menedékünk.

A rebbenés állapotában ívfényhez hasonlatos képzettársításunk támad, rátaláltunk Árkossy István lelki rokonára, a színes tinták költőjére, az *Akarsz-e játszani?* halhatatlan gyermek-emberére, a *Hajnali részegség* fényoszlopára, akinek megadatott a látás képessége, szemtanúja lehetett annak, hogy „az égben bál van, minden este

bál van”; de nemcsak látta, hanem legyűrte a végtelen űrt, és vendége lett „egy nagy ismeretlen Úrnak”.

Kell földi ember számára nagyobb elégtétel? Van porhüvely számára nagyobb ajándék?

S még mindig fogva tart a liget, az aranykor oázisa. Megtudjuk itt azt is, hogy miképpen alkot Árkossy: „Krikszkrakszokat, japán betűket írnék / s egy kacskaringós, kedves madarat.”

S ha ez túl egyszerű, ha ez szimplifikáció, akad a Kosztolányi-oázisban olyan vízió, amely rejtélyes, akár csak a kolozsvári Mester legtöbb képe: „Egy csipkefátyol / látszott, amint a távol / homályból / gyémántosan aláfoly”.

Semmiben sem különbözik ez a metafora Árkossy képeitől. Lászlóffy Aladár amúgy is azt állítja a mottónak kiemelt szövegrészben, hogy Árkossy „látásmódjának legmegfelelőbb rokonítása a költői képpel eshet”.

Ezek után vissza lehet térni a vizsgálódás tárgyához, magunkra ölthetjük a szakma fegyelmét, és megkíséreljük körülírni a pompás kiadványt.

Elavult, szép szavunk a *külsín*. Az esztétikailag kifogástalan külalakot jelentette valaha. Árkossy István híres könyvcsináló. Talán ő sem

tudja, eddigi életében hány könyv címlapját tervezte meg, hány kötetet illusztrált. Önmagának, az egész életművét összegező albumának sem alkothatott hétköznapi. A külső borítólapon döbbenetes festménye, a *Néró felgyújtja Rómát*, belül, a könyv támlája lilásbordóba átjátszó, melegbarna, fenn, az oldal felső felének közepén aranycsík. A fenség, a méltóság jele, jelképe.

Nem ok nélkül időzünk a külső formán, a mai kiadványdömpingben ömlik szembe velünk az igénytelen, a jellegtelen, az ízlésficamokkal, sebtében elkészített könyvek áradata, legyen végre egy nagy kivétel. Árkossy albumát öröm kézbe venni, kellemes bizsergés fog el, ha ujjbegyeinket a ritka finom papíron végighúzzuk, ha forgatásakor világok sokasága tárul fel a szemünk előtt. Stílusosan, a hűség jelekén szülővárosának ajánlja a kiadványt: Kolozsvárnak.

És most következik az értékelés, az elemzés nehezebbik fele. A feltörhetetlen dió.

Grafikai bravúrral két részre osztott minden oldalt: a szélen, a margón fekete-fehérben a munkái, olajfestmények, rajzok, szénrajzok, tus, belül, a lap belterén írók, költők, szakírók, képzőművészek kommentárjai.

Gyenge a szó. Nem kommentárok. Esszék, versek, prózaversek, laudációk, kiállítás megnyitó beszédek arról, hogy milyen Árkossy István művészvilága. Negyvenkét írás szerzői keresik hévvel, tüzesen, higgadtan, lelkesen, tudósok módjára elmélyülten a „zárnyító szót”, azt, hogy miért szép a színeknek, a formáknak, az alakzatoknak ez a zseniális kavalkádja.

Botrány, ha csak néhány szerzőt emelünk ki, mégis muszáj: Lászlóffy Aladár, Páskándi Géza, Páll Árpád, Kántor Lajos, Banner Zoltán, Király László, Szokolczay Lajos, Kenéz Ferenc, Jánosi Zoltán, Zalán Tibor... A szellemi birkozás, a költői szárnyalás, az alkotó vajúdas tollforgatói. S hogy miről írnak a méltatók, az értékelők? Kössük csokorba a Tejutat, és meg tudjuk.

Jobb szót ejteni a margóról. (Ismét az irodalom: Ady Endre *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című írása juthat eszünkbe.)

Döbbenetes gondolat motoszkálhat az olvasóban. Kérdés az, nem is gondolat. Miért közölte Árkossy fekete-fehérben színes festővilágát? Azért, hogy lássunk röntgenképet. A munkák belső szerkezetét látjuk meg így, a gerincsigolyákat, a bordákat, a medencecsontokat, a nyakszirtet. Szubjektív ez a kijelentés, cáfolatával tovább világosodhat ez a dzsungelvilág.

De részesülünk színvilágban is. Az album 103. oldalán beszédes a 2. fejezet címe: KÉPTÁR.

Tanácsos emelkedett lélekkel belépni ide. Már nemcsak az olvasó hivatalos, vendég itt minden jó lélek, koldus és királyfi egyaránt. És tanácsos elfeledni a betűt. Szakértők írják, Gutenberg óta betűfertőzésben élünk. Vissza a képhez, az ábrához, a rajzhoz!

Árkossy színvilágáról nyilatkozni rövid jegyzetben szentségtörés. Monográfia-téma. Azt a meggypirosat, azt a kobaltkéket, azt a derengést jelző-hordozó szürkésfehéret, amellyel ő dolgozik, kevesen tudták kikavarni. S úgy társítani a feketét, a kéket, a pirosat... Hagyjuk a monográfusra!

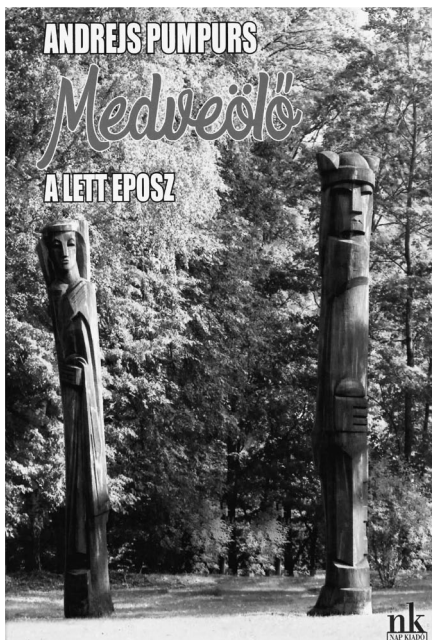
Műfajok sokfélesége sorjázik a KÉPTÁR-ban olyan gazdagon, amely bőséggel ritkán találkozzunk: olaj, tus, ecsetrajz, ceruzarajz, szén, aquatinta, olajgrafika, vegyes technika, farost...

Életműösszegezőnek szánta a szerző a kiadványt, ezért PÁLYAÚT címmel életrajzot közöl (angolul is!), és kiállításokról ad hírt. Bizonyára szeme előtt lebegett a *poeta doctus* szorongó, szorongató dilemmája: „A mindenséget vágyom versbe venni, / de még tovább magamnál nem jutottam” (Babits).

Árkossy sem jutott túl önmagánál, de ez éppen elég. Látta, hogy „az égben bál van, minden este bál van”; s ő vendége „egy nagy ismeretlen Úrnak”.

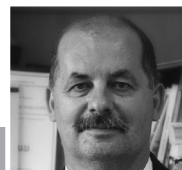
Hátha általa mi is.

Hegedűs Imre János

„Medveölő útnak indul”

A lett nép eposzának magyar kiadásáról

Minya Károly
(1963, Kiszvárd) nyelvész,
egyetemi oktató,
Nyíregyházán él

Andrejs Pumpurs: *Medveölő. A lett eposz*
Nap Kiadó, Budapest, 2020.
Fordította: Puszta János

Puszta János nyelvész újra szépirodalmi kuriózummal lepte meg olvasóközönségét (legutóbb a szetukról szóló tetralógiájáról számoltunk be), lefordította Andrejs Pumpurs (1841–1902) *Medveölő* című eposzát, amely a lett irodalom kiemelkedő alkotása. Ez a mű a balti-tengeri régió eposzalkotási láncolatának harmadik tagja a finn *Kalevala* és az észti *Kalevipoeg* után. Pumpurs tudta, hogy egy eposznak milyen nagy szerepe van a nemzeti öntudat erősítésében, a nemes érzések fenntartásában, és egyúttal hozzájárul a nemzeti irodalom fejlődéséhez is.

A fordító bevezetője, az *Előszó és töprengések* című rész nem szokványos, ugyanis nagyon részletes háttérként szolgál a „tudós olvasónak” is, mivel a szerző életútján és az eposz bemutatásán kívül alapos és helyenként filológiai tájékoztatást ad a korábbi *Medveölő*-fordításokról. Így megtudhatjuk, hogy az angol nyelven kívül lefordították finn és orosz nyelvekre is. Magyarul ez idáig csupán Képes Géza átültetésében jelent meg egy részlet: a 6. ének utolsó 163 sora. Az egybevető formai elemzésen kívül olvashatunk itt az eposz (valós, mitológiai, kitalált) helyszíneiről is, valamint arról a dilemmáról,

hogy a hősök neve fordításként alkotott vagy eredeti legyen.

Természetesen a legfontosabb magának a műnek a teljes körű magyarra ültetése (az első ének címe: *Az istenek gyűlése*), amely így veszi kezdetét. „Az egek kék boltozatján, / Pêrkuonsz gyönyörű várában, / ahol örök fény tanyázik, / a jókedvnek nem szakad vége, / gyűltek a balti istenek, / hogy meghallgassák Likteniszt, / aki dönt a tarka élet / szép és ínséges napjairól.” Mint sok más eposzban, itt is egy központi szereplő, *Medveölő* alakja köré koncentrálnak az események, aki különböző, a gonosz erők ármánykodása miatt veszélyes kalandokon megy keresztül, küzd a hódítókkal a népe függetlenségéért, és végül elpusztul. Pumpurs 1888-ban adta ki az eposzt, amely a rendkívüli erejű *Lâčausis* [Medvefűl(ű)] legendáján alapul. Ahogy a nemzeti irodalmak úttörői másutt is, ő is a nép szóbeli hagyományaira, az íratlan irodalomra támaszkodott. Felhasználta a lett folklór elemeit, motívumait, de irodalmi hagyományokat és más népek eposzainak elemeit is.

A cselekmény kiindulópontja egy olyan történet, amely a szerző születési helyén volt ismert

egy Medvefülűnek nevezett fiatalról, akit az őserdőben nevelt medveanya, és akitől a füleit és hatalmas erejét örökölte. Tudták ezt a vesztét okozó ellenségei is: „Medveölő medveanyától / erdő mélyén született, / hol az istenáldott apa / magányosan édegett. / Az anyjától medvefület / és erőt is örökölt; ha valaki a medvefület / küzdelemben levágja, / nagy ereje azon nyomban / akkor el is hagyja őt!” Az eposz igazából mese egy csodálatos képességű hősről, aki egy szerelmi kapcsolat révén tudomást szerez egy átokkal sújtott ősi lett várról, amelyet megszabadít a gonosz varázstól, és a víz alá süllyesztett vár felemelkedik a napfényre. Ezután minden tudását a népe javára fordítja, és küzd a megszállók és az általuk terjesztett új hit ellen. Medveölő hazafias, bátor, erős, becsületes, természet szerető, nemzeti hős. Megtestesíti a lett nép erejét és erényeit.

Az eposz hat énekből áll, rövid tartalmát az alcímek pontosan adják meg. Így például a *Második ének* élén a következők szerepelnek: Medveölő első hőstette – Medveölő útnak indul a tudós várába – Aizkrauklisz lánya – Az ördög átka – Sztaburadze és leánykája – A Fanyűvő. A mű csúcspontja természetesen az utolsó ének, amely elsőként szól a Líguo-ünnepéről, majd a fejedelmek gyűléséről, amelyen kiderül, hogy az idegen megszállók, a német lovagok betörték az országba. A végső összecsapás előtt kettős esküvőre kerül sor, Medveölő Laimduotával, Fanyűvő pedig Szpídalával kel egybe. Áldásképpen ilyen szavakat mondtak nekik: „Úgy, ahogy a vékony inda / körbefonja a tölgyet, / úgy fonja körül a menyasszony / a maga szántóvetőjét!” Medveölőt természetesen csak az ármány tudja legyőzni, az árulók és a cselszövők gaztette. A sötét bőrű német rablólovag, akit boszorkány anyja szült, a vendégeskedés során bajvívásra hívja Medveölőt. „Medveölő a lovagot / taszi-

totta a mélybe, / de a páncéltól megingva / őt is magával rántotta – / felmorajlott a folyóvíz, / felcsaptak a hullámok, / és mind a két bajvívót / elnyelte ottan a mély.” Azóta a „Hajósok időről időre / járva a Dűna folyót / két férfit látnak éjjelkor / birkózni a meredélyen; [...] Medveölő ez, ki itt küzd / az idegen ellenséggel, / Laimduota a várból nézi, / várva, hogy győz Medveölő. / Eljön egyszer a pillanat, / hogy majd az ellenfelét / a mélységbe letaszajtja, / belefojtja a vízbe – / a népre új idő köszönt, / s akkor szabad lesz a nép!”

Az eposz verselése minden kötöttsége ellenére leginkább a szabad vers hatásaival adja, bár olvasáskor néha az ütemhangsúly idéződik fel.

Pusztay János fordítása, annak nyelvezete természetes és ugyanakkor veretes, közérthető és metaforikus. Tökéletesen megtalálja az egyensúlyt a nyelvi kifejezés rétegei között, így élvezetes, magával ragadó olvasmányt ad az olvasó kezébe. Az igényes kiadású kötet borítóján Medveölő és szerelme, Laimduota Lielvardében álló, fából készült szobra látható.

Minya Károly

A Sátor megépítése (olaj, vászon)

Tamás Menyhért két új kötete

Bakonyi István
(1952, Székesfehérvár)
irodalomtörténész,
József Attila-díjas

Tamás Menyhért: *Trianon szédületében; Utazás Bekóciába, Halparádé*, Nap Kiadó, 2020.

Az immáron nyolcvanesztendő Tamás Menyhért életműve a kerek születésnap idején két új kötettel gazdagodott: a *Trianon szédületében* című verseskötettel, valamint a kettős című (*Utazás Bekóciába, Halparádé*), gyermekverseket tartalmazó könyvvel. Az igazsághoz tartozik, hogy csak részben újdonság mindkét kiadvány, hiszen a felnőtteknek szóló versek között vannak régebbiek is, a gyermekeket célzó szellemi ajándék pedig második kiadásnak számít a mintegy másfél évtizedes megjelenés után.

Mindegyik esetben fontos az életrajzi háttér. Az egyikben azért, mert a hadikfalvi székely származék egész életét meghatározta a száz évvel ezelőtti döntés. A másikban pedig azért, mert a költő szerint is az Angliában élő unoka volt az ihlető. Két különböző létező, bár a hazakeresés összetettsége akár rokon vonásként is értelmezhető. (Bekócia persze képzeletbeli ország, bár nem nehéz benne fölfedeznünk a brit hatásokat...)

A *Trianon szédületében* lírai anyaga példásan szerkesztett módon tárja föl a tragikus történelem okozta lelkületet, az egész életutat befolyásoló történéseket, amelyek a lírában és az

epikában is számos Tamás Menyhért-művet segítettek világra. Megjelenik a kételyek okozta fájdalom kifejeződése is több helyen. Két vers foglalja keretbe a kötetet: a *Bukovina* és a *Nincs valahol*. A „hazának hitt haza” megnevezésétől addig, hogy kimondja: „...e hazátlan haza a Hazám!” E két pont között feszül a kötet íve, miközben a költő felelősen emlékezik és emlékeztet – a megszenvedett időben, gyakran a verstömörítés szép példáival, a tőle megszórt veretes nyelven és stílusban. Erről a nyelvről így vall: „Nyelv, anyanyelvem, / mindennap megvallott / vallomásom, ha van / fogyhatatlan kincs, / fogyhatatlan kincsem vagy...” Ez a vonalom tartotta meg mindmáig, a szülőföldtől a vesszőfutáson át mai önvalójáig. Ebből a kötetből is látható a csak rá jellemző hang sok megnyilvánulása, művészi eredménye. S az emlékek mellett az „itt és most” tükrözése legalább ilyen fontos számára. Józanul és érzelmekben gazdagon néz szembe a tényekkel, önmagával és a sorssal. A csönd költészetét írja tovább, és ebben bizonyos bezártsága is szerepet játszik. Az őrzők útját járja, fölmutatván az erkölcs jelentőségét. Ír *A harmadik napról*, de itt nemcsak

a feltámadás, hanem legalább ilyen erővel az azt megelőző kínok a hangsúlyosak. Egy nép, egy közösség megfeszítése.

A kötet középponti ciklusa a *Trianon-strófák*. Nem a történelmi bölcselkedés, hanem az emberi-költői fájdalom versei olvashatók itt. Az összmagyar fájdalom versei a megcsönkített hazában. A „kiénekelhetetlen énekek”...A *Ver-sailles* – 2-ben fájdalmas játékot is találunk: „vert száj”, előtte „vér könny”... Remek miniatűr ez a mű, egy-két szavas, pattogó sorokkal. Utána rövid és frappáns strófák jönnek, ilyen telitalálatokkal: „Kattan a kertkapu, enyhül a sóhaj, / csendre int a küszöb, bennebb a szóval, / szív mögé, nyelv mögé, rejtekbe rejtse, / ahol a szó fogan; mindennap-ének, / ahol a virradat másnapot ébred” (*Fogy a szó, Hadikfalvai „idill”, 1923*). A „földönfutás”, az új haza keresésének összetett élményét sokadszor emeli műbe, több lírai és epikai alkotás után.

A megtartó erők és személyiségek küldetését éneklie meg, az őrzők áldozatát. S mindezt belehelyezi a „vesztéig éhes Európa” szervezetébe, miközben a kritikai hang erőteljesen megfogalmazódik. Egy felelősen gondolkodó írástudó szólal meg sokadszor, aki számol a realitásokkal is, de azért újra és újra elsírja bánatát, „íjas ideggel”. Egyik legnagyobb verse a *Temetetlen temetők*. Gyönyörű költői nyelven szól úgy, ahogy Radnóti vagy Pilinszky szól arról a korról. Tárgasságban, áramló versbeszédben. Ilyen részletekkel: „...Döcögtünk sárban úttalan utakon / a kifosztott ég alatt vakon / felsebzett répa-földeken át / ahol a fákig nőtt az iszonyúság...” Apokaliptikus képekben gazdagon ír a rettenetről, egy másik erőltetett menetről. A végcél itt mégsem a halál, hanem az óhaza.

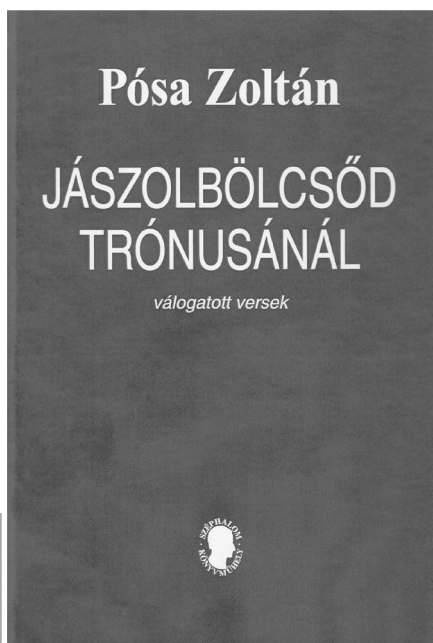
Másutt balladisztikusak a színei, az ósiség nyelvét őrzi meg örök időkre (*Édesanyám, Kiss Emerencia kapcsos könyvéből*). Erős magyarságtudat és a hit jellemzi ezt a szellemiséget. Ez adja számára a reménységet, akkor is, ha folyamatosan emlékezik a tragikus múltra, Trianon

gyalázatára. Teszi ezt gyakran a végsőig csupaszított formában, például így: „Hallgat az arany, / háborúra készül” (*Hallgat az arany*). Két sor az emberiség fő bűnéről. És megidézi Babisot, Illyést, Tamási Áront, akik tágabb értelemben sorstársai voltak, és ugyancsak felelősen szóltak sorkérdéseinkről.

Egy olyan költő szép kötete ez, aki szerelmes hazájába és az anyanyelvbe. A „fogyhatatlan kincsbe”. Ez a fogyhatatlan kincs jellemzi a gyermekeknek szóló könyvet is. Külön kiemelendő a kötet külső szépsége, legfőképpen Lacza Mártának és persze a nyomdának köszönhetően. A tartalma természetesen könnyedebb és derűsebb a Trianon-köteténél. Egy olyan költő műve mindkét itt föllelhető összeállítás, aki minden korosztályhoz érvényesen tud szólni. Az *Utazás Bekóciába* élén ott a *Hívogató*, a hely meghatározása. Egy elképzelt ország teljes életének képe. S ahogy ez a jó gyermekversek esetében igaz: a felnőtt olvasó is lehet „célközönség”. A *Csodavárásban* mindenképpen: „Csoda-csodák csodája, / az éj magát csodálja, / csillagút és sugárfürt, / hajnalra is sugárt szült, / a hajnalló sugárban / bekó-vértű világ van...” Szinte imádságos a vers lelkülete, s mellette ott egy gyönyörű Lacza Márta-mű csillagokkal és templommal.

Humor, játék és derű lengi át ezt a versvilágot, és persze nyelvi-stiláris gazdagság. Mesevilág, olykor valóságos háttérrel. A *Halparádé* hangvétele még könnyedebb. Ritmikai bravúrokkal, önfeledt játékossággal. A természet csodáira irányul itt a figyelem, nem titkolt nevelési célzattal. A halak világa persze emberi ismertetőjegyeket mutat, mint oly sokszor, ha állatokról szól egy-egy mese. Például a *Haldoktorban*, a fura tudor, a bogaras gyógyító alakjában. Vagy a humor a *Potykában*, a horgász megfogásáról. És az is bámulatos, ahogy költőnk ismeri a halfajtákat – de ez már messze túlmutat a kötészetten.

Bakonyi István

Pósa Zoltán: *Jászolbölcsőd trónusánál*
– válogatott versek. Széphalom Könyvműhely,
Budapest, 2019.

Szemes Péter
(1979, Zalaegerszeg)
irodalomtörténész, kritikus,
Kaposváron él

Örök otthonok

Hetven életév jutalomjátéka, az azt kitöltő, minőségi közlések sorát, tetszetős ívű pályát eredményező, tehetség, szorgalom, alázat hármaskörével nyert gazdag lírai tapasztalat esszenciája Pósa Zoltán első válogatott verseskötete. A Széphalom Könyvműhely gondozásában napvilágot látott *Jászolbölcsőd trónusánál* korpusza nemcsak mély hitből táplálkozó, annak erejét büszkén felmutató alkotói tanúságtétel, de a szellemi és lelki haza bejárása, a szülőföld, az otthon és az életet kiteljesítő hitves iránti szeretet és hűség, a nemzeti és családi összetartozás megvallása is egyben. Világos és hiteles értéktár, amelynek kincsei a sötétben is ragyognak, örök fényük biztos eligazodást nyújt, követendő utat jelez.

Elsőként ilyen az isteni ajándékok, az Atya gondviselő szeretetének, a Fiú megváltó áldozatának és a Szentlélek hozzájuk kapcsoló, sorosokkal összefűző kötelékének megbecsülése. A nyitó *Alászállás és visszatérés* egység tévelygőit, bolygó lelkeit a kötet címét kölcsönző kulcsvers gyermekki hősébe vetett bizalom és remény vezeti az igaz ösvényre: „Majd ha felnőtté válsz / Bennünket, gyarlókat / Méltatlanul bár, / De

tanítványaiddá / Halhatatlanokká / Haláloddal teszel / Reménységünk leszel” (*Jászolbölcsőd trónusánál*).

A *Bűnbánó Magdolna megtérése* és a záró *Balatonföldvári fohászok* ciklusokban Krisztus már a bűnök elvevőjeként, igéivel, példájával a Sántától oltalmazóként jelenik meg, hogy végül szépségesen az egyetlen „biztos pontta” (*Jézus*), a Mindenség Urává (*Jézus Krisztus, a Pantokrátor*) emelkedjen. E költői világban természetes az Atya mindenütt-jelenvalósága, kitölti az istenszeretetet, bércein az Ő hívó szavai ekhóznak (*Isten elhív mindörökre*), hozzá visz a Szentlélek hídja (*Óh Lélek...*). A Szentháromság mellett biztos őrző Jézus és mindannyiunk édesanyja, Szűz Mária (*Szentháromság*), aki Babbaként, „Székelyföld virágaként” is szerepel (*Óh Lélek...*), a néphit irányába tágítva a szakrális horizontot.

A *Tedeum Barna Mártának* egység kilenctételes hitvesi hűség- és hálaének. Sorsformáló találkozásuk az álombéli gyermektársak üzenetét teljesíti be (*Barna Mártának születésnapjára*), az „Én vagyok Te / Te pedig Én” egymásba oldódó közösségévé kapcsolódik kettejük életútja (*Barna Márta névnapki köszöntése emlékkönyvek*

stílusában), amelyet az összeláncolt kezekkel mondott ima, az együttesen megvallott mély hit szentel (*Ima Barna Mártának, Tudat, Tedeum Barna Mártának*), fiuk születése pecsétel meg (méltán szól hozzá a *Parainesis Máté fiamnak* atyai tanácsa). Ám nemcsak bünt oldó, a csüggedés pillanataiban erősítő, személyes védangyal, de örök ihletadó, múlhatatlan múzsa is a Másik: „Ó Te szegény / Királyleány / Múzsá-övvel / A derekán / Ki kénytelen / Élni velem / Mint ihlető / Fejedelem” (*Barna Márta névnap-i köszöntése emlékkönyvek stílusában*).

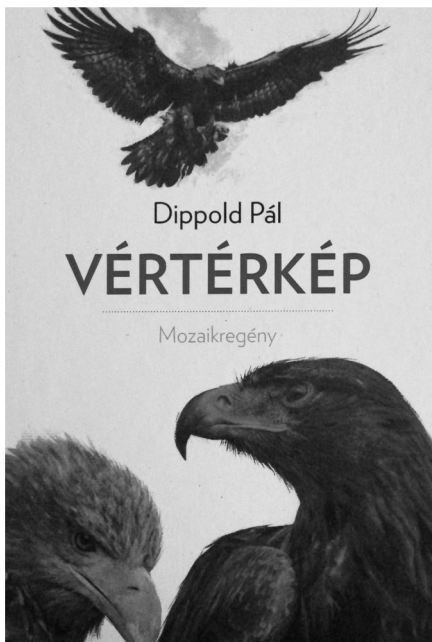
A *Lényeg Rámájáról* ciklus nyitó, mára hangolt fohásza, az *Ima maradásért* a Szentháromság és a Szűzanya, valamint a kedves, a család mellett a haza szeretetének fontosságáról vall. Az *Egy kis kitérő költőverseny után* felidézett vonatútja (Füredtől Budapestig) a Dunántúl tájain vezet végig az olvasói tekintetet, zárlatában megerősítve a pusztuló „falvak és romtanyák” népével, a fülke nagyképű utasa által leszólt szegény nemzettársakkal érzett rokonságot. A „védett vidékek” élményének személyessége (még ha ez esetben csupán magyarságuk képezi is értéküket) a *Magyarország 2018* egység darabjaihoz visz át. Megelevenedik az apa nyomát őrző Nagyvárad (*Partiumi elégia*), az újra bejárt szülőváros, amelyből eltűnt már a régi ház (*Anteusz Debrecenben, A tékozló fiú visszatérése*), a testetleket üdítő tófürdőt ölelő Hévíz és a romlott jelenben (*Magyarország 2018*) a régi tisztaságot testesítő, nyugvó fejedelmet rejtő Pilis (*Árpád ébresztése (Holdvilágárok)*). Tizenhárom képeslapját Erdélyből küldi a szerző: százéves fájdalom sajdul újra benne (*Erdély! Erdély! Erdély!*) az ősi földön állva, *Szovátán* (*Barna Mártának névnapjára*), a „somlyói Szűzanya” előtt (*Csiksomlyói Mária*), a szentléleki keresztnél (*Kézdiszentlélek bűvös keresztje, Mária virága Kézdiszentlélek*), a Kárpátok bécén (*Madarasi Hargita, Táltostűz*), a barlangmély csodái közt (*A parajdi sóbányában*), vagy a hősök vérével szentelt gyimesi hátnál (*Kontumáci emlékmű*). S a lázadó vezért

életre hívó korai versével hazagondol a szűkebb pátriába, Somogyba (*Koppány bálványosi szobra előtt*), amelynek lélekközelisége a *Balatonföldvári fohászokban* mutatkozik meg igazán. Nemcsak a tavasz (*Tavaszi Balatonföldváron*) és tél (*Téli este Balatonföldváron*) élményeit, nemcsak a tavi fényjátékot (*Balatonföldvári aranyhíd*), de az itt fellelt otthonosságot is a szeretet színeivel ábrázolja: „Földbegyökeredzik lábam / A hazámat megtaláltam / Lassan a fűhöz sápadok / Színes humusszá porladok / Lelkem a kert fölött lebeg / Itt örökre otthon leszek” (*Balatonföldvári ház*).

Ahogy örök otthonná válik számára a bölcsélet, a művészet, az irodalom is. A *Lényeg Rámájáról* egységben a két hamvasi bohóc, a vidám *Arlecchino* (Arlequin) és a szomorú *Pierrot* ketőse lép elénk, ars poetica-érvényű diptichonján (*A költészetről, az alkotásról három szólamban; A Lényeg Rámájáról – énekelve*) három alak látható: a (művészet)filozófus, a költő és a kiválasztott. A hely mitológiáját (*Merlin Balatonföldváron* ciklus) kozmikussá tágítják a *Múlt és jövő metszéspontján* darabjai, az egység címadó versében megidézett Borgesé (sic!) mellé a *Koboldénekekben* Ronsard (*Ronsard utolsó szerelme*), Nietzsche (*Koboldszerenáda*) és Harry Haller maszkját felvéve, Hesse (*Női princípium – Harry Haller, a prérifarkas dala; Harry Haller az első szakítás után; Harry Haller halni készül*) hatása tár sul, jelezve a korpuszbéli szellemi út fontosabb elágazásait.

Pósa Zoltán *Jászolbölcsőd trónusánál* című kötete olyan értékgazdag lírai összegzés, amelyre az alkotó személyes életpéldája üti a hitelesség pecsétjét. Nagy és szép vállalása a szóalás esztétikai követelményeinek betartásán túl annak súlyára, etikai jelentőségére is figyelmeztet, követendő teljességet mutatva fel. Költészetének esszenciává párlása kései ugyan, ám korántsem megkésett, kíváncsian várjuk, hogy az elkövetkezőkben milyen további ízekkel, színekkel gazdagítja azt.

Szemes Péter

Dippold Pál: *Vértérkép. Mozaikregény*, Kairosz Kiadó, 2020.

Fejvágó Gaszton összegzi életét

Péntek Imre
(1942, Lenti) költő, kritikus,
Zalaegerszegen él,
József Attila-díjas

Több mint húsz éve jelent meg a zsámbéki fiatal tanár *Schwarzenegger el volt utazva* című regénye. Dippold Pál egyébként elég hányatott pályáján jutott el addig, hogy a pozsonyi Kalligram Kiadónál elfogadják művét, amely tele volt avantgárd megoldásokkal, a címlapján a szerző hajába nyírt Kossuth-címerrel üzent az olvasónak a maga mértéktartó tiszteletlenségét. Vagy íróniáját.

A könyvre többen is felfigyeltek, több dicséretet, mint kritikát kapott. Számomra Vasadi Péter *Megjött Schwarzenegger* című kritikája tűnt legérdekesebbnek, amely egyúttal az íróvá avatást is megoldotta, a maga keresetlen módján (Kalligram, 1991. október). Ebben írja: „(...) többnyire azonban az igazi ténybeli és szellemi tapasztalat nagy sebességgel előzőnlő megjelenésének vagyunk tanúi könyvében. Melynek főszereplője a történet, anyagi és stílusbeli értelemben. Az élettörténet, a semleges történés története, a politika és az egyén viszonyainak története, a lázadás fejlődéstörténete, e történetek epizódjainak maróan gúnyos leírása, a személy könyörületének története, esettségének, magányának és örökös közösségbeli buká-

sainak története, a másik, a többiek története, a megcsupált anyaföld története, a butaság, a romlottság, a haszonelv, az ügyetlen igyekezet, a szerelem, a vágyakozás, a hűség, a koitus, a tehetetlenség, a növe némaság, a világ zakatoló hazugság-gépezetének története, a lélek szabadságharcának története, ahogy zokogva borul az ember egy ócska kis kormánykerékre, szóval a létezés története; nem csoda, hogy mindennek elmondása csak egy háromszázhusz-egynéhány oldalon sikerülhetett Svarceneggernek.”

Túl ezen az ifjúság, az elvágyódás, a disszidálás és visszatérés regénye ez. És azóta van Dippold Pál, az író. Könyveivel, kisprózáival, publicisztikájával, amelyek többnyire a Magyar Hírlapban jelennek meg.

És most itt van az újabb „mozaikregény”, a *Vértérkép*. Tizenkét fejezetben, a szerző fotóival, klasszikus festményekkel és Filep Sándor festményeivel, rajzaival illusztrálva, valamint kellő (szükséges) jegyzetekkel ellátva.

Vasadi Péternél olvassuk: a szöveg főszereplője a történet, anyagi és stílusbeli értelemben. Ezeknek a történeteknek főszereplője – többnyire – a család. A történetek sora a nagyapával

kezdődik, aki a délvidéki Nagykikindán élte meg gyerekezeit. És itt is nősült. Az I. világháború után költöztek (menekültek) Siófokra. Az *Opel* című rész már kommentár, vallomás a „képvasdászatról”. Ezek már a lepsényi évek. A görényből készült női gallérral, az ötvenes években. És sorakoznak az újabb szereplők, mint Karcsi bácsi, a békepap, Öcsi bácsi, a Hollandiába került forrasztómunkás. Megismerjük (jobban) az apát, a körzeti orvost, TT pisztolyát, amelyet a szerző nosztalgiaiából megvásárol a távoli jövőben. Itt kerül sor egy kis lelki önelemzésre is. („Valójában a maga egészében soha nem tartozott senkihez.”)

A Gaszton név már korábban feltűnik, az író ezt használja magára nézvést. S az általa ismert kör egyre bővül: az újabb tag Nagy Imre, a villanyszerelő, aki házának villamosszerelését is hibátlanul elvégezte. Felesége halála után öszszejött egy gyilkos nővel, gyerekek is született, akit tőle elvárhatóan szeretettel nevelt. Fejvágó Gaszton – aki nem volt büszke a ragadványnevére, de vállalta – aztán újabb fordulathoz ért. Anyja halála után otthagyta a gimnáziumot, elment fizikai munkásnak. Elhozatták vele, mint művelődő segédmunkással, a ’kanyarkulcsot’ – de az ugratás félresikerült. Gaszton egyre felnöttebb lett, a zsámbéki élet ismert alakja. Így ismerkedett meg Melocco Miklós szobrászművésszel, aki történetesen itt élt és dolgozott. Gaszton – mint fiatal tanár – nem találta a helyét az iskolában, viszont egyre inkább otthon érezte magát a művész asztalosműhelyében. Így lett még évekig munkája Gasztonnak a szobrászművész mellett, amit még a rendőrség sem kifogásolt. A zsámbéki élet azonban haladt tovább. A korban szokásos pénztelenség őket is elérte, de akadt egy jóakaró, aki kisegítette a nélkülöző művészlelkeket.

A kötet kisprouziái szerves egészzé állnak össze, és szinte mindegyik epizódban van valami anekdotikus elem. Az ironikus előadásmód még inkább növeli a „mosolygós fájdalom” jelenségét,

amivel Gaszton a világ dolgait tudomásul veszi. Egyre inkább kibontakozik a költészet-jelleg, amely az írások végén a végtelenbe röpíti a köznapiságot. (Erre is utal Vasadi Péter.) Ahogy a találkozás a Tisza-parton Sinka Istvánnal és Joe Bonamassával lezajlik, és felidéződik az örökbecsű remekmű: az *Anyám balladát táncol...*

A családi kitekintésnek előbb-utóbb el kellett érkeznie az apa és anya alakjához. Az anyának, aki négy gyereket szült, és az apának, aki helytállt a legkülönbözőbb munkahelyeken, krízishelyzetbe jutott az élete. Az anya, sokadik próbálkozás után, öngyilkos lett. Az *Anyablues és apablues* című részlet ezt meséli el. Tárgyilagosan, visszafogottan, belső, nem csillapuló fájdalommal. Ahogy hazamentek a gyerekek, és az üres lakást találták, mert anyjukat már – ahogy ilyenkor szokás – elvitték a hatóságok. A temetés után megszületett az elhatározás: Gaszton abbahagyja a gimnáziumot, és elmegy dolgozni. Egy év múlva az apa is meghal. A kötet egyik csúcspontjának tekinthető az erről szóló magába tekintés. A gyász és önsiratás kitörölhetetlen nyomokat hagy Gaszton életében.

A *Pocsó* című fejezet már felszabadultabb: a Wartburg-nyomozás és a pocsó, vagyis a férfiaság, valamint következményeinek kitérő vizsgálása. S immár elérkezett – testvéreinek címezve – a költözések bemutatása. (Ezek a vándorlások valóságos életformává váltak.) A lakásfelszerelés is változatos volt, de bútoruk is akadt bőven. A szülők halála azonban véget vetett a dúskálásnak, két láda könyv maradt, egy étkészlet és néhány ócska bútor. Innen kezdtek új életet, amikor újratelemtették a régi házat és berendezését. Ám a berendezéshez egy történet is tartozott: miként kapta a kis Gaszton a Fejvágó nevet? Hát mert lefejezte a harcias kakast. Így ő lett a kis Fejvágó, az apja pedig maradt Nagy Fejvágónak. A zöld bársonyborítós, rézcsatos emlékkönyv – egy lappal – pedig jó ideig őrizte az anya és az apa aláírását. A *Bringarondó* már egy külön világba kalauzol: a Balatont körbebi-

cikliző túrákba. A bicikli a szabadság jelképe lett, köré egy egész világ épült – idehaza és Európában egyaránt. Itt már ízelítőt kapunk a publicistából is, aki mindent tud a biciklizés kultúrájáról, de még a lélektanáról is. Az *Időke*-*rőkben* a bicikliző felfedi az élet titkát: jó lenni. S ebben nem zavarja meg fogainak elvesztése sem egy helyi bicikliversenyzés közben. Mivel múlik az idő, átesik az otthoni cigiző-keresztelésen is. Az újabb avatás a Tisza-tó köré rótt kilométereket jelentette. A bringabarátságok átívelik a távolságot: a marcali Zsiga Szeró is így kerül a képbe. Az új csepeli parasztbicikli megvásárlása is kisebbfajta szertartás, amely mérhetetlen örömet szerez a tulajdonosnak. Magyar íróként a nagyvázsonyi túrán bőségesen nyílt alkalom a táj íróit-költőit megidézni, Matúz Zsolt, a biciklimester pedig azt is elárulja: milyen a pesti bicikli. Persze, Olaszország megkerülhetetlen: Angelo-Fausto Coppi, a honi körversenyek hőse, itt is megdicsőül. A *Valami zenebona van a szívedben* című írásból pedig megtudjuk, mi az a rozsomák.

Zsámbékon kiderül: 1988. november 2-án elindult a Hítel, a magyar rendszerváltozás meghatározó lapja, amelynek Dippold Pál, azaz Fejvágó Gaszton is szerkesztője. A romániai forradalmi kalandnál talán még érdekesebb a *Nappali Hold* publikálásának botránya. Ő volt az, aki Csoóri írói szuverenitásának csorbítását látta a közlés súlyos dilemmáiban – amelyeknek igazi, hiteles tanúja a szerző. A *Schwarzenegger el volt utazva* is tárgyalja az elvágódást Ausztráliába, hogy az ausztriai menekülttábor milyen hihetetlen helyzetbe sodorja a főhőst. Ez a pár

hetes kínzó távozási kísérlet megvilágította, hol a helye. Akinek *Valami zenebona van a szívében*, az nem tagadhatja meg a hazáját. De ebbe a szívbe belefér Melocco Miklós, Filep Sándor, Varga Imre és sok más modern művész és barát. Szó esik egy hosszabb pekingi utazásról. Az eltávolodás ezen pontja ismét megvilágítja, mit is jelent a kis Magyarország a szerzőnek. Csen úr pedig átadja tapasztalatait, onnan, a Tiltott Város és a Nagy Fal tövéből. És egyre több fogalmunk lesz arról a zenebonáról, ami az emberi szívben lakozik.

Varga Imre szobra révén sokat tudunk meg Árpád-házi Szent Erzsébetéről, aki az író szerint egy „szerelmes sportlédi” volt. Az író bizonyos morálteológiai fejtegetésekbe is belemélyed, amelyek Jézusnak az óriási humánforradalmáról szólnak. A férfi – mert időközben azzá vált a főhős, a szerző, a mindenek –, akinek a szíve tele volt történettel, a Balaton fölé száll a pilótával, hogy megfigyelje az eseményeket. Ez az út már az időzónákon áthalad, az életen túl, a halálon innen, tanúsítja: valóban ez történt vele, velünk. És a kisprózák füzére valódi regénnyé válik, amit élvezet olvasni, mert a jó történeteket nem lehet megenni.

Külön figyelmet érdemel a szerző fotográfikus kiteljesedése. A kissé archaizált, „megdolgozott” felvételek a régiességet, sőt, az időtlenséget sugallják. Filep Sándor munkái is ezt az érzést erősítik. Az íróról készült festmények pedig a sokszor hiányolt kortársi ábrázolást valósítják meg. (Egyáltalán, a kötet igényes vizuális megvalósítása példaszerű.)

Péntek Imre